

TÜSTAV

GÖKOVA TARTIŞMASI

İLHAN SELÇUK: "ANADOLU'DA
AYDINLAR VARDIR"

HALE SOYGAZI: "YOKLUKLAR
AŞILABİLİYOR..."

Çağdaş Yayınları

OKURLARIMIZA ÖNEMLİ DUYURU

PTT giderlerinin yeniden artışı nedeniyle ödemeli kitap yollamak çok pahalılaşmıştır. Neredeyse PTT ücreti, istenilen kitabı ederine eş duruma geldi. Bu nedenle, kitap isteyenler ödemeli isteme yerine bedelin ve PTT giderlerini peşin yollarla yararlarına olur.

Okuyucular için sipariş tutarına ortalama:

1 kitabı için	80.-
2 kitabı için	100.-
3 – 5 kitabı için	125.-
6 – 10 kitabı için	175.- lira

olan PTT giderlerini eklemelidir. İstek mektubunda gönderilen para makbuzunun tarih ve numarasını da belirtmek yararlı olur.

Kitap bedelin pul olarak gönderip, istekte bulunacakların yukarıda belirtilen PTT giderlerini de sipariş tutarlarına eklemelerini önemle rica ederiz.

Önemli Not: 1500 TL'den az siparişlerin ÖDEMELİ istenmemesini dileriz. Aksi halde yollayamayacağımızı bir kez daha belirtiriz.

Bu koşullarda ödemeli kitap isteyen okurlarımızdan isteklerini yenilemelerini rica ederiz.

BULUNAN YAYINLARIMIZ

DENEME DİZİSİ

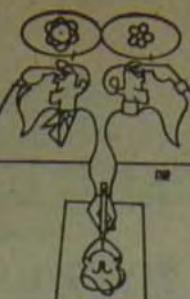
Oktay Akbal:	Anılar ve Söyleşiler	250.-
Ahmet Rasim:	Anılar ve Söyleşiler	300.-
Vedat Nedim Tör:	Kemalizmin Dramı	200.-
Prof. Akşit Göktürk:	Okuma Uğraşı 2. bası	150.-
Şevket Süreyya Aydemir:	Kırmızı Mektuplar ve Son Yaziları	150.-
Prof. Macit Gökberk:	Değişen Dünya, Değişen Dil	150.-
Nadir Nadi:	Uyarılar 3. bası	250.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Yol Kesin Irmak	350.-
İlhan Selçuk:	Atatürkçülüğün Alfabesi 2. bası	200.-
Prof. Nusret Hızır:	Felsefe Yazılıarı 2. bası	250.-
Mehmet Kemal:	Sairler Dövüşür	200.-
Oktay Akbal:	Dünyaya Açılmak	200.-
Nadir Nadi:	Ben Atatürkçü Değilim. 4. bası	200.-
Samim Kocagöz:	Roman ve Yazarlık Onuru	200.-

TARİH – ANI – GEZİ – OLAY DİZİSİ

Mehmed Kemal:	Türkiye'nin Kalbi Ankara	350.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Ailenin Çilesi Boşanma	200.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Söylev 12. bası	400.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Söylev Belgeler	300.-
Azra Erhat:	Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı 2. bası	200.-
Kemal Ustün:	Menemen Olayı ve Kubilay 3. bası	150.-
Oktay Akbal:	Geçmişin Kuşları	250.-
Nadir Nadi:	Perde Aralığından 3. Bası	250.-
Meral Tolluoğlu:	Babam Nurullah Ataç	200.-
Nadir Nadi:	Olur Şey Değil 2. bası	200.-
Ebubekir Hazım:	Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları	200.-
Tepeyran:	Savaş Anıları	350.-
Erol Ulubelen:	İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye	400.-
Cemal Madanoğlu:	Anılar I. Bölüm	300.-
Talip Apaydın:	Köy Enstitüsü Yılları	300.-

BAĞIMSIZ DİZİ

Philipp Soupoult:	Şarlo	150.-
Kemal Özer:	Sanatçılarla Konuşmalar	150.-
Atena Deponte:	Yaşayan Kosta	150.-
Benjamin Farrington:	Darwin Gerçeği	200.-

4. YIL MEKTUBU

"Bilim ve Sanat Dergisi Arkadaşlara
14.5.1984

Derginizi (daha uygun bir deyimle
DERGİMİZ) yayınlandıgı
günden beri, coşku ile izliyorum.
Geliş günlerini de ipler çekiyyorum
demek yerinde.

İmanla ve güvenle Bilim ve Sanat'ı
benimsedim adeta. Yürekli bir
tutumla ve çağımız sorumluluğunu
üstlenmiş ve bunu da yetkin bir
şekilde gerçekleştirmek yapımı
sürüdürüyor. Hani bir süredir
yüreğimi alabildiğine sıkıştırın şu
kalb hastalığı da, şu 72 yaşamızda
yüreğimin şurasına yapışmasayı,
size çoktan mektuplarınıla
ZİYARET'te bulundurdum.

Ama sizi yakından ve güvenle
izleyerek yüreğimin gücünü
kazanıyorum ne de olsa.

Sizleri, Bilim ve Sanat'ta yazı yazan
tüm arkadaşlarını candan kutlarmı.
Ve Bilim ve Sanat ciltleri
başucumda... Güçüm elverdikçe de
Editions du Progrès'den bazı
çevirileri de yapıyorum. Yaşamak,
üretmek, diyerek yüreğimin
tökezlemelerini gideriyorum
böylece.

Tümünü var olun. Gözlerinizden ve
yüreklerinizden inançla ve güvenle
öperim.

Dr. Ziya Oykut"

* * *

Bu mektubuna yanıt veremeden,
ülkemizin seğkin aydınlarından
Dr. Ziya Oykut'un iki ay kadar
önce aramızdan ayrıldığını acıyla
öğrendik.

Bu sayışyla Bilim ve Sanat 4. yayın
yılını dolduruyor.

Bilim ve Sanat'ı ülkemizin kültürel
dergi yayincılığında en ön sıraya
yüksekten okuyucularımız ve
yazarlarımıza 4 yılın onurunu
paylaşmak istiyor, Dr. Oykut'un
anısı ve mesajı önünde saygıyla
eğiliyoruz.

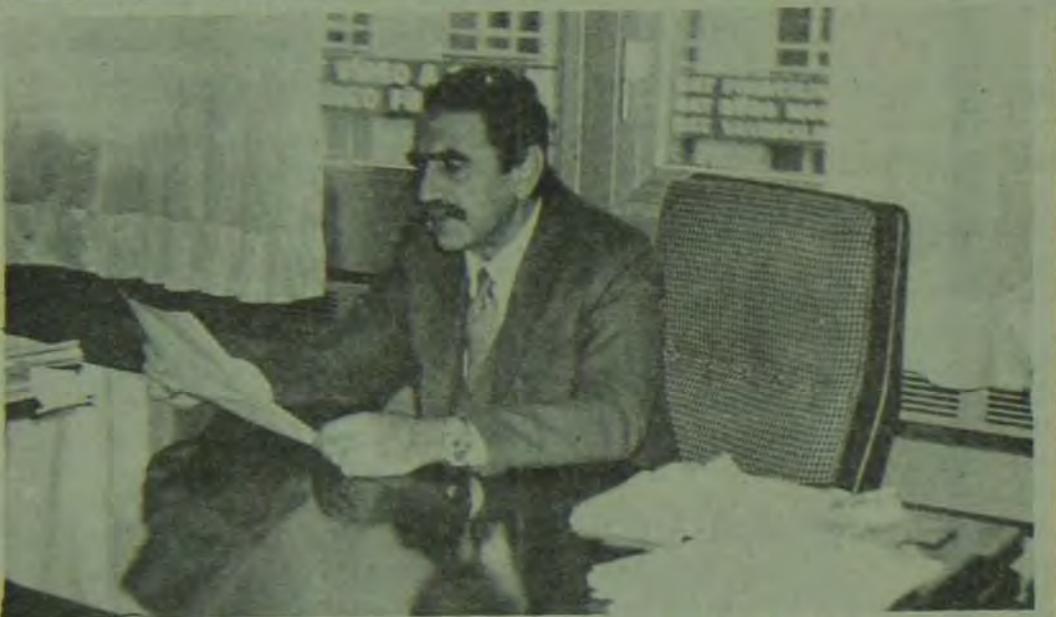
Sevgiyle ve dostlukla...

Sahibi: Ali Naki ÖNER • Genel Yayın Yönetmeni: Varlık ÖZMENEK • Genel Yayın Danışmanı: Güney GÖNENÇ • Sorumlu
Yazı İşleri Müdürü: İrfan AYDIN • Yazışma Adresi: Sümer Sk. 36/1-A Kızılay, Ankara, Tel: 30.28.16 • Posta Çekti
No. 12526 1 • İstanbul Bürosu: Dikna S. ERDEN, Molla Fenari Sk. Nadir Han, Kat.5, Cağaloğlu, Tel: 520 54 20 • İzmir Temsilci:
• Taner UNLU, Tıbbas İşhanı 5/506, Konak, Tel: 14 86 08 • İsviçre Temsilcisi: Gürhan UÇKAN Box 38045, 10064 Stockholm
• F. Almanya Temsilcisi: Duran TAŞTAN, Franken Str. 47 4040 Neuss • Grafik Düzenleme: Teknik Büro • Dizgi: TEMPO –
18 34 65 • Film: REPROMAT • Baskı: Daily News Ofset Tesisi • Dağıtım: Yetkin • Abone: Yıllık 1800, altı aylık 1000 TL;
Avrupa: Yıllık 25 DM; ABD: Yıllık (uçakta) 60 DM; Avustralya: 70 DM • İlan Kosulları: Arka Kapak renkli 100.000, kapak içi
renkli 80.000, iç sayfalar: tam 40.000, üste iki 30.000, yarılm 25.000, ceyrek 15.000 TL.

REFET ERİM: "Gökova tartışması çok sağlıklı bir gelişmedir" Söylesi: İrfan AYDIN	4
İLHAN TEKELİ/Gökova Kararının Düşündürdükleri	6
İLHAN SELÇUK/Artık, Anadolu'da aydınlar vardır!" Söylesi: Sadika Dikna ERDEN	7
AZİZ NESİN/Ey Güzel Yetmiş Yaşım, Merhaba!	10
AYDIN ÖZCAN/Yönetim Kuramları Açısından YÖK	12
YASEMİN ÇONGAR/Ezilmiş İzmarit ya da Amerikan Yaşantısı Üstüne	17
CANDAN ATAÖV – TÜRKKAYA ATAÖV – VARLIK ÖZMENEK/Reagan'ın Dış Politikası ve Devletler Hukuku (Söylesi)	20
HASAN ESAT İŞİK/Barışın Korunması ve Birleşmiş Milletler	22
HALE SOYGАЗI/"Türkiye'de iyi sinema için söyle bir birikim var ki, yokluklar bile aşılabiliyor!..	24
ALPASLAN İŞIKLI/İşten Çıkarma İzninin Kalkması	26
İSMAIL AKMAN/Ülkemizin Çocuk Adamları	27
YILMAZ ONAY/Orgütlü Sanat, Eğitimli Sanatçı	29
YAĞMUR ATSIZ/Bir Tesadüfi Röportaj	30
NİHAT AKSOY/Öğretmensez Olmaz!..	32
SEZAİ KAYNAK/"Çocukların bedensel ve tinsel gelişimi gözardı ediliyor" Söylesi: Nihat AKSOY	34
İNÇİ ASENA/"Görevimiz, kitabın yayın tarihindeki yerini almasına aracı olmaktır"	35
OĞUZ OYAN/Katma Değer Vergisi: Efsane Virginin Bazı Gerçekleri	36
RAHMİ KUMAŞ/24 Ocak Modeline Kan: Katma Değer Vergisi	38
SARGUT ŞÖLÇÜN/2x35 Yıl Bayrak Yarışı(2) Bir ülkenin/ulusun önüne geçilemeyen bölünmesiyle ilgili bir anti-tarih denemesi	39
TEVFİK ÇAVDAR/Kurtuluştan Cumhuriyete "Tehhid-i Efkâr"	45
GAZİ GÜNEŞ/Gören Bulut'un Siyah-beyazları	49
EMREHAN HALICI/Satranç	50
FERRUH DOĞAN – HAKAN EKEN BOZKURT BELİBAĞLI /Karikatürler	

REFET ERİM: "Gökova Tartışması çok sağlıklı bir gelişmedir."

Söyleşi: İrfan AYDIN

"Basın, Gökova'ya turizm değerlerini koruma açısından yeterince yaklaşmadı"

★ Gökova'da kurulmak istenen termik santral konusu, yöre halkın karşı çıkması ile yerelikten çakar, tüm ülkeye maloldu. Baştan beri olayın içindeki bir yetkili olarak bu konudaki görüşlerinizi öğrenebilir miyiz?

★ Gerçekten de Gökova Termik Santrali tartışması boyutunu çok aşan bir biçimde, yalnız basının değil, toplum kesimlerinin de ilgi duyduğu geniş alanlara yayıldı. Uzun bir süre gündeme kaldı ve kahiyor.

Niçin böyle oldu? Uzun bir süre dir toplumun gündeminde daha önemli konuların bulunmasına karşın, daha tuzu kuru toplumlar açısından önem taşıması gereken (!) böyle bir sorunun bizim gündemimize girmesi çok ilginç. Bu gelişime, giderek doğal çevrenin, varlıkların daha iyi korunabilmesi yolunda bir aşama. Gelişmemiş toplumlarda görülmeyen, alışmamış topraklara ülkemizde ilgi duyulması, çevrenin ve doğal kaynakların korumasına değer verilmesi çok sağlıklı bir gelişme. Toplumdaki bu bilinclenme düzeyi, sağlıklı bir gelişmenin işaretleri olarak değerlendirilmeli dir.

★ Tartışmanın ulaştığı boyutlar sizce sonuca ulaşmak bakımından yeterli mi?

★ Eğer tartışmanın sonucunu, santral yapılacak veya yapılmayacak gibi bir kapsama içerisinde değerlendiresek, yanlışlıkla düşeriz. Hükümet santralda israrlı. Karşı çıkanlar da kararlı. Bence olaya bir tek karşılaşma olarak bakmamak gerek. Uzun bir turnuva, maraton gibi bakmak gerek.

Santral yapılır veya yapılmaz. Tartışmaların olması, toplumdaki demokrasi anlayışı bakımından, bütün konuların tartışma gündemine girmesi bakımından ilgi çekicidir. Ayrıca böyle konuların tartışılması, tartışma üslubu bakımından da bir seviye kazandıracaktır. Belki ilerki tartışmalarda, taraflardan biri, karşı tarafa "cahillere" diyecek işin içinde siyirlmeye çalışmaya olacaktır. Çünkü, bugünkü tepkileri ölçeceğ, bundan bir ders çıkaracaktır. En önemlisi, giderek belli girişimlere karşı çıkanları, salt solculuk olsun diye veya tekere çomak sokmak için karşı çıkmak şeklinde suçlayamayacak, karşı düşünceleri savunaların da içtenliğine inanmayı öğreticek.

Asıl önemlisi Hüsamlar kömürlünü değerlendirmek söz konusu ise kömür 14 km güneye taşınamak yerine bir başka yere taşımrı ve santral da oraya kurulur. Zaten aynı yörede Yeniköy Santrali yapılıyor. Yatağan Santrali da teysi edilebilir.

★ Basının bu konudaki tutumunu nasıl değerlendirdiğiniz?

★ Türk basını bu tartışma dolayısı ile çok iyi bir sınav verdi. Bunu söylemek hakinasılsız olur. Siyasal görüş farkı gözetmeksizin olaya çok sağlıklı yaklaştılar. Geniş yer verdiler. Olayı çok boyutlu olarak incelemeye çalışılar. Yalnız turizm değerlerini koruma açısından bakımlar. Gerçekte sanayileşme zorunlu bir ülke olduğumuzun, bunun gerçekleşmesi için enerji sorununun çözülmesi gerektiğinin bilincinde oldular. Özkarınlara dayalı hidrolik ve termik santrallar kurmanın gerekliliğini teslim ettiler ama termik santral kurmada yer seçiminin özel önemine de dikkat çektiler. Santralın gerekliliğini kabul ederken, yerini tartıştılar. Bu sağlıklı bir gelişmedir. Körüköre bir karşı çıkış değil nedeni ve yöneldiği nokta belli olan bir karşı çıkış...

★ Gökova Santrali sizce vazgeçilmez bir yatırım mı?

★ Bence Gökova'da yapılmak istenen santral vazgeçilmez bir yatırım değil. Bir kere ekonomik bakımından değil. MTA'nın rakamlarına göre, bu santral için kullanılacak kömür, Hüsamlar Ocağı'ndan sağlanacak.

Bu ocağın ekonomik işletilebilir rezervi 74 milyon ton. Santral iki ünite ile çalışırsa 3 070 000 ton/yıl, üç ünite ile çalışırsa 4 600 000 ton/yıl kömür tüketecektir. (Bunlar TEK'in rakamları) Öyleyse, santralın, iki üniteli olursa 24 yıl, üç üniteli olursa 16 yıl ömrü var. Değer mi? Bu santral Türkiye'de üretilen toplam elektrik enerjisinin ancak yüzde beşini uretecek. Değer mi sorusu yine akla geliyor.

★ Yüksek baca yapılrsa, duman konsantrasyonu azalır deniyor. Bu na diyeceksiniz?

★ Bacayı yükseltirseniz tam santralın bulunduğu bölgede konsantrasyonu azaltabilirsiniz. Ama bu takdirde bacadan çıkan gazlar dar bir bölge yerine geniş bir alana yayılır.

Aşında, TEK, Çevre Müsteşarı'nın isteği üzerine bir duman yayılma modeli hazırlamıştı. Bu modelde göre bacadan çıkan dumanın konsantrasyonunun oldukça düşük ve zararsız olacağı ileri sürüldü. Yalnız bu modelle ilgili birkaç söz söylemek isterim.

Birincisi, bu modelin sağlıklı uygulanması için yapılan düz alan (flat-surface) kabulü bu yöre için mü-

★ Santral öne sürlüğü gibi "kırlılık yaratmayacak, konu abartılıyor" deniliyor. Oysa, uzmanlar rutubet ve reçinenin etkisi ile kırlılığın daha da coğalacağı kanısında.

★ Yine TEK raporlarına dayanarak yanıtlamaya çalışıyorum. İki üniteli santral bacasından kükürtdioksit çıkışı saniyede 4 200 gram. Bu 1 saatte 15 120 ton ediyor. Aynı rapora göre, iki üniteli santralın yılda 6 000 - 6 500 saat üretim yapması bekleniyor. Yılda 90 bin 720 veya 98 bin 280 ton küürtdioksit emisyonu söz konusu olacak. Aslında bu rakamlar da eksik. Kömürdeki küürk oranı yüzde 1,39 olarak alınmış. Bir üretim bölgesinde üretilen kömürü her damarında aynı oranda küürk bulunmaz. Buna göre hesap yapınca küürk oranı yüzde 2'ye yaklaşıyor. Bu takdirde yakılan birim kömürden çıkışak küürtdioksit daha fazla olacağına göre, gerçekte, iki ünite çalıştığı takdirde 150 bin ton yıl, üç ünite çalıştığı takdirde 225 bin ton yıl küürtdioksit çıkışması söz konusu.

Bu, Murgul ve Ankara'ya göre korkunç bir rakam. Ankara'nın geçen yıl küürtdioksit emisyonu 25 bin tona düşürüldü, buna rağmen havakırlılığı nasıldı gördünüz. Tahmin edilen rakamların yüzde 50'si bile gerçekleşme, Ankara'nın çok üstünde bir emisyon söz konusu. Daha düşük bir emisyonu gerçekleştirecek teknolojiyi Türkiye'de uygulamak ise tecrübe ve bilgi birikimi açısından mümkün değil. Üstelik Ankara'dan farklı bir ortam da var. Reçineli, iğne yapraklı ağaçlar ve rutubet birim küürtdioksitsin asitleşme oranını artırıyor.

★ Yüksek baca yapılrsa, duman konsantrasyonu azalır deniyor. Bu na ne olacak?

★ Bacayı yükseltirseniz tam santralın bulunduğu bölgede konsantrasyonu azaltabilirsiniz. Ama bu takdirde bacadan çıkan gazlar dar bir bölge yerine geniş bir alana yayılır.

Aşında, TEK, Çevre Müsteşarı'nın isteği üzerine bir duman yayılma modeli hazırlamıştı. Bu modelde göre bacadan çıkan dumanın konsantrasyonunun oldukça düşük ve zararsız olacağı ileri sürüldü. Yalnız bu modelle ilgili birkaç söz söylemek isterim.

Birincisi, bu modelin sağlıklı uygulanması için yapılan düz alan (flat-surface) kabulü bu yöre için mü-

“Tartışmanın sonucunu, santralın yapılp yapılmaması gibi bir kapsama değerlendirmek yanlışdır. Hükümet israrlı, karşı çıkanlarda kararlı. Olaya bir turnuva, maraton gibi bakmak gerek.”

kün değil. Çünkü santralın yapılmak istediği yerin hemen kuzeyinde 500-600 metre yükselen dağlar var.

İkinci, yöredeki inversiyon olayı ki, bu hiç dikkate alınmamış. (Inversiyon, bir doğal olay. Ankara'da da var. Yerden bir miktar yükseklikte hava sıcaklığının olması gereken aksine, yer seviyesindeki sıcaklığın üzerinde olması, yani yer seviyesinde +2 iken, diyelem 500 m yüksekte birdenbire +5 veya daha yüksek sıcaklıkta bir hava tabakası meydana gelmesi. Bu takdirde yerden yükselen gazlar bu tabakaya gelince, buradaki sıcaklık kendi sıcaklığından yüksek olduğundan yükseliyor.

300 metre baca yaptırırsanız, 400-450 metrede yayılması gerekken baca gazi, eğer inversiyon tabakası bu seviyenin altında oluştus ise, yayılmaz ve zararlı gazların yükselmesi ve yoğunluğun azalması mümkün olmaz. Bu yüzden baca yüksekliği soruna çok etkili bir çözüm getirmiyor.

★ Santral en zararlı etkisi sizce ne olacak?

★ Küürtdioksitsin asitleşmesinden meydana gelen etkisi olacak. Küürtdioksit, küürttrioksit, bu da su buharı ile birleşerek sulfür asite dönüştür.

Orman Bakanlığının raporunda açıklandı gibi, sulfür asit tüm orman varlığını tahrif ediyor. Bölgedeki arıcılığı yok ediyor, toprağı çoraklaştırıyor. Bir başka etkisi denize ilişkin. Santralde, iki veya üç üniteye göre, 60 bin veya 90 bin m^3 /saat deniz suyu, soğutma suyu olarak kullanılacak. Bu su alındığından 9-10 derece fazla tekrar denize dökülecek. Yörenin özellikle yaz

aylarında deniz suyu sıcaklığı hesaba katılırsa, geniş bir bölgede deniz suyu 30°C in üzerinde olacak demektir. Bu da deniz ekolojisinin tamamen karakter değiştirmesine yol açar.

★ Tüm bu sakıncala karşı ille de Gökova'da inat derecesinde israr nedenden?

★ Evet, tam bir inatlaşma bu. Bir de galiba yol olur diye korkuyor. Çoğu ve katılımcı bir tartışma ortamı modele ters düşüyor. Ben bu konuda politikacılardan çok teknisyenleri suçlu görüyorum. Olaya sadece bir açıdan bakıyorlar. Kendileri gibi düşünmeyenlerin gerek bilgi seviyelerine, gerekse içtenliklerine inanmıyorlar. Karşı çıkanları cahil, maksatlı, önyargılı olmakla suçluyorlar. Politikacı, ne olursa olsun, enerji sorununa çözüm bulmak istiyor. Önune getirilen projeleri savunana eğilimli oluyor, karşı çıkanlara değil.

★ Yatağan, Murgul, Çatalağzı ve diğer örnekler övmeye nasıl bir tablo seriyor? Sizin de bir konuşmanızda dediğiniz gibi, Murgul'da 10 km olan etki alanı, Gökova'da 40-50 km'ye çıkabilir mi? Bunu nasıl saptayabiliriz?

★ Murgul'daki emisyonun miktarı 30 bin ton/yıl. Burada ise 150-200 bin ton/yıl olacak. Artı olarak nem ve reçine durumu var. Meltem var. Biliyorsunuz meltem yarılm gün bir yana, yarılm gün diğer yana eser. Yani dumanı alacak, tekrar geri getirecek.

★ Gökova konusunda ilginç bir demokratik direniş olayı yaşandı, yaşıyor. Yöre halkın direnişi, "belli çevrelerce kısırtılıyor" denerek başka alanlara kaydırılmak isteniyor.

★ Kimse kimseyi kısırtmıyor. Kendimin de kısırtıcı olmadığını biliyorum. 1 haftalık tatil için gitme olağanı bulduğum Bodrum'da, beni ANAP'lı Belediye Başkanı aradı ve Belediye Meclisinin özel oturumuna çağrırdı. Halka da açık olan toplantıda Gökova termik santralini anlattım. İlkyle dinlediler, sorular sordular. Arkasından tüm siyasi parti temsilcilerinden oluşan bir komite, DYP'li belediye başkan adayı dahil, SODEP ve ANAP'luların da katıldığı bir imza kampanyası başlattı. Aynı tutum şu anda da sürüyor. Şimdi ANAP'lı Belediye Başkanına da kısırtıcı mı diyeceğiz..

GÖKOVA KARARININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

■ İlhan TEKELİ

Önce teknik konularda kısa bir saptama yapalım. Gökova'nın çok ender rastlanan bir doğa parçası olduğunun herkes farkında. Kurulacak santralin doğuracağı çevre etkileri konusundaki çalışmalar, bu santralin doğayı tahrif edeceğini açık olarak ortaya koymaktadır.

Bu olumsuz etkileri azaltmak için alınacak önlemler çok pahalı olacaktır. Bunun için yapılacak ileri sürülen bakanın yükseliği Eyfel kulesi kadardır. Eğer gerçekten bu önlemler alınırsa santral ekonomik çekiciliği kalmayacaktır. Santralın kullanacağı linyit kömürü, Anadolu'nun çok değişik yörelerinde bulunan bir kaynaktır. Bu nedenle santrali zorunlu olarak bir yere bağlamamak gerekir.

Saptamalarımızı siyasal konulara uzatarak sındirelim. Santralin yapılacağı köyün halkı direniyor. Yakın çevresindeki ilin tüm partilerinin yöneticileri, belediye başkanları karşı vaziyet alıyor. Ülkenin sağ ve sol kesimdeki yazarları, aydınları bu kararı Türkiye'de çok ender görülen bir birlikteşlik içinde eleştiriyorlar. Herhangi bir sermaye grubunun da bu santralin Gökova'yı tahrif edecek biçimde yapılmasından çı-

karı olacağını söylemek zor. Bu saptamalar bizi ilginç bir noktaya getiriyor. Hiç olmazsa şimdilik bu kararın verilmesinin ve yapılan yanlışlıkta direnilmesinin akıcı bir temeli görünümemektedir. Böyle bir akıcı temelin bulunmayışının bir kanıtı da Başbakanın ve ilgili Bakanların tepkilerinde kendisini göstermektedir. Turizm Bakanı bagrma taş basarak karara razi olmuştur. Başbakan eleştirileri teknik bilgilere dayanarak yanıtlayacağı yerde bir şey olmaz diye kişisel kefalet vermekte, karşı çıkanları karıştırıcılar diye suçlamakta, enerji işlerinden sorumlu bakan ise eleştirenleri cahiller diye azarlama, Turistik santral yapacağından söz etmektedir. Kuşkusuz bu savlar gildürü yazını için değerli bir malzeme oluştururken, bu konuda kararı savunmak için yeterli hazırlığın da olmadığını göstermektedir.

İşte bu saptamalar bizi belki de Gökova olayından daha önemli bir sorunla karşıya bırakmaktadır. Bu da iktidarin karar alma ve aldığı kararları gözden geçirme yapısının sağılsızlığıdır. Gökova örneği bu yapıyı irdelemek bakımından değişik sorular sormamızı olanak veriyor. Sorulardan birincisi, bu

karar mekanizması toplumun çok değişik kesimlerinin tepkisine neden ve nasıl duyarsız kalabiliyor. Eğer Türkiye'de alışlagelmiş siyasal partilerdeki gibi bir karar alma mekanizması olsa ANAP iktidarının da bu etkilere açık olması gereklidir.

Oysa bu gerçekleşmemektedir. Bunun nedeni iktidarin tepesinde, Özal'in çevresinde siyasal kimliğinden çok teknisyenlik kimliği ağır basan küçük ve kapalı bir grubun olduğu bir karar odağının bulunması olarak görülebilir. Böyle bir karar odağı: siyasal süreçlerden az etkilenen yanlış bir karar da israrı kolaylaştırır bir çevre yaratmaktadır. Bu karar mekanizması hakkında Gökova örnek olayından hareketle sorulabilecek ikinci soru, böyle küçük kapalı ve teknokratik niteliği ağır basan bir çevrenin niye Gökova gibi yanlış bir kararı uretebildiğidir. Kuşkusuz kararda israrı salt bir inatlaşma olarak görmenin açıklayıcılığı yoktur. Bu kararda israr edenlerin kendilerini haklı gördükleri bir değerler, referanslar çerçevesi vardır. Açıklayıcılık ancak bu çerçeveyi anlaşılmışla doğar. Bunu anlamak için karar çevresinin teknokratik niteliğine bakmakta yarar var. Bu çevrenin teknokratikliği genellikle iki disiplinin sentezinden doğmaktadır. Bu çevre mühendislik eğitimi yaptıktan sonra daha çok proje değerlendirmesi tekniklerinin dar kapsamı içinde iktisat bilimi ile ilişkiler kurmuşlardır. Teknokratikten bu hüner kompozisyonu doğmaktadır. Bu hüner kompozisyonu ve iş ilişkilerinde bulunduklarıçiler onları iş çevrelerinin pragmatizmiyle koşullandırılmıştır. Toplumsal olaylara ise toplum bilim süzgeçinden çok dini normatif kalıplar açısından yaklaşmaktadır. Böyle bir karar çevresinin kendisine özgü ve kesin iyi-kötü, doğruları-yanlışları vardır. Toplumsal gerçekin sig bir algılamasının ötesine geçilemez. Yanlış kararlarda israr için küçük gruplar içinde az sayıda ölçüde davanın haklılığı çerçeveleri kolayca üretilebilir. Hatta bir süre için bu katı tutumların toplumda siyasal gerisini de olabilir.

Bu yorumlarla, Gökova somutluğun ötesinde bir noktaya varmış oluyoruz. İktidarin az çeşitli değer referansları içinde çok kolayca yeni Gökova kararlarının üretilebileceği, bunda demokratik süreçlerin etkisi altında kalmadan israr edilebileceğini göstermektedir. Söylerim Gökova olayının bize gösterdiği en önemli tehlike de budur.

"Aydın; çağının bilinci, bilgisi, bilimle tutarlı bir benlik kazanmış kişidir"

**İLHAN SELÇUK:
"Artık, Anadolu'da
aydınlar vardır."**

Söyleşi: Sadika Dikna ERDEN

★ Sayın Selçuk, özellikle 1960'lı yıllarda beri kalemiyle savaşım ve yazalarımızdan birisiniz. Yazılık yaşamınız nasıl başladı? Kısaca anlatır mısınız?

★ 1950'de İstanbul Hukuk Fakültesi'nden diploması aldım; avukatlık yaparken bir dergi yayımında yönetmenlikle basın yaşamına adım attım. Bu bir mizah dergisi idi. 1958'e dekin iki matbaa ve dört dergi, bir de günlük spor gazetesi çıkarıp batiyordum; ya da başkasına devrettim. Yoğun bir yaşam içinde Babıali'de her tür işi yaptım. Bu, zengin bir deneyim birikimi oldu. O dönemde siyasal iktidara karşı demokrasi savaşımı veriyordum, özgürlüğün sınırlarını genişletmeye çabiyordum. Siyasal iktidar da çıkardığımız dergilerin kağıt tahsislerini keser, dergi matbaada basılırken polis ekibiyle toplatır, bizleri Savcılık

eliyle kovusturur, davalar açardı. Altı yıl böyle sürdürdü. 1957'den beri Doğan Avcıoğlu ile bir siyasal dergi düşünüyordum. 1958'de askere gittim. 27 Mayıs devriminden sonra özgürlüğü sınırlı bir duvarlar bir ölçüde yıkılınca yazarlığa yöneldim. Akşam, Tanın, Vatan gazetelerinde köşeyazarlığı bir yıl sürdürdü. 1962'nin ilk aylarında Nadir Nadi'nin çağrıyla Cumhuriyet'e geçtim. O günden bu yana Cumhuriyet'teyim. Ama yıllar kolay geçmedi. Türkiye'nin içinde yaşadığı sürekli bunalımlı dışında olamazdım; mahkemeler hapisaneler, ve başka hanelerden geçtim...

★ Hangi nedenlerle gazeteci oldunuz? Yazarlığı seçmenizde hangi etkenler rol oynadı?

★ Küçük yaştan beri gazete okuyordum. Çünkü eve giren iki günlük

gazetenin önemli köşelerini babama ben okurdum. Babam neden gazeteyi bana okutradı, bileysem. Belki yeni yazılı çabucak okuyamadı, belki benim yetişmemi istiyordu. Babam Birinci Dünya Savaşı'nda Şark Cephesi'ne katılmış, sonra Suriye ve Lübnan'da görevlendirilmiş; Mütareke'nin ardından Ege'de Kuveyi Milliye'de görev almış, daha sonra Uşak cephesine atanmış bir subaydı. Yurtseverlik bilinci doğal olarak cephelerde gelişmiştir.

★ Ağabeyinizin etkisi olmadı mı?

★ Kuşkusuz oldu. Turhan çok genç yaşta yolunu bulmuş, Babıali'ye karikatürist olarak girmiştir. Avukatlık hoşuma gitmemiştir. Hakları savunmayı derken formalliteler içinde boğuluyordum. Gazeteciliğe böyle kaydım, yazarlığı daha sonra bennimsedim; mürekkep kokusunu bir kez alan insan da Babıali'den kolay kolay kopamaz. Ama ben gazeteciliği hiçbir zaman amaç olarak düşünmedim; gazetecilik bir araçtır.

★ Peki gazeteciliği amaç olarak düşünün yok mu?

★ Kuşkusuz var. Böyle düşünenlere de saygı duyarım. Onlar için haber en değerli şeydir; haberde objektif olmak kutsal kuramıdır; ama bu düşünce çoğu zaman boşlukta kalır. Haberde objektif olmak sanıldığına kolay değildir.

★ Neden?

★ Nedenler yabancı ülkelerde başka, bizde başka kaynaklardan oluyor. Bizim basın dünyadan nasıl haber alıyor? Amerikan UP, AP ajansları, Agence France Press, bir de İngiliz Reuter... Yabancı basını bir yana bırakılmış; ama Türkiye'de yansız gazetecilik yapmak olaklı. Sözelimi "demokrasi"yi savunmak çağdaş ve uygar bir gazetecinin ülkemizdeki görevi değil mi? Öyleyse hemen yan tutmuş oluyorsunuz.

★ Peki, nasıl gazetecilik yapılabilir?

★ Kendimi düşünerek bir yanıt vereyim. Özgürüklerin kısıldığı bir ortamda soluk alıp verebilmek kolay değil. Gazeteci ya da köşeyazarı, bir kurum içinde işlevini sürdürür. Bugün Türkiye'de Cumhuriyet gibi bir başka kurum yok, bir başka gazete yok. Gazetenin bağımsızlığını korunmalı ki yazar da bağımsızlığını koruyabilsin.

★ Yazar İlhan Selçuk'un bir portresini çizer misiniz?

★ Bir kişinin kendi portresini çizmesi güç iş. Kişinin gerçekçi olmasının gerekiyor. Gerçekçi olabilmek için sert bir özelestiri yöntemini kullanmak doğru olmaz mı?

★ Sizde özelestiri mekanizması gelişmiş görünüyor.

★ Sanmıyorum. Ben yazılarında özel yanlarını ortaya koymam. Oysa Montaigne kaç yüzyl önce bunu yapabilmiş!.. Montaigne kendi kendisini teşrif masasının üstüne yatar, keser, biçer, anlatır. Bu, bizim toplumda geçerli bir yöntem değil. Daha o düzeye varamadık.

★ İnsan neden özelestiriden kaçınır?

★ Çünkü Türkiye'de gerici ve tutucu güçler ittifakı pusuya yatmış, bekliyor; daha da ötesi tuzaklar kuyuyor. Demokrat-devrimci kişilerin açık yanlarını yakalayıp vurmak için her yöntemi kullanıyorlar. Özelestirisini yaparak kendi kendisini tüm iyi ve kötü yanlarıyla kamuoyuna sergileyen kişiye alkış tutup "ne erdemli, ne yürekli adam" diyecek kadar bilinçli ve hoşgörülü ortamdamı yaşıyoruz?

★ Oysa özelestiri mekanizmasında mesajlar gerçekdir; ve insanı büyütür bir işlevi vardır.

★ Türkiye bugün o düzeye ulaşmadı. Yazarlar arasında hoşgörülü, erdemli, açık kafalı olanlar sürekli saldırlı altındadır. Bir yandan da holding basınında köşeleri tutmuş olanlar, sürekli biçimde kendi kendilerine övgü diziyorlar. Okuyunca şaşırıyorsunuz; adam ne dini bütün, ne vatansıver, ne milliyeti, ne namusu, ne üstün, ne bilgili kişi olduğunu söyleye söyleye bitiremiyor. Bu gibi kişilerin gülünç olması gereklidir; ama alay konusu olacak şısimeler ciddiye alınıyor. Bu ortamda en iyi yöntem, kendi kişiliğini ortaya koymadan yazmaktır. Yazarın kişiliği uzun bir süre sonunda kendiliğinden ortaya çıkar, belirginleşir, bennisinir.

★ Şu sırada ne okuyorsunuz? Ya da ne okumalı?

★ Ben birçok kitabı birden okurum. Bu yöntem iyi mi, kötü mü? Bilemem. Benim işime geliyor. Bir kitabı okurken yorulduğumu du-

yumsayınca ötekiye geçiyorum. Köşeyazarlığının gereği geniş açılı bir okuma sistemi tutturmak gerekiyor. Şiirden romana, ekonomiden politikaya, felsefeden bilimsel içeriaklı kitaplara degen geniş ufuk açısından yitirmek tehlikeli. Dünya değişiyor. Bu değişimi yalnız sanatının sevgileriyle kavramak da artık olanaksız. Somut olayları yakından izleyip bilimsel yenilikleri anlamaya çalışmak gereklidir. Bir de güncel basını adım adım izlemek zorunlu var.

★ Bu yöntem herkes için geçerli mi?

★ Sanmıyorum. Ama bir kimseye "şu kitabı, ya da bu kitabı oku" diye öğüt vermek çok zor. Çünkü çok şey söyleyen bir kitap, o kitabı anlamaya düzeyinde bulunmayan insana hiçbir şey söylemeyebilir. Ya da bir kişi için çok yararlı olan kitap, o kitabı artık geride bırakmış ve aşmış bir kişiye yararsız bir "tekrar" olur.

★ Aydin kimdir?

★ Çeşitli tanımları var. Aydın; çağının bilinci, bilgisi, bilimiyle tutarlı bir benlik kazanmış kişidir. Geçmişten gelerek geleceğe uzanan evrensel ve toplumsal değişimin yasalarını özümsemiş kimsedir. Aydın sözcüğü, bilimin evrimiyle birlikte toplumda bilimin egemenleşmeye başladığı tarih zamanlamasında ortaya çıkmıştır. Batı'da böyle oldu. "Daha çok özgürlük, daha az sömürü" yolunda yürüyen toplumsal gelişmenin bir evresinde aydın kişi ortaya çıktı. Çarpıcı olay, Dreyfus davası ve Emil Zola...

"Bizim çoğu okumuşumuz kendi halkına tepeden bakar, batıya karşı da aşağılık duygusu içindedir. Ben bunlara 'tatlı su aydınları' diyorum, tatlı su frenkleri gibi..."

★ On iki yıl sürdü...

★ Evet, Zola toplumun gerici ve tutucu güçlerine karşı insan haklarına dayalı hukuk devletinin savaşmasını veriyordu. Aydın; ülkesindeki eskimes, çürümüş, geri düşüncelere karşı halktan yana savasım veren kişidir. Voltaire'den Gramsci'ye dek Batı'da ilerici-gerici çatışmasında yerini bilincle seçen yazarlar görüyorum. Ama bizde, Türkiye'de oluşum değişik...

★ Nasıl?

★ Bizim aydın Batı emperyalizmine karşı ülkesini savunacak, ama Batı uygarlığının özünü kavratabilir. Batı'da sanayi devrimi gerçekleştiğinde ve bilimsel düşünce egeye ortaya çıkmıştır. Batı'da böyle oldu. "Daha çok özgürlük, daha az sömürü" yolunda yürüyen toplumsal gelişmenin bir evresinde aydın kişi ortaya çıktı. Çarpıcı olay, Dreyfus davası ve Emil Zola...

★ Ama tehlke var...

★ Elbette var. Bizim çoğu okumuşumuz (aydın demiyorum bunlara) kendi halkına tepeden bakar; Batı'ya karşı da aşağılık duygusu içindedir. Ben bunlara "tatlı-su aydınları" diyorum; tatlı-su frenkleri gibi...

★ Ya da yarı aydın...

★ Evet; ama bu yalnız bize özgü değil; çoğu Asya ve Afrika ülkesinde aydınlar, Batı emperyalizmiyle kendi toplumlarının gerici ve tutucu güçleri arasında sıkışıyorlar, kıskaç giriyorlar. Batı'da geçerli hazır reçeteleri kendi toplumlarına uyu-

"Suçu emekçi halkta ya da aydında arayanlar yanılıyor"

lamaya kalkıyorlar, yanlışlığı da kötü biçimde ödüyorlar, ve ödetiyorlar...

★ Sizce ülkemizde aydın olmak lüks müdür? Ayrıcalık mıdır?

★ Bakış açısına göre değişir. Artık aydın dediğimiz zaman ben üniversite çevrelerinde, ünlü meyhanelerde, seçkin çevrelerde ya da Babıâli'de dolaşan ve yaşayan kişiyi anlamıyorum. Anadolu'nun her kasabasında, çoğu köyünde aydın var. İşçi, tamirci, çiftçi, köfteci, kahveci, küçük memur, esnaf kesiminde aydınlar var. Aydın olmak diplomi olmakla eşanlamlı değil...

★ Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" romanındaki kahramanlarıyla günümüz aydınının varmış olduğu nokta arasında nasıl bir gelişme var?

★ Ben de yanıtımı yinelıyorum ve inanıyorum ki bugünkü toplum dündükkü toplum değildir. Artık aydın olmak kentli özgür değil, köylü aydınlarımız, daha doğrusu ayaclarını ilke gerçeklerine dayamış ve toplumca benimsenmiş aydınlarımızın sayısı çok. Eğer yasaklar duvarı yı-

"Anadolu'nun her kasabasında, çoğu köyünde aydın var. İşçi, çiftçi, kahveci, küçük memur ve esnaf kesiminde de var. Aydın olmak diplomi olmakla eşanlamlı değil..."

★ Bir köşeyazarı olarak günlük yaşamın sorunlarını anlatır mısınız?

★ Köşeyazarlığı ilginç bir tür. Her gün eylemin içindedir; yüzbinlerce

kişiyle soluk alıp verebilirsin; ama, solgunu duyurmak gerekiyor. Bu bir güç istir. Başardın mı ün kazanırsın; ün kazandıkça sorumluluk artar, maraton sürer. Nereye kadar? Toplumsal gelişimde her insan bir yere kadar taşır bayrağı... Köşeyazarlığında çok yazılır; ne var ki çok okunmazsa, çok yaşanmazsa, çok duyarlı olunmazsa, geride kalınır. Akümlatörü sürekli olarak doldurmak gereklidir. Olayın bir de acı ya da gülünç yanları var. Sen bir yazı yazarsın, bir fikir ortaya atarsın, sevgilerinle yakaladığın bir tez ileri süresin, birisi çikip o tezi, fikri, konuyu kitaplaştırır. Kögeyazısı unutulur; kitaptır kalıcı olan. Faturayı böyle ödersin. Sonra hergün kendini yenilemeye çalışacak, kendini yeniden üreteceksin. Türkçele al takke ver kılâh hesaplaşacaksin; sözcüklerle boğuşup en karmaşık konuları eskilerin "sehl-i mümtən" dedikleri biçimde yalınlaştıracsın. Açık vermeyeceksin ki, saldırılabilirler işemesin. Emperyalizmin, iç ve dış çıkar çevrelerinin donanımlı ve paralı hizmetkarlarına karşı savaş veriyorsun. Bunlar çok örgütlenler; ama kofturlar.

★ Aşama yapabilmek çok önemlidir...

★ Kendi kendini yeniden üreteceksin, dilde anlam, vurgulama gücün artacak, kafanda ufuk çizgisi gün geçtikçe genişleyecek; yoksa her gün yazım derken bostan kuyusunun beygirine dönük tehlikesi de var.

★ Geleceğe ilişkin düşünceleriniz?

★ Türkiye'de devrimciler, demokratlar, ilericiler, bir değil, birkaç kez yenildiler. Ama yitirilen muharebeyle, savaş değil. Ülkede demokrasiyi çağdaş koşullarıyla kurmak görevi, yine de halkla birlikte, emekçi kitlelerin, aydınların eline bakiyor. Sanayi devrimini, çağdaşlaşmayı, "Bağımsız Türkiye"de emekçi halkın alıntı dökerek gerçekleştirmesi kaçınılmaz görünüyor. Türkiye'de otuz yıldan beri egemenleşen güçler bu işi kıvırmadılar, kıvrılamayacaklar. Onların başarısızlığı, yenilgilerinin nedeni olacak; ama bu kendilerinden kaynaklanıyor. Suçu emekçi halkta veya aydında arayanlar yanılıyorlar. Emekçi halkın elinden bütün hakları alındığında, aydınlar susturulduğunda, Türkiye çağdaşlaşamıyor; çağdaşlaşamaz. Geleceğe dönük düşüncemde iyimsemem. Ne var ki kolay olmayacağı; Türkiye zorlanacak.

"Demokratik çağdaş koşullarıyla kurmak, emekçilerin aydınının görevidir"

*Içinde bulunduğumuz Aralık ayı, ülkemiz kitaplığına yaşının
üstünde kitap armagan eden Aziz Nesin'in 70. yaş yıldönümü.*

*Bilim ve Sanat okuyucuları adına büyük yazarıma nice yıllar
dileyerek, yaşımlı başını, emeğini saygı ile kutluyoruz.*

B.S.

EY GÜZEL YETMİŞ YAŞIM, MERHABA!..

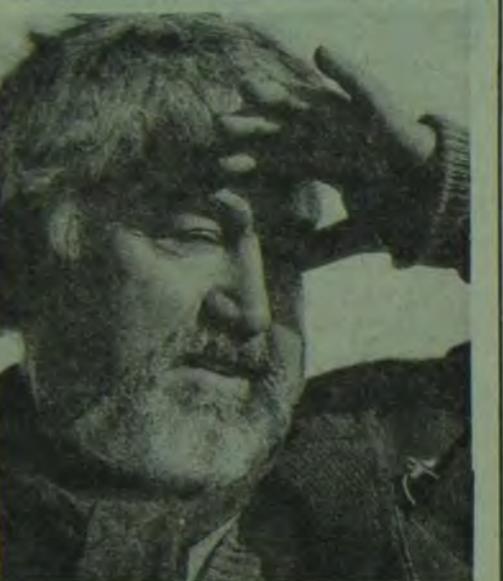
■ Aziz NESİN

Demek, yetmiş yaşında insan
iste böyle, yani benim gibi
olmuş. İnanılır gibi değil!
İnanılır gibi olmadığı için, ben de
inanmıyorum ya... Haaa, inanma-
yan bir ben değilim, yarı yaşamda
kimi arkadaşlarımda inanmıyorum.

Her zamanki gibi açık söyleme-
liyim: Lise öğrenciliğimde eli ya-
şında biri ölünce, eh, ölmeye zamanı
gelmış de ölmüş, diye düşünürüm.
Altınımda biri ölmüşse, sanki ölü-
me biraz gecikmiş gibi gelirdi bana.
Hele yetmişindeki? Niçin ortalar-
da dolanıp kalabalık ediyorlardı?
En çok, yirmi-otuz yaşılarında ölen-
lere acıdım. Bu acımasızlığım ha-
yılığımından gelmiyordu. Öylese
ya neden? Zaman ve uzamın deği-
lendirmelerimin yaşamızla değiş-
mesinden. Çocukluğumuzda ova-
kadar geniş sandığımız bir oyuna ala-
rı, oraya kırk yaşımda gittiğimiz-
de avuç içi kadar daracık gelmez mi
bize? Çocukluğumuzda oyunla ge-
çen bir yarım gün, bitip tükenmez-
miş gibi gelirken, eli yaşamızdan
sonra, göz açıp kapayana dek yilla-
rimız hafta gibi gelmez mi bize?
Ölüm yaşı da işte öyle. On sekiz ya-
şımızdayken, eli yaş, altmış, hele
yetmiş yaş öyle uzaklarda geliyor
ki bize...

Bir giz daha vereyim size: Benim
yaşma gelip de, dişlerini, tırnakları-
ni, ellerinin arasından kaymaka
olan yaşama geçirip, kendi gözlerin-
de bile aşığılanıp küçüllerke ille de
ölmemek için direnenlerden igreni-
yorum; yaşlılık işte o zaman bana
acıklı geliyor. Asıl olan yaşamaktır;
ama yaşam, her ne olursa olsun ya-
şamak için yaşamak değil ki...

Son yıllarda, benden on-on beş
yaş küçük ya da daha genç bir tanı-
diğim, dostum, arkadaşım ölünce,
onca genç biri ölmüşken hâlâ ya-
şamak için yaşamak değil ki...

maktan, utanca benzer bir duyu-
duyuyor, kendimi sanki suçlu du-
yumsuyorum. Hele ölen, yaratıcı,
üretici biriye bu duygum daha da
artıyor.

Paris'te, Londra'da, Moskova'da,
Berlin'de, İstanbul'da, her yerde
gördüm onları; ama en çok İstanbul'da Nuruosmaniye camisinin ora-
larda, Kapalıçarşı'ya girip çıkarlar-
ken görüyorum. İnsanın genç yaşımda,
orta yaşımda dünyayı gezip do-
laşmasını anlıyorum. Ama bunlar
titirdi çıkmış yaşlı kadınlar, erkek-
ler, kovanalar, moruklar, içleri de
geçmiş dişleri da... Sarsak sarsak
yürüler, elleri titrer, başları titrer,
sesleri titrer, kimbilir daha neleri ve
nereleri titrer... Yürüken birbirlerine
dayana dayana düşmemeye çalı-
şırlar. Desteklenmeden basamak çi-
kamazlar, otobüse binemezler. Taa-
dünyanın nerelerinden kalkıp gel-
mişler. Ne o, bir cami, bir kilise, bir
eskil taş göreceler. Böylelerini gör-
ünce içimden hep şöyle demek ge-
çer:

"Bir camiyi, bir kiliseyi gördük-
ten sonra ölmekle, görmeden ölmek
arasında nasıl bir ayırım var ki bunca

zahmete katlanıyorsunuz a enayı-
ler!"

Biliyor musunuz, beş-on yıldan-
beri aynı enayılığın başka bir biçi-
mini kendim yaşamaktayım. Oku-
mak isteyip de bitürlü okumaya za-
man ve fırsat bulamadığım kitaplara
bakıp bakıp "Ah, ya bunları
okuyamadan ölsem..." diye kendi-
kendime yazıklanıp duruyorum.
Sonra o yaşlı turistler için acımasız-
ca düşündüklerimi anımsayıp kendi-
kendime şöyle diyorum:

"A enayı, bu kitapları okuduktan
sonra ölmekle, okumadan ölmek
arasında nasıl bir ayırım var ki,
buyle yazıklanıyorsun?"

Olsun işte, sanki bu kitapları
okuduktan sonra ölüm, daha bir gü-
zelleşecekmış gibi geliyor ve o yaşlı
turistlerin tarihsel yapılarının duvarla-
rına neden enayı enayı bakıp dur-
duklarını şimdi anlıyorum. Ne güzel
bir enayilik!

Yaşlandığımı en çok ne zaman
anlıyorum, biliyor musunuz? Eski-
den basılmış kitaplarımlı yeni basım
için düzeltip düzenlerken. Örneğin,
kirk yaşımda yazdığım bir öykümde
şöyle demişim: "Elli yaşındaki
moruk, yirmisindeki fistık gibi kızı
almış..." Elli yaşına gelip de bu ki-
tabının yeni basımını yaparken o
sözü söyle değiştiriyorum: "Altmış
yaşındaki moruk, yirmisindeki fistık
gibi kızı almış..." Altmış yaşına
geldiğimde, morüğün yaşı da yet-
miş oluyor: "Yetmiş yaşındaki moruk,
yirmisindeki fistık gibi kızı al-
mış..."

Şimdi yetmiş yaşamdayım. Be-
nim için yetmiş yaşındaki insan
moruk olmayacağına göre o sözü
yine değiştiriyorum: "Seksen ya-
şındaki moruk, yirmisindeki fistık
gibi kızı almış..."

Seksen yaşına gelebilirsem, el-
bet morüğün yaşı da doksan ola-
cak, ama o fistık gibi kızın yaşı hiç
değişmeyecek, hep yirmisindedir
fistik.

Safiye Ayla bigün bana şöyle de-
mişti:

"Telefon defterimdeki numaraları
çize çize, şimdi her sayfada ya-
bir, ya iki numara kaldı, kimi sayfa-
da hiç kalmadı."

Bu yaşlara gelen hepimizin çek-
tiği ortaklaşa bir acı bu... Ölümün
defterlerini dördüğü dostlarımızın
telefon numaralarını telefon defte-
rimizden çiziyoruz. Bu acayı elim-
den geldiğince az duyabilmek için,

her yıl, hatta altı ayda bir, yeni tele-
fon defteri alıyorum.

Ölümün bana en gülen gelen
yanı, öteki dünyada yaşayacağımız
tasarıdır. Gerçekten öteki dünya
varsıa ve gerçekten öteki dünyada
yaşayacaksak, bizden önce oraya gi-
denlerle karşılaşış bulusmam çok
gülünlük olacaktır. Çünkü, öüler ya-
şlanmadıklarından —anılarımızdaki
gibi kaldıklarından— yaşamı hatta
yaşları benden büyük olan pek çok
arkadaşım, dostum öteki dünyada
bana ağabey demek zorunda kala-
cak. Düşünebiliyor musunuz, Orhan
Veli'den daha şimdiden otuz dört
yaş büyüğüm. Orhan Kemal'den on
dört yaş büyüğüm. Benden dokuz
yıl önce doğmuş olan Sait Faik'ten
otuz yaş büyük oldum daha şimdiden.
Kemal Tahir benden beş yaş
büyüktü, şimdi ben ondan da on iki
yaş büyük oldum. Benden on dört
yaş büyük olan Nâzım Hikmet'in
öteki dünyada bugün bile kendisinden
on beş yaş büyük olduğum için
bana "Aziz ağabey" dediğini düşü-
neni... Hem niçin salt bizimkiler?
Moliere'ler, O.Henry'ler, daha kim-
ler kimler bana öteki dünyada, Aziz
ağabey neyse de, Aziz amca derler-
se ne olacak?

Yaşlılarından kimilerinin yirmi
beşle kırk yaş arasındaki güzel hanımlara —hem de içeri giderken—
"kızım", "hanım kızım", "evladım",
"yavrum" filan diyerek baba numaraları
yapmalarından, hele hele ba-
baca okşayıp makas almalarından
igrenirim. Ne edepsiz olur şu yaşı
erkekler! Ama onlardan daha çok
iğrendiklerim de var. Yukardaki
yaşlarda bir güzel hanım arkadaşı-
mla birlikte olduğum zamanlar bana,

+ Kızınız mı efendim? diye şaka
yolu soran yaşılıca kadınlarından,
içyüzlerini gördüğüm için, tiksini-
yorum.

Eski den... Ama ne kadar eski-
den? Otuz-kırk yıl eskiden, konu-
şulması bile ayıp sayılan, özellikle
cinsellik üzerine kimi konular, şim-
dilerde evlere giren gazetelerde yazı-
lıyor, çocukların bile anlatılıp açıklanıyor.
Boyle olunca artık ben de
bu konuya kıyılarından köşesinden
değinebilirim. Biz erkek milleti va-
riz ya, bu cinsellik konusunda çok
palavracılıyız ve yaşlandıka cinsellik
üstünde palavracılığımız da ar-
tar. Bigün Müjdat Gezen'in arabasında-
yayınla yazarı bir yazar da var. Yaşıtmam
ama, beş dakika öncे söylediğini ve kendisine söyle-
leni unutuyor. Damar sertliği var;
her yanı yumuşamış da salt damarı

sertleşmiş zavallının.

Müjdat Gezen, benim yaşamı var-
diği başında neler geleceğini me-
rak ettiğinden öğrenmek için,

— Ağabey, kaç? diye sordu.

Ne de olsa eski kuşaktan oldu-
ğumdan, böyle konularda konuş-
mayı sevmem. Yanıt vermeyecek, sözü
değiştirecektim. Ama damar
sertleşmesi unutkan yazar arkadaş-
ım birden sesini de sertleştirerek,
— En az iki!.. diye bağırmaz mı?

Hay sen çok yaşa, emi?

Hızlı yaşamak diye bişey var ya,
gençen de hızlı yaşadım, ama ya-
şım ilerledikçe yaşam hızım da artı-
yor. Yanlış anlaşılmak istemem; hızlı
yaşamak, güçlü yaşamak değildir.
Yetmiş yaşında insanın gücü her
neyse, işte o güçle yaşıyorum, ne
artık, ne eksik... Ama hızlı, daha da-
ha hızlanarak. Yaşamın sonuna yak-
laşıkça neden böyle artarak hızlan-
makta olduğum —kendimce— bilimsel
açıklamasını da buldum. Or-
taokul fizik dersinden ($m^2 \cdot L = X$)
formülünü anımsayacağınız. Yük-
sekten atılan herhangi bir cisimin dü-
şüş hızı (kitlesinin karesiyle yükse-
lik çarpımı kadar) yere yaklaşıkça
artar. Eh, ben de toprağa doğru
yaklaşıkça doğal olarak hızlanıyo-
rum; en hızlı zamanımda toprağa
düşmüş olacağım.

Ancak bu yaşamda ayırmayı
bildiğim kimi doğrular beni şaşırtır.
Örneğin kimi şeyleri (hatta pek çok
şeyi) kendimiz düşünüp araştırap de-
nemeden, başkaları bize nasıl ezber-
leterek öğretmişse, biz de öylece
doğu sayıp bilmekteyiz. Bize yanlış
öğretilenlerden biri de, yaşama-
mızdan pişman olmamam gereki-
ğine inanmamızdır. Bize sık sık so-
rarlar:

"Bikez daha doğsanız nasıl ya-
şardınız, ne olmak isterdiniz?"

"Yeniden dünyaya gelseniz ne
yapardınız?"

Coğumuzun yanıtı hazırlı-

"Yine aynı şeyleri yapar, aynı
biçimde yaşırdım."

Ben de kaç kez bu soruyu hep
bu biçimde yanıtladım. Bikez de
"Her ne yaptımsa, onları daha çok
ve daha güçlü yapardım..." gibiler-
den yanıt vermiştim. Ne kendini be-
ğenmişlik!.. Çünkü bize, yaşadığımız
zamanın pişman olmamayı yigilik
diye belletmişlerdi.

Pişman olmamak, yaşamdan ders
almamak, yani boşuna yaşamak de-
mekti. Ders almayacağım, yanlış-
lığı anlayamayacağım, daha gizelini
yapmak ve yaşamak istemeyecek-
sem ben o geçmiş niçin yaşadım?

Şimdi yetmiş yaşamda, yaşadık-
larımdan pek çok pişmanlıklar du-
uyuyorum. Öyle çok, öyle çok yan-
lışlar yaptım ki... Herseyden önce,
en değerli varlığım ve herseyim olan
zamanımı isteğimce ve iyi kullan-
madım. Bugün yetmiş yaşamdayım.
Bana öyle geliyor ki, zamanımı iyi
kullanabilseydim, bugün yetmiş de-
gil, bu yetmiş yılda yüzkirk yaşam-
da, yani en az iki kat verimli olur-
dum. Yarı yarıya zamanımı, yani
kendimi ziyan etmişim demek.

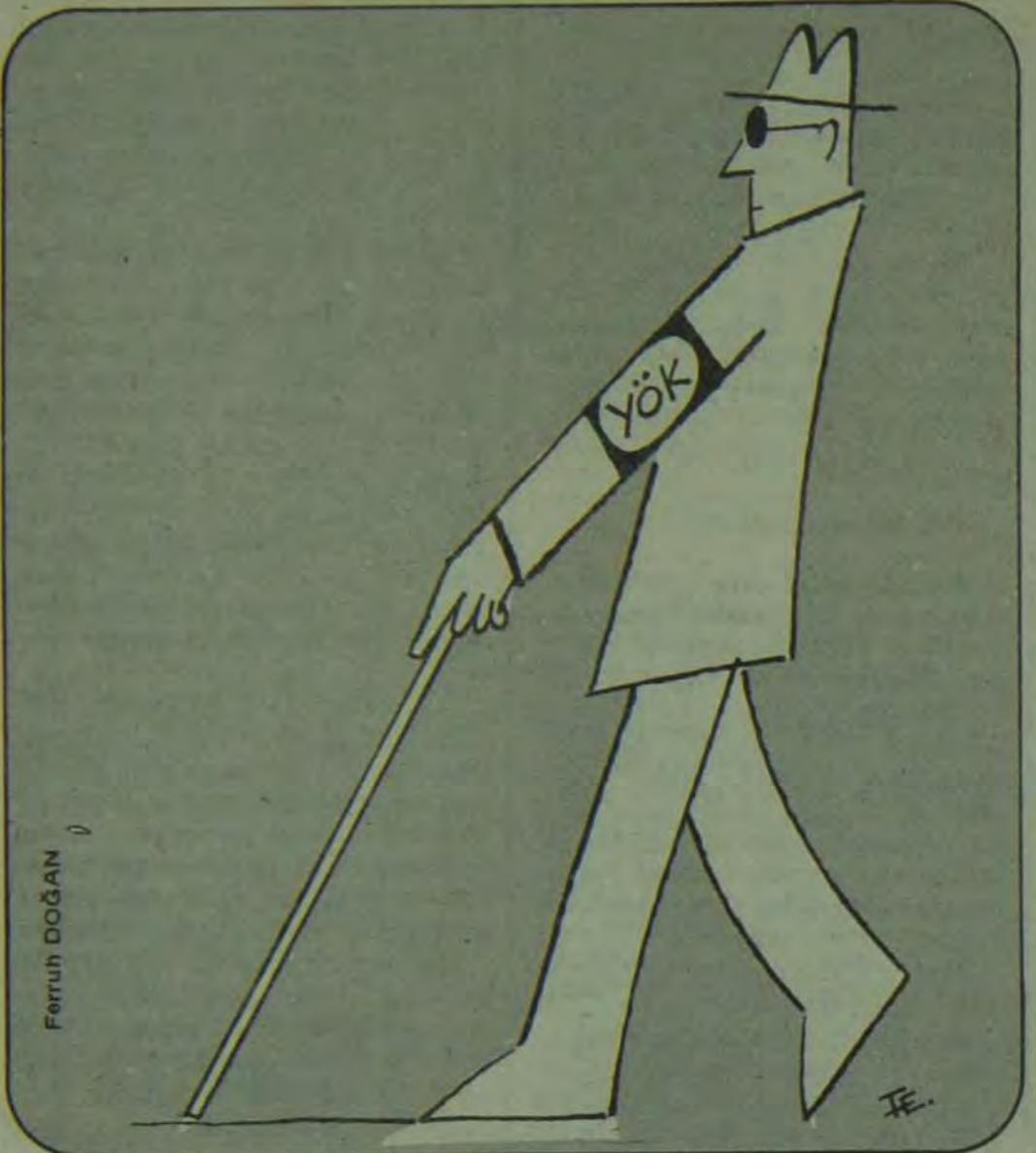
Bu yetmiş yılda ne yaptım? Yet-
miş sekiz kitabı yazdım. Şimdi size
bir itirafı bulunuyorum: Herbiri
beş-on basım yapmış olan buncu ki-
tап bana, sanki yazacağım kitabı
müsvetesi gibi gelmiştir. Yetmiş se-
kiz kitapta, hep ilerde —ne zaman
olduğunu bilemediğim zamanda—
yazacağım o kitabı müsvetesini
yaptım. Kimbilir, belki de hep müs-
vette yapıyorum, yaşamım belki de
bu müsveteler içinde geçip gide-
cek, o kitabı —hangi kitapsa— hi-
çbir zaman yazmadan...

Peki, bu yetmiş yaşamda ben ne
istiğim tek şey var: Ölümü hakketmek... Ölen insanların
pekoğunu ölümü hakkederek
ölüm olmuş olduklarına inanmıyorum.
Ölüm, insanların ulaşabileceğii en üst
düzey, en yüce, en ulu yer bence...
Çünkü yaşamın en olgunluğunda
ölüyoruz. Bu yüce, bu ulu, bu en üst
düzeydeki yere layık olar, ölümü
hakkederek mi ölüyoruz? Hakkedil-
mesi en zor olan şey ölümdür. Ben
önce, ölümü hakketmemiş olmayı is-
terim. Kaç ölü, ölümü hakketmemiş
olar, yaşamışlar ama, yaşadıkları yaşamı
da hakketmemişlerdir. Ölülerini
hakkedmiş olanlar ancak yaşamları-
nı da hakketmiş, hatta yaşamdan
alacaklı kalmış olurlar.

Yetmiş yaşamdayım ve dolu do-
lu seviyorum ve yetmiş yaşamı da
seviyorum. Ey benim güzel yetmiş
yaşım, sana merhaba demek ne gü-
zel! Elbet bundan daha güzel de var.
Kimbilir, belki o güzel de yaşamım.
Umut işte...

Ey benim güzel yetmiş yaşam,
merhaba! Ey benim buncu yıllık pi-
şmanlıklarım, merhaba!

Nesin Vakfı 10. Kasım 1984

YÖNETİM KURAMLARI ACISINDAN YÖK

■ Aydın ÖZCAN

YÖK yasalası 6 Kasım 1981 den bu yana Türkiye'nin gündeminde yer alıyor. Daha bir süre de gündeminde kalacak gibi görünüyor. Gerek YÖK'e vücut veren 2547 sayılı yasa ve gerekse YÖK'in icraatı bir çok yönünden tartışıldı, eleştirildi. Bu yazının amacı bu tartışmalara farklı bir açıdan katkıda bulunmak.

Yazında YÖK'e ilişkin tüzel düzenlemelerin bir çözümlemesini yapmaya çalışacağız. Bu çözümlemeyi "yönetim kuramları" açısından yapacağız. Çıkış noktamız şu olacak: Her tüzel metnin arkasında bir "kuram" vardır. Bu kuramın çözümlemesi o tüzel metne

dayalı eylemlerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Once "kuram" dan ne anladığımızı açıklayalım. Toplumsal bilimler, kendi alanlarında, toplumsal gerçekliği açıklayabilecek için kuramlar ortaya atalar. Bu kuramlar kuramların kabullenmiş oldukları ideolojiler ile yakından ilgilidir. Ideolojiler kuramlar aracılığıyla sistematik bir biçimde dile getirilir. "İdeoloji, davranışların, düşünceler, değerler ve amaçlar aracılığı ile yönlendirildiği bir süreçtir... Düşünceler, değerler ve amaçlar davranışları yönlendirmek için belirli bir biçimde eklenmek zorundadır... Bu nedenle, düşünceler, de-

ğerler ve amaçlar kuramlar olarak biçimlendirilirler." (1)

Özetle, toplumsal bilimlerde kuramlar gerçekliği açıklama çabaları olduğu kadar, gerçekliği biçimlendirme, yönlendirme işlevini de görürler. Kuramların "açıklama" ve "biçimlendirme, yönlendirme işlevini de görürler. Kuramların "açıklama" ve "biçimlendirme" olarak adlandırılabilirceğimiz bu iki işlevi iç içedir. Biz bu yazida YÖK'e ilişkin tüzel metinlerin arkasındaki kuramları ortaya koymaya çalışırken, bu kuramın insanı, insanlar arasındaki ilişkileri nasıl gördüğünü, açıkladığını ve bununla bağlantılı olarak insanlar arasındaki ilişkileri nasıl biçimlendirmek istedğini çözümlemeye çalışacağız.

Yönetim bilimi alanında çeşitli örgütlerin (sinai, askeri, kamu, dinsel, siyasî, vb.) yönetim süreçlerini açıklamayı ve biçimlendirmeyi amaçlayan kuramlar ortaya atılmıştır. Bunlara "yönetim kuramları", yada daha yaygın bir kullanım ile "örgüt kuramları", denilmektedir. Yönetim kuramları örgütlerin yapı ve ilişkilerini açıklamaya ve bunları yönetenler açısından biçimlendirmeye çalışmaktadır. Yönetim kuramları, toplumsal bilimlerin her alanında olduğu gibi, önermelerini ortaya koyarken bir takım varyumlardan hareket ederler. Açıklamaya ve biçimlendirmeye çalışan nesneler insanlar ve onların ilişkileri olduğu için, kuramların hareket noktaları "insan"ındaki varyumlardır.

YÖKün arkasındaki kuramı ortaya koymaya çalışırken, önce bu kuramın Batı'daki düşünsel kaynaklarını ve bu kaynakların "insan"ındaki varyumlardan tarihsel koşulları içinde özetlemek gerekmektedir.

İKİ YÖNETİM KURAMI: KLASİK VE NEO KLASİK KURAMLAR

Batı'da toplumsal örgütler ve onların yönetimi konusunda pek çok kuram ortaya atılmıştır. Her kuramın özgün katkıları ile oluşan sonsuz denebilecek çeşitliliğe karşın, bu kuramları bazı kümeler içinde sınıflandırmak mümkündür. Bu konuda farklı sınıflandırmalar olmakla birlikte, çeşitli sınıflandırmalarda ortak olan iki kuram kümesinden söz edebiliriz: Klasik (Geleneksel) Kuram ve Neo-klasik Kuram (İnsan İlişkileri Okulu, Davranışçı Okul).

İzleyen satırlarda görülebileceği gibi, Yükseköğretim Kanunu'nun arkasındaki kuramın Klasik Kuram olduğunu savunmaktayız. O nedenle, önce bu kuramın Batı'daki olu-

şumundan, varsayımlar ve ilkelerinden söz etmek gerekmektedir. Bunun yanısıra, Batı toplumsal düşünsesi çerçevesinde Klasik Kuramın karşı olarak gösterilen Neo-klasik Kuram'dan da söz etmek savızmızın açıklanmasına yardımcı olacaktır.

Klasik yönetim kuramı 20. yüzyılın başlarında, ABD'de ve İngiltere, Fransa ve Almanya gibi sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıktı. Bu kuramın geniş kabul gördüğü 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bu ülkeler hızlı bir sanayileşme ve ekonomik yapıda tekelleşme dönemi yaşıyorlardı. Tekelleşmenin bir sonucu ekonomik örgütlerde büyümeye ve büyuyen örgütlerde yeni sorunların ortaya çıkması oldu. Ekonomik örgütlerin, kapitalizmin ortaya çıkışından beri var olan "verimlilik" sorunu, tekelleşme ile birlikte, daha da önem kazanmıştır. İşverenler büyuyen örgütlerinin içindeki ilişkileri verimliliğe uygun olarak düzenlemek için sistemli, bilimsel çalışmalarla ve dolayısıyla bir kurama ihtiyaç duyuyorlardı.

İşverenlerin karşılaşıkları bir başka sorun da, 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında yoğunlaşan işçi hareketleri ve sendikalaşma idi. Bu gelişme bir yandan ekonomik örgütlerin verimliliği açısından sorunlar yaratırken (iş yavaşlatma ve iş bırakmalar verimliliği düşürüyordu), öte yandan bir takım "ideolojik" soruları da ortaya çıkarıyordu. O zamanlara kadar egemen olan ve "liberalizm" ideolojisine dayanan Spencerci ve Sosyal Darwinist kuramlar bu hareketler ile sarsılmıştı. Bu kuramlara göre toplumun refahı bireyler arası yarışma ile sağlanacaktı. En başarılı bireyler toplumda üst konumlara gelecekti, yönetici, işveren olacaktı. Bir insan yönetici, işveren olmuş ise diğerlerinden daha üstün niteliklere sahip, bulunduğu konumu hak etmiş demekti. Üstün niteliklere sahip bu insanların diğerlerine yönetmesi, onlar üzerinde mutlak bir otoriteye sahip olması olaklıdı. Bunu hem hak etmişlerdi, hem de toplumun refahı için en iyisi buydu. Bu kuramlar, 19. yüzyıl sonlarına kadar, işverenler arasında olduğu kadar, işçiler arasında da yaygındı. İşte sendikal örgütlenmenin yaygınlaşması ve işçi hareketlerinin yoğunlaşması Spencerci ve Sosyal Darwinist kuramların doğruluğu hakkında yaygın kabullenmeyi sartlığı için bir "sorun" olmuştu.(2)

O halde bu iki sorunu (verimlilik ve ideolojik sarsıntı) çözülmek için yeniden bir kuramlaştırma, yada daha doğru bir deyişle, Spencerci ve Sosyal Darwinist ku-

ramların, yeni koşullara göre yeni bir biçimlendirilmesi gerekiyordu. Böylece, işverenlerin ideolojik düzeye sarsılan otoritesi yeniden kurulmuş olacaktı. Taylor (ABD), Fayol (Fransa), Urwick (İngiltere), Gulick (ABD), Weber (Almanya) gibi tanınmış kuramcılar olan Klasik Kuram ve gereksinmenin sonucu olarak ortaya çıktı.

Klasik Kuramın "insan" hakkındaki varyumlardan toplumsal örgütler konusundaki görüşlerine temel olmuştur. İlk varyum "ekonomik insan (homo economicus)" varyumıdır. Buna göre insanın kısa erimli bireysel ekonomik çıkarlarını gözeten ve ona göre davranışın bir varlığıdır. Açıktır ki bu varyum Klasik Ekonomi Kuramı'ndan alınmıştır. Bu varyumdan hareketle, Klasikler örgütleri, her biri kendi ekonomik (maddi) çıkarları için çalışan bireylerden oluşan birimler olarak görmüşlerdir. O halde yöneticiler (işverenler) yönetiklerine parasal çıkarları sağlayarak (ödüllendirme) veya bunları sağlamayarak yada sağlamamakla tehdit ederek (cezalandırma) onları örgüt amaçları doğrultusunda yönlendirmektedirler. Klasik Kuram'da maddi özendiriciler ve cezaların temel alınmasının arkasında bu bakış açısı vardır.

Ödüllendirme-cezalandırma kuramının, bir başka deyişle "havuç ve sopa kuramının" ardından bir diğer varyum da, "Normal olarak insanoğlu işi sevmey ve elinden geldiği kadar işten kaçar" varyumıdır. O halde, "...insanların çoğu örgütsel amaçların elde edilmesinde yeterli çabayı göstermeleri için zorlanmalı, denetlenmeli, yönetilmeli ve ceza ile korkutulmalıdır."(3)

Üçüncü varyum örgüt içindeki insanların (daha doğrusu çalışanların, işçilerin) basit birer "üretim faktörü", bir başka deyişle, "esya" sayılmalıdır. Bu yaklaşımında insanın psikolojik ve toplumsal özelliklerini, isteklerini, gereksinimeleri göz ardı edilmektedir. Sonuçta, insanların özelliklerinden soyutlanan örgütler mekanik bir biçimde ele alınmakta, örgütler için bir "makina modeli" kurulmaktadır.(4) Bir başka deyişle, örgütler sadece biçimlilik kurallar ve yapılardan oluşan birimler olarak görülmektedir. Örgütlerin birer "makina" olarak görülmemesinin bir sonucu onların "uyum (harmony)" içinde çalışıklarının, yada çalışmaları gerekliliğinin düşünülmemesidir. Klasik Kuram'da örgütün uyumu çok sık vurgulanır ve "uyum" ana ilkelerden biridir.

Sözünü etmemiz gereken son varyum, insanların karmaşık yönetim sürecini kavrayamazlar, üstelik "sorumluluktan kaçmak ister, y-

netilmeyi tercih ederler" varyayımdır.(5) Bu varyumun sonucu, örgüt içinde çalışanların (işçilerin) yönetimde söz sahibi olmalarının reddedilmesidir. Bu durumda, doğaldır ki, çalışanların kendilerini yönetmeleri kabul edilemez. Hatta, çalışanların yönetime şu veya bu ölçüde katılmaları da Klasik Kuramcılara hoş görülmemektedir.

Bütün bu varyumlardan Klasiklerin "insan" hakkındaki görüşlerinin bir özeti çıkarılabilir: İnsan bireysel çıkarlarını gözeten, çalışmayı sevmeyen, yönetimde söz sahibi olma istek ve yeteneğinden yoksun bir yaratıktır. Kurası, Klasik Kuram "insan"ı kötü ve yeteneksiz görme eğilimindedir. O halde, insanı ödüllendirerek veya cezalandırarak yönetmek, üzerinde sıkı bir denetim kurmak gereklidir.

Hemen anlaşılabileceği gibi, Klasiklerin yönetim kuramı yönetenler üzerinde mutlak bir otorite kurulması anlayışına dayanmaktadır. Otorite temel ilkedir. Hatta, Klasik Kuram'da "örgüt" yapısı otorite ilişkilerinin bir kuramından ibarettir.(6) Otoritenin bu denli önemli olması yukarıda özetlenen varyumlardan mantıksal bir sonucudur.

İnsanlarındaki varyumlardan otorite anlayışına uzanan mantıksal zincirin neden bu biçimde kurulduğunu, Klasik Kuram'ın ortaya çıktığı dönemin koşullarını ve gereksinimelerini hatırlayarak daha iyi anlayabiliyoruz. Sendikalar ve işçi hareketleri ile sarsıntıya uğrayan "işverenlerin mutlak otoritesi" anlayışı onarılmalı, yeni kuramlar ile usallaştırılmalıdır. İşte Klasik Kuram, oluşturduğu mantıksal zincir ile, bunu yapmaya çalıştı.

Klasikler, örgütte otoritenin sağlanması için merkeziyetçiliği kaçınılmaz bir ilke olarak görmüşlerdir. Örgüt içindeki tüm bilgiler tek merkeze toplanmalı ve emirler o tek merkezden verilmelidir. Bu, örgütte bir ilke olmanın da ötesinde, "doğadaki düzenin bir gereğidir". Doğadaki tüm canlılarda tek beyin vardır. O halde, toplumsal örgütlerde de tek beyin olmalıdır.(7) Ancak, tek merkezin tüm örgüt işleyişini mükemmel bir biçimde izlemesi, gerekliliği tüm emirleri verebilmesi güçtür. Merkeze bilgi sağlayıp, öneri sunacak yardımcılara gereksinme vardır. Bu nedenle, örgütte "danişma (kurmay) birimleri" bulunmalıdır. Merkez, ayrıntılı konularda emir verme yetkisini alt düzeylere devretmelidir. (Yetki devri ilkesi). Klasik kuramda merkez, danışma birimlerinin önerilerinialsa da, yetkililerin bir bölümünü devretse de, yine tüm otoriteyi kendinde toplamaktadır. Son söz her zaman merkezindir.

Klasikler için, örgütte "komuta zincirinin" de titizlikle korunması, acil durumlar dışında emir ve bilgi akışının zincirin dışına çıkmaması gereklidir.(8) Bu ilke, Klasiklerin "hiyerarşik otorite" (otoritenin örgüt içinde hiyerarşik bir biçimde düzenlenmesi) anlayışlarının bir ürünüdür.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız Klasik Kuram 1920'lerin ortalarına kadar işverenler tarafından geniş bir kabul gördüyse de, bu yıllarda kuramın işverenler arasındaki prestiji sarsıldı. Çünkü, kuramın uygulamaları ile iki temel sorun (verimlilik ve işçi hareketlerinin yarattığı ideolojik sarsıntı) çözülememişti. Yeniden bir arayışa girdi, yeni bir kuramın temelleri atılmaya başlandı. Deneysel psikoloji alanında 20.yüzyılın başından beri yapılagelen araştırmalar (9) ve özellikle de sanayideki insan ilişkilerinin araştırıldığı Hawthorne Deneyleleri (1927-1932) yeni kuram için gerekli malzemeyi sağladılar.

Kurucusu olarak Elton Mayo'nun kabul edildiği yeni kuram "İnsan İlişkileri Okulu" olarak adlandırıldı. Daha sonra örgütlerdeki insan davranışları ile ilişkilerini farklı biçimlerde inceleyen kuramcılar da katarak "Neo-klasik Kuram" adı kullanılmaya başlandı.

Neo-klasik Kuram, Klasik Kuram'ın insanlarındaki varsayımlarını reddeder. İnsan, her zaman, bireysel ekonomik çıkarları peşinde değildir. Onun davranışlarını etkileyen bir çok psikolojik ve toplumsal etmen vardır. Örgütler içindeki insan davranışları ve ilişkilerinde de bu etmenler rol oynar. Bu nedenle, örgütler içindeki insan davranışlarını ve ilişkilerini, sadece maddi ödül ve cezalarla ve sadece biçimsel yapılar kurarak yönlendirmek mümkün değildir. "Biçimsel örgütler" içinde insanların kendi aralarındaki ilişkileri bir takım gruplaşmalar, diğer bir deyişle "doğal örgütler" ortaya çıkarır. Örgütteki liderler biçimsel örgüt yapısından farklı olan doğal örgütlerin varlığını kabul etmeli, onları zorlayarak değil, onların içindeki bireyler ile anlaşarak, biçimsel örgütle uyumlu hale getirmeye çalışmalıdır.

Neo-klasikler insanı etkileyen toplumsal, psikolojik etmenlerin varlığını kabul ettikleri için bu etmenlerin bireyler arasında farklılıklar yarattığını, bireylerin istemeleri ile örgütünün farklı olabileceğini ve dolayısıyla bireyler (veya gruplar) arasında bir bireyler (veya gruplar) ile örgüt arasında uyumsuzluk ve çalışmalar olabileceğini de

kabul etmişlerdir. Bu yaklaşım, Klasiklerin yönetim anlayışından önemli ölçüde farklıdır. Klasikler örgüt içi "uyumu" temel alarak, uyumu bozucu her davranışa karşı cezalandırıcı bir tavır almışlardır. Neo-klasikler ise, doğal kabul etmekleri uyumsuzluk ve çatışmayı "insancıl" yöntemlerle gidermeye çalışmışlardır. Neo-klasiklerin bu konudaki kabullenmeleri, uyumsuzluk ve çatışmayı olumlu karşılamaları sonucunu doğurmamıştır. Ama bu kabullenme başka bazı kuramcılar (Follet, Dahrendorf, Krupp gibi) uyumsuzluk ve çatışmayı olumlu, yararlı olarak değerlendirmelerine yol açmıştır.

Neo-klasikler, Klasiklerin insan hakkındaki "tembel, sorumsuz, yeteneksiz" biçimindeki varsayımlarına da karşı çıkmışlardır. Onlara göre; insan iş yapmayı sever, sorumluluk almak ister ve yönetimde söz sahibi olabilecek yeteneklere sahiptir.(10) bu varsayımların doğal sonucu örgütlerde çalışanların kendisi üzerinde insiyatif sahibi olmanın da ötesinde, yönetsel süreçlere katılımının önemlidir. Nitekim, Neo-klasiklerin bu varsayımları, sosyal-demokrat partilere ve bazı sendika liderlerince geliştirilen "katılmalı yönetim" kuramının temelini oluşturmuştur.

Yukarıda bir özetini verdigimiz iki yönetim kuramı, her ne kadar 20.yüzyıl başlarının koşullarında ortaya çıkan ve o zamanların gereksinmelerine yönelik kuramlar gibi görünse de, aslında Batı toplumlarda halen varolan, farklı yer ve koşullarda, farklı biçimlerde olsa uygulanan iki kuram, bir başka deyişle iki "yönetim anlayışıdır."

Şimdi, bunlardan Klasik Kuram'ın günümüz Türkiye'sindeki bir yansımاسının, Yüksek Öğretim Kanunu'nun incelenmesine geçebiliriz.

YÜKSEK ÖĞRETİM KANUNU: KLASİK KURAM'IN BİR YANSIMASI

2547 sayılı yasanın hareket noktası, gereklilikte de belirtildiği gibi "yüksek öğretimde bütünlük sağlamaktır".(11) Bunu gerçekleştirmek için, Yüksek Öğretim Kurulu'ndan başlayıp, hiyerarşik olarak, üniversitede, fakülte, enstitü, yüksek okul, bölüm birimlerini, bu birimlerde yer alan öğretim üyeleri (ve yardımcıları)'nı, diğer personel ve öğrencileri kapsayan dev bir biçimsel örgüt amaçlanmaktadır. Yasa metnini inceleyerek öngörülen biçimsel örgütin nasıl bir kurama dayandığını görebiliriz.

Makina Modeli

Once söz konusu biçimsel örgütün öngörülen ana ilkesini ele ala-

lim. Yasa'nın gereklilikte de israrla üzerinde durulan, örgütel yapıda "ahen (uyum)" sağlanmasıdır. Bu vurgulama dikkate alındığında, Yasa'nın gereklilikte de ana ilkeinde (madde 5) yer alan "yüksek öğretimde bütünlük ve birlik sağlanması" ile anlatılmak istenenin "uyum sağlanması" olduğu anlaşılmıştır. Önceki bölümde de belirttiğim gibi, uyum anlayışı Klasiklerin biçimsel örgüt anlayışlarının temel taşılarından biridir. Örgüt uyum içinde işleyen bir makina sayılmaktadır. Bu yaklaşımın, insanı toplumsal, psikolojik bir varlık değil, bir eşya, bir makina parçası olarak görünen anlayışın ürünü olduğunu (toplumsal, psikolojik etmenlerin kabulü, ister istemez, uyumsuzluğun da kabulü) belirtmiştir. Yasa'ya egemen olan anlayış da budur.

Nitekim, Yasa'nın 40. ve 41. maddeleri öğretim üyelerinin ihtiyacı bulunan kuruluşlara Yüksek Öğretim Kurulu tarafından atanmalarını, yer değiştirmelerini öngörmektedir. (Sonradan, "rotasyon" uygulamalarında yapılan değişiklikler—rotasyon süresinin kısaltılması, vb., bu konudaki temel yaklaşımları değiştirmemiştir.) Yani öğretim üyeleri (makina parçaları) örgütte (makinada) gerekli görülen yerlere takılabilmektedir. Bu "değiştirilebilir parçaların" makinanın o bölümune uyup uymayacakları sorun değildir. Uyacakları varsayılmıştır. Ancak, uyumsuzluk kuşkusuna yine de var olsa gerektir ki, Yüksek Öğretim Kanunu'nda değişiklik yapan 2653 sayılı yasa ile uyumsuzluk olasılığına karşı bir çözüm getirilmiştir. 2653'ün 1. maddesine göre "...öğretim elemanlarında bu kanunda öngörülen görevleri yerine getirmekte yetersizliği görülenler ile bu konuda belirtilen yüksek öğretimin amaç, ana ilkeleri ve öngördüğü düzene aykırı harekette bulunanlar" in yüksek öğretim kurumları ile ilişkileri kesilecek ve denenmek üzere başka bir yüksek öğretim kurumuna atanacaklardır. Yani makinanın işleyişine uyumayanlar ya sökülebilecek yada makinanın bir başka bölümne uyup uymadıkları denenecektir.

Öngörülen makina modeli karşısında şu soruyu sormak gerekmektedir: Öğretim üyesi, toplumsal psikolojik özelliklerinden arınarak, makinanın istenilen yerine uyum gösterebilecek ve "verimli" bir üretim yapabilecekmidir? Bilindiği gibi, bilimsel çalışma tek başına yaplamaz. Bilim adamları birbirileri ile etkileşimde bulunmak ve kendilerine uygun buldukları bilimsel ortam içinde çalışmaya gereknesini duyarlar. Düşünsel ve duygusal yapıları ile uyum içinde olabilecekleri kişiler ile birlikte bilimsel üretim

yaparlar. Çeşitli bilim dallarında "ekollerin" oluşması bu nedenledir. Öğretim üyelerinin bilimsel gereksinimleri sonucunda ortaya çıkan gruplaşmaları (doğal örgütleri), katı bir biçimsel örgüt mantığı ile dağıtılp, onları öngörülen makinanın herhangi bir yerine uydurmaya çalışmak, bu "makina parçalarının" kırılması, aşınması ve giderek "makinanın" işlemez hale gelmesi tehlikesini taşımaktadır.

Rotasyon uygulamasının "yumuşatılması" yönündeki kararlar öngörülen makina modelinin işlenmediğine işaret etmektedir. Ancak, yine de yasa egemen olan anlayış değişmemiştir. Makina modeli sureğimizde.

Üniversitelerin tek düzeye örgüt yapıları ve tek tip ders programı uygulamaları da makina modeli anlayışının ürünleridir. Standartlaştırılmış makinalarda, standart ürünler (öğrenciler) üretilemek istenmektedir. Bu anlayışla "üretilecek" öğrencilerin kalitesinin no olacağını bir yana bırakılmış; sonuçlar bir kaç yıl içinde ortaya çıkacaktır. Ama, makinanın birey ilişisi gibi görülen öğretim üyeleri ile ilgili sonuçlar ortaya çıkmıştır bile. Bilim ve Sanat'ın araştırmasının da ortaya koyduğu gibi yüzlerce "makina ilişisi" olmayı kabul etmeyen öğretim elemanı üniversiteden ayrılmıştır. Kalanlar ise makinaya uyum sağlayabilmek için "aşınma" tehlikesi ile karşı karşıyadırlar.

Merkeziyetçilik

Yüksek Öğretim Kanunu merkeziyetçi yönetim anlayışının, Türk kamu yönetimi tarihinde en belirgin örneklerinden biridir. Bu anlayışın en önemli göstergeleri Yüksek Öğretim Kurulu'na ve Üniversite Rektörlerine verilen geniş yetkilidir.

YÖK, yüksek öğretim örgütü üzerinde tüm yönetsel yetkilileri tekeline toplamaktadır (md.7). Bununla da kalınmamakta, akademik nitelikli alt birimlerin yetkililerini sınırlayan yetkilere de YÖK'e verilmektedir. Her ne kadar yıllık eğitim öğretim programlarının hazırlanması üniversitelerin çeşitli düzeylerindeki akademik kurullara bırakılmakta ise de (md 14, 17, 19, 20) YÖK'e verilen "yaz eğitimi, gece öğretimi, ikili öğretim gibi tedbirler almak" yetkisi akademik kurulların yetkililerini daraltmaktadır. Nitelik, YÖK daha sonra aldığı kararlar ile üniversitelerde anabilim ve anasenat dallarının kuruluşu ("Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği") ve uygulanacak ders programlarının saptanması gibi akademik konulu yetkililer kendinde toplanmıştır. Böylece yasanın temelindeki merkeziyetçi anlayış bir kez daha ve açıkça vurgulanmıştır.

Üniversite rektörleri de kendi üniversitelerinde hemen hemen mutlak yetkili merkez organları durumdadırlar. Rektörlerin yetkilerini burada tek tek saymaya gerek yoktur. Ancak bir kaçını hatırlatalım:

doçent, yardımcı doçent ve öğretim yardımcılarını atamak (md. 21, 23, 32), üniversite ile ilgili yönetmelikleri onaylamak (md. 14), öğretim üyelerinin derneklerde üye olmalarına izin vermek (md. 59), vb. Rektörün yetkileri, yönetici kişiye karşı olan sorumluluklarıyla değil, YÖK'e karşı sorumluluklarıyla sınırlanmaktadır.

Yüksek öğretim örgütündeki yöneticilerin atanma biçimini merkeziyetçiliğin bir başka göstergesidir.

Her birimdeki yöneticilerin (YÖK üyeleri, rektör, dekan enstitü müdürü, yüksek okul müdürü, bölüm, anabilim ve anasenat dalı başkanları, bilim ve sanat dalı başkanları) seçili atanmaları zincirleme biçimde üstten (YÖK üyeleri ve rektörler için Devlet Başkanından) yapılmakta, yüksek öğretim örgütünün üyeleri bu konuda hiç bir söz hakkı bulunmamaktadır. Öğretim üyelerinin ve öğretim yardımcılarının atanmaları, yer değiştirmeleri ve kurumlardan atılmaları da YÖK'ün ve rektörün hem hemen sınırsız yetkilerine bırakılmıştır.

Klasik Kuram'ın bir gereği olan, örgüt üyeleri üzerinde "sıkı denetim" kurulması da merkezi organlar ve onların seçip atadığı üstlerce yerine getirilmektedir. Örgütün öngörülen en alt birimi olan bilim (veya sanat) dallarından birinde görevli bir öğretim üyesi, bilim (veya sanat) dalı başkanını ve anabilim (veya sanat) dalı başkanının, ister istemez, bölüm başkanının (md. 21), dekanın (md. 16), rektörün (md. 13), Yüksek Öğretim Denetleme Kurulu'nun (md. 9) (dolayısıyla YÖK'ün) Yasa'da öngörülen denetimi altındadır.

Yasa'daki merkeziyetçilik ve sıkı denetim anlayışının mantığı, üniversitelerin yakın geçmişteki durumlarının yorumlanması biçimine dayanmaktadır. Buna göre, üniversiteler kargaşa içinde olmuşlar ve ülke çapındaki anarşinin de kaynağını oluşturmuşlardır. Bu kurumları düzen ve discipline sokmak için yetkilerin en üstte toplandığı ve alt birimlerin sıkıca denetlendiği bir yapı gereklidir. Açıkta ki, bu yaklaşımın kökeninde, insanların olumsuz özelliklerle sahip olduklarını varsayıyan ve onlara güvenmeyen Klasik Kuram bulunmaktadır. Her zaman olumsuz işler yapmaya hazır, givenilmez durumda olan yüksek öğretim örgütü üyeleri merkezi oturite tarafından sıkı bir biçimde denetlenmelidir.

Hiyerarşi

Klasik Kuram'dan kaynaklanan tüm yasal ve yönetsel metinlerde olduğu gibi, Yüksek Öğretim Kanunu'nda "hiyerarşi" anlayışını görmek mümkündür. Gerekçede belirtildiği gibi "Yüksek Öğretim Kurulu Başkanı, Rektör, Dekan Bölüm Başkanı" hiyerarşisi tam olarak sağlanmakla" yüksek öğretimde bütünlük sağlanmanın mümkün olacağı düşünülmektedir.

Yasa üvanları hiyerarşisi konusunda da son derece duyarlıdır. Rektör, dekanlık gibi yönetmeliklerin atanmasına izin vermek (md. 59), vb. Rektörün yetkileri, yönetici kişiye karşı olan sorumluluklarıyla değil, YÖK'e karşı sorumluluklarıyla sınırlanmaktadır.

Ödül-Ceza

Klasik Kuram'ın çalışanların başarısına (yada başarısızlığına) göre üstleri tarafından ödüllendirilmesi veya cezalandırılması anlayışı (havuç ve sopa anlayışı), YÖK'de bir yanık eksik olarak vardır. Ödüllendirme konusunda, Yasa'da hiç bir hükmün bulunmazken, özellikle 2653 sayılı yasa ile yapılan değişikliklerde, öğretim üyelerinin yüksek öğretim kurumları ile ilişkilerinin kesilmesine varan cezalar öngörmektedir. Davranışlarının olumsuz olacağı varsayılan insanlara karşı "havuç" da bırakılmış, elde yalnız "sopa" kalmıştır.

Yönetime Katılma

Yüksek Öğretim Kanunu'nun yönetim anlayışı ile ilgili olarak, üzerinde durmak istedigimiz son konu yüksek öğretim örgütü üyelerinin yönetim sürecinde yer almaları konusudur. Önce yönetim sürecinde hiç yeri olmayanları sayalım: Öğrenciler, memurlar ve öğretim yardımcıları. Yüksek öğretim örgütü üyelerinin büyük bir coğunluğunu oluşturan bu kesimler bütünüyle yönetim süreci dışında bırakılmışlardır. Bunlar arasında öğrenciler zaten örgütün üyeleri değil, ürettiği ürünler olarak görülmektedirler. Bu durumda, yönetim sürecine katılmaları mümkün değildir elbette.

Öğretim üyelerinin yönetim sürecindeki yerleri ise örgütün her düzeyinde farklılıklar göstermektedir. Yasa'nın ve Akademik Teşkilat Yönetmeliğinin çeşitli maddelerine göre Bilim (veya sanat) dalı, anabilim (veya anasenat) dalı ve bölüm

düzeylerinde öğretim üyelerinin katıldığı kurullar sadece birer danışma birimi durumunda bırakılmıştır. Karar almalari söz konusu değildir. Kararları alanlar hiyerarşik biçimde atanmış bulunan başkanlardır. O halde, bu düzeylerde yönetime katılma söz konusu değildir.

Enstitü ve yüksek okullarda müdürler ve sınırlı da olsa bazı yönetsel yetkileri olan, kurulların tüm üyeleri atanmaya görevde gelmektedir. (Md. 19, 20). Bu düzeylerde de yönetime katılmadan söz etmek mümkün değildir.

Fakülte Kurulu'nda üyelerin bir kısmı, fakültedeki öğretim üyeleri tarafından seçilmektedir (md. 17). Fakülte Yönetim Kurulu'nun dekan dışındaki üyelerini de Fakülte Kurulu seçmektedir (md. 18). Dekan, rektörün önerileri arasından YÖK'ce atanır (md. 16). Fakülte düzeyinde Fakülte Kurulunda öğretim üyelerinin yönetime katıldıkları görülmektedir. Bu kurulda, öğretim üyelerinin seçikleri üyelerin, atanmış üyelerden (dekan, bölüm başkanları, enstitü ve yüksek okul müdürleri) az veya çok olacakları dolayısıyla yönetim sürecindeki ağırlıklarının ne olacağı fakültenin yapısına (bölüm, enstitü, yüksek okul sayısına) bağlı olacaktır. Yine de, kurulda öğretim üyelerinin yönetime katıldıklarını söyleyebiliriz. Öğretim üyelerinin kendi kendilerini yönetmeleri ise söz konusu değildir. (Kurulda atanmış üyeleri vardır ve fakülte düzeyinde başka yönetsel organlar da vardır.) Fakülte kuruluna, Fakülte Yönetim Kurulu'na üye seçilmesi, yönetim kurulunda da, dolaylı bir katılım sağlanmaktadır.

Fakülteden yukarı düzeylere cittidinde, öğretim üyelerinin doğrudan katılımının yerini, gittikçe daha dolaylı hale gelen katılımlar almaktadır. Fakülte Kurulu Senato'ya (md. 14), Senato Üniversite Yönetim Kuruluna (md. 15) ve Üniversitelerası Kurula (ÜAK) (md. 11) üye seçmektedir. Katılmanın dolaylı hale gelmesi öğretim üyelerini, üst düzeylerdeki yönetim sürecinden uzaklaştırmaktadır. Zaten, üniversitede rektör genel yetkilere sahiptir. Bu nedenle, bu düzeydeki katılım anlamını yitirmektedir. ÜAK'un yetkililerinin sınırlılığı nedeniyle buradaki çok dolaylı katılımın da bir anlamı kalmamaktadır.

Yüksek Öğretim Kurulu'na gelindiğinde, hâlâ katılımın söz edilebilir. Çünkü, ÜAK'ca seçilen 8 üye kurulda yer almaktadır. Ancak, artık katılım iyice soyutlaşmış öğretim üyelerinden uzakta kalmıştır. Bu soyut katılımın bile tümüyle ortadan kaldırılması olana-

ğına Yasa'da yer verilmektedir. Yasa'ya göre, YÖK'ün ÜAK tarafından seçilmesi gereken üyeleri, diğer üyeleri gibi, doğrudan doğruya Devlet Başkanca atanabilecekler (md. 6).

Bütün bu irdelemelerden sonra, yüksek öğretim örgütünde üyelerin yönetim sürecindeki yerlerini nasıl değerlendirebiliriz? Örgüt üyelerinin büyük çoğunluğu (öğrenciler, memurlar, öğretim yardımçıları) yönetim süreci dışında bırakılmışlardır. Öğretim üyeleri, fakülte düzeyinden başlayarak yönetime katılmaktadırlar. Fakültenin altındaki düzeylerde, her nedense, katılma yoktur. Üstteki düzeylerde ise, üst kurullara üye seçimi aracılığıyla dolaylı bir katılım söz konusudur. Kurullarda atanmış üyelerin bulunması (bunların çoğunluğu oluşturma olasılıkları) ve kurulların yönetimdeki yetkilerinin iyice sınırlılmış olması nedeniyle katılım göstermek zorunda kaldığımız noktalar yanısıra, daha önemli bir eksiklik de söz konusudur. O da Yüksek Öğretim Kanunu'nun içinde oluşturduğu toplumsal, politik, ideolojik koşulların irdelenmesidir. Yapmaya çalıştığımız çözümleme bu koşullar çerçevesinde düşünüldüğünde daha anlamlı olacaktır.

Irdeleme Yasa'nın arkasında, kendi içinde büyük ölçüde tutarlı bir yönetim anlayışının (kuramının) bulunduğu ortaya koymaktadır. Bu kuram, 20. yüzyıl başlarında Batı'da sanayi örgütlerinin yönetimi için oluşturulmuş, insan hakkında olumsuz varsayımları olan ve bu olumsuz varsayımlara dayanan ilkeler ortaya atan Klasik Kuram'dır. Göstermeye çalıştığımız gibi, Yasa'da Klasik Yönetim Kuram'ının varsayımları ve ilkeleri egemendir. Yine göstermeye çalıştığımız gibi, bu ilkelerden sapma gibi görünen bazı noktalar Yasa'nın karmaşık yapısı içinde egemen anlayışa uygunlu duruma getirilmektedir. Böylece, Yasa'daki kuramsal iç tutarlılık sağlanmış olmaktadır.

Bu yazı ile YÖK'ün dayandığı yönetim kuramını ortaya koymaya çalıştık. Bir dergi yazısı olmasının getirdiği sınırlılıklar nedeniyle eksik bırakmak zorunda kaldığımız noktalar yanısıra, daha önemli bir eksiklik de söz konusudur. O da Yüksek Öğretim Kanunu'nun içinde oluşturduğu toplumsal, politik, ideolojik koşulların irdelenmesidir. Yapmaya çalıştığımız çözümleme bu koşullar çerçevesinde düşünüldüğünde daha anlamlı olacaktır.

- (1) V.L.Allen, *Social Analysis*, Londra, 1975, s.24.
- (2) Reinhardt Bendix, *Work and Authority in Industry*, New York, 1956, s.254-74.
- (3) Douglas McGregor, *Örgütün İnsan İlişkileri Yönü*, Ankara, 1970, s.30.
- (4) March ve Simon, *Organizations*, New York, 1958, s.36.
- (5) McGregor, Op.cit., s.30. Burada, Klasik Kuram'ın paradoksu gibi görünen bir noktaya değinmek gerekiyor. İnsan yönetim sürecini **kavrayamayan, sorumsuz, yönetilemeye tercih eden** bir yaratık ise, yönetici konumda bulunan insanların da öyle olması gerekmek mi? Klasiklere göre yöneticiler ayrı bir kategoridir. Onlar yetenekleri ile yönetim hakkını elde etmiş "seçkin" insanlardır. Dolayısıyla, söz konusu, sorumsuz, yeteneksiz insanlar yönetilen konumunda bulunanlardır. Böylece, ilk bakışta var gibi görünen paradoks, seçkin bir açıklama ile çözülmektedir. Ibid., s.19.
- (6) Henri Fayol, *General and Industrial Management*, Londra, 1963, s.39.
- (7) Ibid., s.36.
- (8) Nicos P.Mouzelis, *Organization and Bureaucracy*, Londra, 1967, s.97.
- (9) McGregor, Op.cit., s.39-40.
- (10) "Milli Güvenlik Konseyi İhtisas Komisyonu YÖK Raporu", Cumhuriyet gazetesi, 21 Kasım 1981.

SONUÇ

Yüksek Öğretim Kanunu'nun maddelerinde, ilk bakışta karmaşık görünen bir yönetim yapısı öngörmektedir. Ancak, dikkatli bir

EZİLMİŞ İZMARİT YA DA AMERİKAN YAŞANTISI ÜSTÜNE

■ Yasemin ÇONGAR

STAY NEW YORK'un ünlü Long Island yarımadasındaki C.W.Post Üniversitesi kampüsündeyim. Amerika Birleşik Devletleri'nde ikinci gecem 1983 yılının ağustos ayı ortaları. Yapı yapış bir sıcak. Çimlerin üstüne uzanmışım. Yanında biri Filistinli, öteki Brezilya'lı iki arkadaş var. Ürdün'de okuyan Filistinli Aiman'la ben İngilizce konuşuyorum. Brezilyalı Eduardo Portekizeden başka dil bilmiyor, gene de dinliyor bizi, anlıyor sanki. Aiman'la Amerika Birleşik Devletleri'nde bir yıl süreyle yaşamamın ne biçim bir şey olacağım, Filistin'in kurtuluş savaşımından ve çimlerin kokusundan konuşuyorum. Birden o ana dek hiç kipirdamadan öylece oturan Eduardo kalkıyor. Biten sigara-

sını söndürüyor, yere atıp eziyor ayağıyla. Sonra eliyle ayakkabilarını gösterip "Amerika" diyor, uzanıp yerden alıyor izmariti, bana doğru tutuyor, "Bu da benim ülkem: Brezilya"...

Amerika Birleşik Devletleri'nde geçireceğim bir yıl öncesinde, kendimi bu ülkeye ilişkin oluşagelmiş tüm önyargılarından kurtarmaya çalışıyorum. Gelişmiş kapitalist sistemin insan ilişkilerine etkisinden, "umurunda mı dünya" dizesiyle özdeşleştirildiğim Amerikan gençliğine ve televizyonunun karşısında rahat koltuğuna gömülmüş, kot pantolonlu göbekli, ağızı patlamış misir dolu ve "mutlu" orta sınıf bildiğim, Güney Amerika'da oluşu

Amerikan vatandaşı imgesine dek Birleşik Amerika'ya ilişkin tüm düşüncelerim, yerinden 12 bin kilometre uzakta, okuduğum, duydugum, izlediklerimin etkisiyle olmuştu. Oysa şimdi, burada, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşam ve artık arabalar olmadan yaşayarak anlamak istiyordum Amerikan yaşamını. Bu nedenle Türkiye'den ayrılrıken kafamda kalmış tek tük imge kırıntılarından da aranmaya çalıştım; ancak Eduardo'nun nemli New York gecesinde, garip bir İngilizce ile söylediklerini unutmak çok güçtü, hele 1984 gibi Amerikan yayılmıcılığının oyunlarıyla dopdolu bir yıl yaşanırken...

Amerika Birleşik Devletleri sınırları içinde olmanın izin verdiği ölçüde dünya olaylarını izlerken, Nikaragua'dan Lübnan'a, Güneydoğu Asya'dan Batı Avrupa'ya dek her yere elini uzatmış olan Reagan yönetiminin, diktatörlükleri desteklemekten, adaları işgale varan yeni kararlarını, neredeyse "tüm insanlığın yararına, iyi niyetli ve barışçı girişimler" olarak değerlendirmeye başlayacaktım. Dünyada olup bitenler, Amerikan halkına öylesine tek yönlü yansıtılıyor ve gizli-açık o kadar çok koldan beyinlere belli düşünceler yerleştiriliyor ki, Türkiye'den gelen gazeteleri okumak, dostlarla yazışmak da olmasayı, dünyada olup biten yarayımalak ve alabildiğine özel bir süzgeçten geçirilmiş biçimde haberdar olacaktım; o da özel bir merakla gazeteleri didik didik okuyup, radyo haberlerini karıştırarak için zaman saatimi kırarak beklediğimden. Sık sık, içinde biraz olsun merak, kuşkuculuk taşımayan, benim gibi Ortadoğu'da ya da dünyanın kavgasıyla sevgisiyle insancıl bir yaşam sürdürilen herhangi bir yörenin yetişmemiş birinin, kendisini para, oyun, din üçlüsünün egemenliğindeki bu "kolay yaşama" kaptırabileceğini düşündüm. Bu yaşam içinde böyle birinin dünyada olanlara boş verip, birgün Amerikalı bir lise son sınıf öğrencisinin "Türkiye hakkında tek bildiğim, Güney Amerika'da oluşu"

demesine gülüp geçmesi iştense bile değildi. Nasıl olsa, Amerika'nın "THE BEST" (en iyi ve tek iyi) olduğuna inandırılmış Amerikan halkın büyük çoğunluğu, televizyonunun 42 kanalından beşbol maçları izlemek, canının istediği yerden kredi kartıyla rahatça alış veriş etmek ve pazar sabahları kilisede ekmeğin yiyip, şarap içerek İsa'nın etine, canına bulaşmak gibi "büyük mutluluklarla ödüllü" yaşamalarından alabildiğine hoşnuttular...

Memleketimden, dilimi konuşan insanlardan, 17 yılda olmuş tüm yaşantılarından uzakta, kendime yeni bir dünya kurmaya çalışırken karşılaşlığım en büyük güçlük, bana en çok yardım dokunuşması gereken insan ilişkilerinden kaynaklıyor. İlişkiler her düzeyde büyük bir yabancılama geçirmiş, iki insanın birlikteliği sonucu doğal olarak ortaya çıkan sevgi, güven, nefret gibi duyguları bırakıp, ilk sözcükleri söylemeye başlamasıyla adı ve görevi "birey" sözcüğüyle belirlenen kişi, daha doğru bir deyişle, toplumsal bilinc yoksunu bireyler kalabalığı içinde buluyordu kendini. Parayla, İsa'yla, otomatik içecek makineleriyle ve karşı cinsle diye özetlenerek önem sırasına (!) konulabileceği ilişkilerinde birey, hep tek başına ve tek tarafta. Tüm ilişkilere sinmiş bir çıkarıcılık en doğal hak olarak görüyordu. Otomatik içecek makinelerinden 25 sentiniz karşılığında bir teneke kola aldigınız gibi, "iyi bir Hristiyan yaşamı" "sürmenin semeresini de, İsa'nın "kıyametten sonra kuracağı İsrail krallığında" yaşam ötesi bir sonsuz yaşam garantisile toplayordunuz. Bir erkeğin kız arkadaşına verdiği ve aldığı belirli şeyler vardı. Bir gün Fransız bir kız arkadaşıyla yakın ilişkisi olan Amerikalı bir genç, "Siz yabancılar ne biçim insanlarınız? Birbirinize çekinmeden ne çok şeyinizi anlatıyorsunuz" demişti ikimize. Arkadaşımı birbirimize bakakalmıştık. Kendi yaşamları içinde, ekonomik yapılarının bir sonucu olarak tükenmekte olan "paylaşma olayı", Amerikalıları şartlıyor. Alıp vermek yerine, yaşamı ortaklaşa üretip, paylaşarak tüketmek, duyguları açığa vurmak, sorunlara ortak çözüm aramak, hatta bir dosta yardım etmek, "birey sinirlarını ihlal", "benlige tecavüz" gibi suçlar kapsamına giriyyordu sanki. Şu an, bu "yordu"ların, "di"lerin, "mişti"lerin, 12 bin kilometre

ötemde sürüp gittiğini düşündükçe, toplumculuktan olduğu gibi biribinden de korkan, çekinen Amerikan insanının ürkük, tedirgin, yalnız bir varlık biçimindeki imgesi, kafamda daha da belirginleşiyor. Erkek arkadaşının biz yabancılar hakkındaki sözlerinden sonra, Fransız arkadaşımla saatler boyu memleketlerimizden, insanlarımızdan özlem dolu konuşmamızın nedenini şimdi daha iyi anlıyorum.

Kendimi güzel bir yaşam kurma çabası içerisinde, insan ilişkilerinin kolaylığından öte güçlük oluşturduğumu sezindediğim andan başlayarak, beni gerek düşünsel ve duyusal, gerekse toplumsal doyumlara ulaşabilecek kurumlara yönelmişim. Dünyada, sanatsal ve kültürel etkinliklerin, ekonomik olanaklar çerçevesinde sınırsız gelişebilecegi bir şekilde olmanın avantajını iyi değerlendirmekti amacım. Yaşadığım 400 bin nüfuslu Minneapolis kenti, Birleşik Amerika'nın Orta-bati olarak bilinen bölgesinin Sanat merkezi durumundaydı. Kentin her bir yanında tiyatrolar, sinemalar, ülkenin en iyi beş orkestrası arasında yer alan Minnesota Senfoni'nin düzenli dinletileri ve dünya çapında ün kazanmış yorumcular... Tüm bunların varlığı çok büyük bir olanaktı kuşkusuz. Ama çok geçmeden, Birleşik Amerika'da sanat olayının da toplumsallıktan çok uzak olduğu, en yoğun yaratım sürecinin bile bireysel doyular uğruna bir tüketim maddesi olarak görüldüğü gerçegiyle karşılaşivedim. Sanat, herseyden önce, büyük bir kesimin ilgi alanı dışında kalmasına yitirdi toplumsallığını. Çevremdeki hemen hepsi en azından lisa eğitimi tamamlamış olan Amerikalılar, bir sanat yapısını estetik ve toplumsal boyutları içinde algılayabilecek düzeyde olmaktan çok uzaktılar. Kültürün yozlaşması diye bir olay söz konusu elbette. Ama insanların sanattan kopukluğunun temelinde, onları saatlerce bir ekranın içinde yüzlerini gülünç biçimlere sokan Hollywood oyuncularına bağlayan şey yattırdı: Düşünce tembelliği. Amerikan insanı "The best" inancının oluşumu, daha doğrusu oluşturulma süreci içerisinde, bu sürecin bir sonucu olarak alışılmıştı düşünmeme. "Hersey iyiydi, olabileceğin en iyisiydi hatta; hiçbir şey değişimeliydi, değişim kötüydi. Eğer hersey olduğu gibi kalacak ve kalmalıydı ise, düşünmeye ne gerek vardı." Evet,

bu son tümceleri, uzun bir tartışmanın sonunda Amerikalı bir dostumdan duymuşum. Sonra "bunları bana sen söylettin" demişti. "Hiç düşünmemiştin daha önce." Amerikan halkın büyük bölüm pek çok şeyi "hiç düşünmemiştir daha önce." Belki daha da büyük bölüm içinde, öncesi sonrası da yoktur bu işin.

Sanatı toplumsallıktan, ya da doğrudan halktan uzak olusunun bir başka nedeni de işin tecimsel yanı hiç kuşkusuz. Bir konser biletinin 15 dolar, tiyatroların 8, sinemanın 5 dolar olduğunu düşünürsek, sanat gösterilerinin "lüks" olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Konser gitmenin bazı Amerikalılar için "ulaşılması güç", diğerleri içinse "zenginliklerine yakışır bir eğlence" olarak yorumlanması da haklı görülebilir bir bakıma. Bir keresinde sıradan bir Amerika'nın "30 hamburger parاسını bir konser yatıramam" dediğini duymuş, şaşmıştım. Amerika'da 30 hamburger fiyatına bir müzik dinletisine gidilebiliyor, Türkiye'de ise Amerika'dakiyle aynı olan hamburger fiyatı bir konser biletine eşit. "Ne garip" diye düşünmüştüm.

Ancak, sanatı toplumsallıktan uzak olusun, "tüketici" kesimin sanata ilgisizliğiyle de sınırlanırmaması gereken bir olay. Bir sanat merkezinde çalıştığım iki ay süresince, karşılaşış, konuşma olağanlığı elde ettiğim sanatçılardan bende uyandırdığı izlenime göre, Birleşik Amerika'da sanatı yapan "üretici" kesimin kendisi bile toplumsal sorumluluk taşımadan çok uzak. Bireysel doyumlara oluşmanın, tümüyle kişisel bir dışavurum çabasının ötesinde, sanatıyla toplumsal gerçekleri sergilemek, bir mesaj vermek, insanların kafasında yeni duyu, düşünce kivilcimleri uyandırmak amacını taşıyan sanatçı yok denecek kadar az. Sanatta bile paylaşma olgunsunun yitip gidişine, değişim reddedilisine tanık oluyorsunuz. İşte işin en acı yanı da bu.

Ben aradığım düşünsel, duyusal doyumlari insan ilişkilerinden sonra sanatta da bulamamış olmanın bir çeşit hayalkırıklığı içindeyken, çevremdeki Amerikalılar beni, ülkemden "The best" olduğundan emin olmanın verdiği bir üstünlük duygusuya, sorguya çekip, "Amerika'da yaşamaya alıstın mı?", "Türkiye'ye

dönüş zor olmayacak mı?" gibi sorular yağmuruna tutuyorlardı. Hepsi, mutluluğun ancak kendilerini nedeni gibi bir yaşam içinde, kendilerinin, dinin, öte yaşam inancıyla koştur biçimde yaygın ve katılıklı benimsenmiş olmasına, sanatın kazandığı bireysel işleve kadar gözlemediğim tüm olaylar, Amerika'da kapitalist sistemin süreğenliğini sağlamak ve sistemin işleyişini güçlendirilecek ogluları ortadan kaldırınmak amacına dayandırılmıştı. Değişim kavramı kötüsemeniyor, değişimi aramayacak, istemecekyapamayacak beyinler oluşturuluyordu. Toplumsal bilincin gelişmemiş olmasının bir sonucu olarak, birey sistemin kurallarına uygun biçimde, kendi ekonomik durumunu kurtarma savaşımı veriyor ve toplumdaki çarpıklıkları, eşitsizlikleri, örneğin büyük kentlerdeki yoksulluk yuvası gettolarda yaşayan azınlıkları görmüyor, önemsemiyordu. Bir kez parası oldu mu, inanılmaz bir tüketme içgüdüsüyle sistemi besliyor, sürekli harciyor ve satın aldığı yeni bir makine, karnını doyurduğu "junk food" (besin değeri olmayan yiyecekler) ile "mutlu" oluyordu. Daha sonra düşünmemi süreçlerinden birini, ya oyunu, sporu, baharı, ya da en kötüsü — Amerikan komedi filmlerinde, izleyene nerede gülüneceği göstermek için, kahkahı efekti kullanacak kadar işi ileriye götürün — aptal kutusunu seçiyordu. İnsanlarla ilişkileri çıkarları doğrultusunda gelişiyor ve fazla zamanını almıyordu. En büyük sosyal yaşıntısı ise, pazar günleri kilisede görüldüğü din kardeşleri ile arasında kurulu oluyor, eğer düşünmemeye alışmış beyni, kazaya birtakım hoş olmayan durumların ayrımlına varmışa, bunların düzeltmesini İsa'dan istiyordu. Öte yanında mutlu olmak için, özünde zaten tutucu olan Hristiyanlık dinini, Ortaçağ insana taş çıkartacak bir tutuculukla yorumluyor ve uyguluyordu. Onun için Birleşik Amerika dışında dünya, yoksullardan ve komünistlerden oluyordu ki, ikisi de birbirinden korkunçtu! Bunlar olmasın diye, "Yaşasın Amerika"ydı, "Yaşasın Sistem"di...

Anlatı'mın başından beri sözetrigim hersey, dünya olaylarını tam izleyememekten, çırıcı insan ilişkilerinin, dinin, öte yaşam inancıyla koştur biçimde yaygın ve katılıklı benimsenmiş olmasına, sanatın kazandığı bireysel işleve kadar gözlemediğim tüm olaylar, Amerika'da kapitalist sistemin süreğenliğini sağlamak ve sistemin işleyişini güçlendirilecek ogluları ortadan kaldırınmak amacına dayandırılmıştı. Değişim kavramı kötüsemeniyor, değişimi aramayacak, istemecekyapamayacak beyinler oluşturuluyordu. Toplumsal bilincin gelişmemiş olmasının bir sonucu olarak, birey sistemin kurallarına uygun biçimde, kendi ekonomik durumunu kurtarma savaşımı veriyor ve toplumdaki çarpıklıkları, eşitsizlikleri, örneğin büyük kentlerdeki yoksulluk yuvası gettolarda yaşayan azınlıkları görmüyor, önemsemiyordu. Bir kez parası oldu mu, inanılmaz bir tüketme içgüdüsüyle sistemi besliyor, sürekli harciyor ve satın aldığı yeni bir makine, karnını doyurduğu "junk food" (besin değeri olmayan yiyecekler) ile "mutlu" oluyordu. Daha sonra düşünmemi süreçlerinden birini, ya oyunu, sporu, baharı, ya da en kötüsü — Amerikan komedi filmlerinde, izleyene nerede gülüneceği göstermek için, kahkahı efekti kullanacak kadar işi ileriye götürün — aptal kutusunu seçiyordu. İnsanlarla ilişkileri çıkarları doğrultusunda gelişiyor ve fazla zamanını almıyordu. En büyük sosyal yaşıntısı ise, pazar günleri kilisede görüldüğü din kardeşleri ile arasında kurulu oluyor, eğer düşünmemeye alışmış beyni, kazaya birtakım hoş olmayan durumların ayrımlına varmışa, bunların düzeltmesini İsa'dan istiyordu. Öte yanında mutlu olmak için, özünde zaten tutucu olan Hristiyanlık dinini, Ortaçağ insana taş çıkartacak bir tutuculukla yorumluyor ve uyguluyordu. Onun için Birleşik Amerika dışında dünya, yoksullardan ve komünistlerden oluyordu ki, ikisi de birbirinden korkunçtu! Bunlar olmasın diye, "Yaşasın Amerika"ydı, "Yaşasın Sistem"di...

Evet, Amerika'da neyin olmadığını, düşünce özgürlüğünün varlığını tartışıırken anladım. Düşünce yoktu, olusmasına bile izin verilmeyordu ki uygulanmasına verilsin. Gizli-akıl pek çok koldan büyük bir beyin yıkama makinesi çalışıyor, düşünce olanak-

larını kısıtlıyordu. Peki, ama o özeleştirili yüklü filmler diyeceksiniz, "Sosyalist Eylem" örgütü, o yürüyüşler... Amerika Birleşik Devletleri 230 milyon nüfuslu bir ülke ve böylesine büyük bir ülkede tek tük istisnanın çıkması çok doğal, bir de üstelik azınlıkların büyük bir eşitsizlik, ırkçılık politikasıyla yüzüze olmaları sonucu bazı düşünceleri, eylemleri filizlendirmeleri de olası. Ancak tüm bunlar kural bozmayan istisnalar durumunda. Zaten, tüm bunların varlığına, sistemi doğrudan eleştirmeyecek, etkili eylemler gerçekleştirilemeyecek olduğu sürece göz yummuyor, ülkedeki "düşünce özgürlüğü" nü kanıtlamak, kocaman bir aldatmacayı daha inandırıcı kılabilmek için.

Oysa, 1984 Başkanlık Seçimleri'ne bir bakmak bile yetiyor, paravanın arkasındaki Amerika'yı görmeye. Okullarda dua okutulmasına, Darwin'in teorilerinin kitaplardan çıkarılmasına, silahlanma yarışının hızlanması, Orta Amerika'daki dikta rejimlerinin desteklenmesine, insan haklarının çiğnenmesine, 300 milyarlık kocaman bir bütçe açığına, eyaletlerin, kent halkın görürmedik biçimde yoksullaşmasına göz yuman bir kişinin sağladığı büyük desteğin arkasında yatan, başarılı bir beyin yıkama politikasıyla oluşturulan "güçlü Amerika" imgesinden başka bir şey değil. Amerika'da madem "düşünce özgürlüğü" diye kocaman bir balon var, neden yalnızca sisteme, temelde hiçbir görüş ayrılığı olmayan iki partiden başkasının sözü geçmiyor yönetimde? Niye "Sosyal Eylem" gibi eşitlikçi, özgürlükçü bir kuruluşun gerçekten somut birleşenler yapabilecek kadar güçlenmesine izin verilmıyor? Yoksa balonun patlaması mı söz konusu?..

Geçtiğimiz ekim ayının ortalarında, Eduardo'dan bir mektup aldım. Ülkesini "şimdiden çok sevdiğim, Amerikanlaşmaya karşı daha çok direneceğimi" yazıyordu. Ben bir yıl öncesine götürdüm bu mektup. New York'un ıslak gecesinde, ezilmiş izmariti düşündüm. Amerika Birleşik Devletlerilarındaki önyargıları öldürüp, bir yıl yaşamıştim orada. Ve ülkemde kafamda yeni yargilarla dönmüştüm. Yerlerde izmaritler gördükçe, birleşenler yapmanın gerektiğini ta içimden duyarak yürümüştüm özlediğim Ankara sokaklarında. Bir aşağı, bir yukarı...

Söyleşi:

Reagan'ın Dış Politikası ve Devletler Hukuku

Candan Ataöv, Prof.Dr. Türkkaya Ataöv, Varlık Özmenek.

VARLIK ÖZMENEK: Özellikle dış basındaki bazı yazı ve haberlerden anladığımıza göre, 28-30 Eylül 1984 tarihlerinde Brüksel'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Ronald Reagan'ın son dört yıldır uygalandığı dış politikayı devletler hukuku açısından inceleyen uluslararası bilimsel bir toplantı yapılmış, buna katılan bazı araştırmacılar çeşitli konularda incelemelerine dayalı raporlar sunmuşlar ve bu belgelerin işliğinde genel bir değerlendirme yapılarak sonuçlar dünya kamuoyuna açıklanmıştır. Siz de bu toplantıyı çağrılar olarak izlediniz. Toplantının gereklisi ve hazırlayıcı kuruluş hakkında kısa bilgi verir misiniz?

CANDAN ATAÖV (Gazeteci): Başkan Reagan'ın birinci dört yıllık iktidarin sona eriği ve ABD'de yeni başkanlık seçimlerinin gündeme gelmesi bu toplantıya ilgiyi kuşkusuz artırmıştır. Üç gün boyunca açıklanan ayrıntılı bilimsel raporlardan da anlaşılırceceği gibi, akademik yönü (hiç değilse, içerik açısından) ağır basan bir toplantıdı bu. Sanırım, asıl amaç izlenen politikaların ve bazı olayların devletler hukukunda kabul edilmiş ilkeler, teamül ve anlaşmala uygulunu ölçmekti. Böyle bir çalışmanın akademik açıdan önemi yanında, dünya barışına katısı da yadsınamaz. Kanımcık, hem gazetecilik, hem de uluslararası güvenlik yönünden konunun içeriği ve zamanlaması yerindedir.

Bu çelişkinin bir başka önemli yanı da, Başkan Reagan'ın dış politika çerçevesindeki diğer bazı eylemlerinin de devletler hukukuya giderek çatışıyor olmasıdır. Nikara-

gua Hükümetine karşı "contra" denen yarı-askeri görünümü gerillaları desteklemesi de bu toplantının hazırlanmasında bir başka gerekçedir. Aynı biçimde, Çad'a (daha sonra çektiği) müdahalesi, Kuzey ve Güney Afrika'daki tutumu, nükleer silahlardan denetimine ilişkin ikili anlaşmalara yanaşmayı da aynı çerçevede içinde kabul edilmiştir. 1984 yılının Amerikan Barosu Birliği'nce "Devletler Hukuku Yılı" olarak ilan edilmiş olduğu hatırlarsa, barış temelden ilgilendiren bu gibi tavırların yerlesmiş hukuk normlarıyla ne derece bağıdağını tartmak bana yararlı ve yerinde bir girişim olarak göründü.

Toplantıyı hazırlayan, IPO kısa adıyla bilinen, B.M.'e danışmanlık statüsü ile bağlı olan bir kuruluştur. Yansız olarak tanınır. Merkezi Viyana'dadır. Bundan önceki etkinlikleri hakkında eski ve yeni B.M. Genel Sekreterleri Kurt Waldheim ve Pérez de Cuellar'ın övüç değerlendirmeleri olmuştur. Brüksel'deki bu toplantıya 31 ABD'li, 40 Avrupalı, 17 Latin Amerikalı, 15 Afrikalı, 15 Asyalı ve 3 Avustralyalı katıldı. Toplantıya sunulan bilimsel çalışmaları değerlendirdip sonuca ulaşan panel'in başkanı da bir Amerikalı profesörüdür. Başkan Reagan'ın dış politikasının savunmasını da gene bir Amerikalı profesör üstlendi. Sanırım, Doğu blokundan kimseyoktu.

ÖZMENEK: Bn. Ataöv, toplantıya katılanlardan birkaç isim verebilir misiniz?

C.ATAÖV: İlk aklıma gelenler, Nobel ödülli sahibi İrlandalı (ve sanırım eski başbakan) Sean MacBride, Harvard Üniversitesi'nden gene Nobel ödülli sahibi Prof. George Wald, Peru eski başbakanı E.M.Jarrin, NATO eski Başkomutan yardımcısı General Nino Pasti, Nuremberg Savaş Suçları Mahkemesi'nin Amerikalı savcılardan Bn. Mary M.Kaufman, Amerikan eski Başsavcısı Ramsay Clark, Bangladeş Parlamentosu eski başbakanı G.Hafız, Avrupa Parlamentosu'ndan birkaç milletvekili... Türkiye'den, bizden başka, Prof. Mümtaz Soysal vardı; araştırmaların sonuçlarını derleyen panel'de görev yaptı.

ÖZMENEK: Prof. Ataöv, varılan sonuçları siz nasıl özetlersiniz?

PROF. DR. TÜRKKAYA ATAÖV (S.B.F. Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Başkanı): Her bölge ve ko-

nu hakkında ayrı ayrı değerlendirmeleri dile getirmek gereke de, Reagan döneminin dış politika uygulamasına salt devletler hukuku açısından bakıldığından bunun yer yer ve zaman zaman şu belgelerle çatıştığı görülmüyor: Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın temel hukuk ilkeleri, B.M. Genel Kurulu'nun 1965'deki kararında da belirttiği teamilden doğan devletler hukukunun belirli kuralları, 1974'de yapılan "Saldırının Tanımı", Üçüncü ve Dördüncü 1949 Cenevre Konvensiyonları...

ÖZMENEK: Birkaç ibarede özetlenen bu anlaşma ve kararların içine birçok madde, belge ve onlarla birlikte ciddi suçlamalar girer.

PROF. ATAÖV: Uzúlerek söyleyorum ki, öyle. Konu ve bölge ayrıntılarına girdiğimizde, iş daha ciddleşiyor. Örneğin, Lübnan olayları. Bu ülkenin 1982'de İsrail tarafından işgal edilişinde Amerika'nın teşvikii, hazırlığı, tasarlaması, en azından "izni" saptanmıştır. Nuremberg'in ortaya koyduğu ilkelere göre, bu tarihdan çok şeyler doğuyor. Önce, barışa karşı suç. Sonra, Falan ve Haddad milislerinin cinayetleri ile 1949 Cenevre Konvensiyonlarının çiğnenmesi ve dolayısıyla "İnsanlığa Karşı Suç" ve "Savaş Suçları"nın işlenmesi... Reagan yönetiminin Filistin halkına karşı tavrı ve 1 Eylül 1982 tarihli sözde "Barış Planı" ile Amerika, Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın ("self-determination" hakkını çiğner. Reagan'ın Hint Okyanusu'na karşı genel tutumu da bu sular çevresinin bir barış bölgesi olması gerektigine ilişkin 1971'de Birleşmiş Milletler'e kabul edilmiş Bildiri ile ters düşmektedir.

ÖZMENEK: Son dört yıldaki gelişmeler dünya kamuoyunun dikkatini Latin Amerika olaylarına da çekti. Reagan yönetiminin 1983'de Grenada'yı işgalinden başka, Orta Amerika'da silahlı çatışmaların tırmandırıldığı dünya kamuoyunun gözünden kaçmıyor.

PROF. ATAÖV: Hukuk açısından bakıldığından, Grenada'daki Amerikan varlığı B.M. Anlaşması M. 2/3, 2/4 ve 33 ile çatışır. Bu çerçevede gene aynı Anlaşma M. 39'un anlayışı içinde bir "saldırı eylemi"dir. Amerikan Devletleri Örgütü'nde yer alan M. 18, 20 ve 21 ile de gene aynı nedenlerle bağdaşmaz. Reagan yönetiminin Orta Amerika'da silahlı çatışmaları alevlendirecek bir yaklaşım içinde olduğu söz konusu toplantıda kabul edilmiştir. Bu yönetim El Salvador'daki iç savaşta bir taraf gibi görünüyor. Böyle bir müdahale B.M. Anlaşması M. 1/2 ile çatışır. Amerika'nın Nikaragua'da meşru hükümeti devirme çabaları içinde olduğu da bilinmektedir. Bu ülkede "contra" denilen muhalefet gruplarının askeri eylemlerine silahla yardımcı olması hukuk açısından onaylanabilecek bir tavrı olamaz. Reagan'ın Nikaragua limanlarını mayınlaması kararı (hem Amerika'nın, hem Nikaragua'nın imzalı devlet olarak katıldığı) 1907 La

Haye Konvensiyonu'na aykırıdır. ÖZMENEK: Toplantı Reagan yönetiminin nükleer silahlara ilişkin bazı tavırlarını da saptamış olmalıdır.

PROF. ATAÖV: Amerika'nın bugünkü genel tavrı 1968'de imzalanan ve Nükleer Silahlardan Yayılmamasına Karşı Anlaşma'nın 6'ncı maddesine aykırıdır. Bu madde tarafların nükleer silah yarışını durdurmalarını ve nükleer silahsızlanmaya giden yolları araştırmalarını emreder. Oysa, Reagan yönetimi nükleer testleri yasaklayan (1974), barışçı amaçlara yönelik nükleer patlamalara ilişkin (1976) ve ikinci SALT (1979) anlaşmalarını onaylamaktan geri durmaktadır. Devletler hukukçularına göre, Pershing-2 füzelerinin yerleştirilmesi SALT II Anlaşması'nın 12'nci Madde'sini çiğnemektedir. Aynı biçimde, MX füzesi de bir saldırı silahı niteliğinde olduğundan, B.M. Anlaşması anlayışı çerçevesinde meşru bir savunma aracı değildir.

ÖZMENEK: Bn. Ataöv, toplantı ilginç simaları hakkında bazı gözmelerinizi aktarabilir misiniz?

C. ATAÖV: Toplantının kuşkusuz en ilginç kişi, geleneksel Kızılderili gisi ve takları içinde, şimdi ABD'de sayısı bir milyondan fazla olan halkın sorunlarını dile getiren Wa Bun-Inini idi. Yaptığı konuşmada, Kristof Kolomb adlı bir korsanın Asya'ya ayak bastığı yanlışıyla "Hintli" denilen, fakat Amerika'nın yerli ve asıl halkı olan, Avrupalıların kitaya yerleşmesiyle ve giderek ABD'nin kurulmasıyla gerçek bir soykırımı ugrayan, Kuzey'den Güney Amerika'nın en alt ucuna kadar yayılmış bulunan insanların yaşadıkları tüm ilkelerde basıktır. Bu dönemde ABD'nin kurulmasıyla geride bıraktığı topraklarında Amerikan yönetiminin gözü ve bazı tasarımları olduğuna dikkat çekti. Bir özel sohbetimizde, Kızılderililerin ilkel ve barbar gösterildiği Hollywood edebiyatından sonra konuya ilk kez Kızılderili açısından yaklaşılan bir film Türk televizyonunda yakınlarda gösterildiğini söylediğimde, Dustin Hoffman'ın bu filmi "şöyledir, böyle", diye niteledi.

ÖZMENEK: Sayın Ataöv'ler, Bilim ve Sanat okuyucuları adına teşekkür ederim.

BARIŞIN KORUNMASI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

■ Hasan Esat IŞIK

Birleşmiş Milletler'e yaklaşımda genel olarak bir çelişki gözde çarpar: Hem Birleşmiş Milletler'den pek çok şey bekleriz, hem de Birleşmiş Milletler'in özlemlerimize göre değil ancak tutumumuza uygun meyveler verebileceğimizi pek düşünen istemeyiz. "Birleşmiş Milletler önüne getirilmiş sorunlara adil çözümler bulmalıdır" deriz, ama filiyatta asıl istediğimiz, sorunların bizim işimize gelecek şekilde çözümlenmesine yardımcı olmasızdır. Birleşmiş Milletler'den BENCİLLİĞİN ADALET KİVESİNE BURUNDURULMESİNİ bekleyenler az değildir.

Birleşmiş Milletler bu koşullar altında bile insanlığa yararı olmayı başarmıştır. Devletler Birleşmiş Milletler temel ilkelerine, davranışlarında da gereken itibarı gösterebildikleri ölçüde Birleşmiş Milletler'in hizmetleri kuşkusuz daha da büyük olacaktır.

"Birleşmiş Milletler'in uluslararası sorunlara adil ve kalıcı siyasal çözümler getirebilecek güçte olması istenir. Böyle olursa savunma amacına yönelik askeri gruplaşmaları da gerek kalmaz, ama bugünkü durum bu değildir."

I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki süre sadece 20 yıldır. Bugün Birleşmiş Milletler'in 39. yıldönümünü kutluyoruz. Demek ki bu süreyi şimdiden iki defa katlamışız.

Evet, Dünyanın pek çok yerinde savaş, haksızlık, istirap bugün de hükmü sürdürmektedir. Bu önenememiştir, çok acıdır. Fakat insanlık yeni bir dünya savaşından korunabilmiştir. Eu da azımsanamaz. Bu yarınlar için de umut verici bir gelişmedir. Buna da sevinmelidir.

Yeni bir genel savaşın önlenebilmesinde en büyük etken teknik alanında, silah sistemlerinde kaydedilen gelişmeler olmuştur denebilir. Bu gerçeli bir düşüncedir. Muhakkak ki bu gelişmeler bir dünya savaşının gözle alınabilmesini, her devlet için çok zorlaştırılmıştır. Fakat böyle olmakla beraber, kahımcı, "yeni bir dünya savaşını Birleşmiş Milletler önlüyor" demek nasıl abartma olursa, Birleşmiş Milletler'in bunda birmayı olmadığını söylemek de yanlış olur.

Birleşmiş Milletler'in tutumu Cemiyeti Akvam'ın tutumundan farklı olmuştur.

Cemiyeti Akvam, bir bakıma "Mukaddes İttifak'a benzetilebilecek bir tutum içine girmiştir. "Galip Devletler" lehine oluşturulmuş olan statikoyu korumak, "eşitlik" ve "hakkaniyet" ilkelerine sadakatın üstünde tutulan bir kaygı haline getirilmiştir. Nitekim "Mağlup Devlet-

ler" zamanla güçlenip Cemiyeti Akvam'daki bu uygulamayı zorlayıcı bir duruma geldiklerinde bu kuruluş içinde kalamamışlardır, kopmuşlardır. "Bir veya bir kaç üyenin kopması önemli değildir" diyemeyiz. Bu kopmalar önenemeyince "savaş" da önenememiştir.

Başlangıçta Birleşmiş Milletler'de egemen olan zihniyet de Cemiyeti Akvam'ın belirtmeye çalıştığım zihniyetinden pek farklı değildir. Fakat kuruluşundan çok kısa bir süre sonra galip devletler arasında büyük anlaşmazlıklar çıktı, Birleşmiş Milletler "Galip Devletler Kulübü" haline dönüşemedi. Belki de bu suretle "bir aksilikten bir hayır doğmuş oldu", büyük devletler, herhalde yanında sağlayabilmek amacıyla ile, diğer devletlerin görüşlerine de itibar etmek gereğini duydu.

Bu gelişmeler sonucu devletler iki büyük devlet etrafında kamplasmış olsaları, yeni bir dünya savaşını önlemek kolay olmazdı. Fakat böyle olmadı, "Bağlantısızlar" diye tanımlanan bir 3. grup ortaya çıktı.

"Bağlantısız" tanımlamasına karşın, bu gruba dahil tüm devletlerin gerçekten büyük devletlerin tamamen etkisi dışında hareket ettiklerini söylemek zordur. Fakat yine de Bağlantısızlar Birleşmiş Milletler'in işlerliğine önemli katkıda bulunmuşlardır. Büyük devletler arasında anlaşmazlıklar nasıl Birleşmiş Milletler'in "Galip Devletler Kulübü" haline gelmesini önlemedi ise, Bağlantısızlar hareketi de Birleşmiş Milletler'in, VETO HAKKI'na karşı "büyük Devletler Kulübü" haline dönüşmesini önleyebilmiştir.

Bütün bu gelişmeler sürecinde çok önemli bir şey daha kazanılmıştır: Bu ortam devletlerin birbirine tahammülü kolaylaşmıştır. Aralarında büyük rekabet veya görüş ayrılıkları olan devletler bile bu tahammüle kendilerini ikna etmek zorunda kalmışlardır.

Nitekim, Birleşmiş Milletler çerçevesinde büyük devletler arasında çok ciddi karşılıklı suçlamalar olmuştur, Birleşmiş Milletler çalışmaz hale gelmemiştir, fakat bir "afaroz" veya "kopma" olayı ile karşılaşmamıştır.

İşte Cemiyeti Akvam ile Birleşmiş Milletler arasındaki büyük fark buradadır. Bu aşamaya gelinenin olması Birleşmiş Milletler için, doğrudan insanlık için bir yengidir. Bu aşamadan geriye dönük artık söz

konusu olmamalıdır. "ayrılmalar'a, "çıkarmalar'a mahal bırakmak gerekdir.

Kuruluşların statülerinde "çıkarma", "çekilme" gibi olasılıkların öngörmemedenin zorluğunu, hatta olanaksızlığını biliyorum. Fakat her olasılıktan yararlanmak da şart değildir.

Birleşmiş Milletler'in ana kuruluşunda olduğu gibi, ihtisas kuruluşlarında da "çekilme" ve "çıkarma" haklarının kullanılmamasına azami özen gösterilmelidir.

Yanlış uygulamaların farkına varılır ve bunlar düzelttilir. Her kuruluşta üyelerin birbirinin davranışlarından, kuruluşun yönetiliş tarzından yakınmaları, bu konuda dilekleri olabilir. Elbette bir kuruluşun yozlaşmasına seyirci kalınmalıdır. Ama bütün bunlar kuruluştan kopmayı değil, kuruluş içinde kalıp uğraşı vermemi gerektirir.

Hele UNESCO gibi bir kuruluş söz konusu olduğunda burada daha da dikkatli ve sabırlı olmak gerekir. Belki de bizi dünya boyutunda adil ve kalıcı barışa ulaşabilecek en etkin kuruluş UNESCO'dur.

Toplumları kendi görüşlerinden ayrılmış başkalarına katılmaya ikna edebilmek çok güçtür. Denenecek şey: Toplumların bir yandan kendi değer ölçülerine göre harekete devam ederken bir yandan da değer ölçülerini birbirininkine yaklaşımaya özen göstermeleridir. Bu bir eğitim sorunudur. Sağlıklı verilere dayalı, dünya boyutunda ortak bir tutum gereklidir. Bu, UNESCO tarafından gerçekleştirilebilecek bir işlevdir.

Atatürk daha 1920'li yıllarda: Devamlı bir barışa ulaşabilmek için tüm toplumların haset, aç gözlük ve kinden uzak bir şekilde yetiştirmeleri gerektiğine işaret etmiştir. Bunu başarmalıyız. Atatürk dediği için değil, gerçek barışa ulaşabilmek için. Zaten bu Türkiye sorunu değil, Dünya soronudur.

Tüm toplumlar bu şekilde eğitilince "eşitlik zevki" yanında "ayraklı zevki"nin ne kadar yavan olduğunu anlamak, hırçılıktan sakınmak hoşgörüye itibar etmek kolaylaşacaktır.

Birleşmiş Milletler'in faaliyeti hükümler çerçevesi içinde kalırsa böyle bir ortama ulaşabilmek çok zor olur, belki de mümkün olmaz.

Her ülkenin halkları da bu faaliyeti yakından ve kolayca izleyebilmeli dir. Toplumlar arasında karşılıklı saygı, sevgi ve anlayış sağlanmanın ve toplumları ortak değer kıtaslarına yönelik bilmenin en emin yolu budur.

Birleşmiş Milletler'in teknik alanındaki ve düşünce alanındaki faaliyeti siyasal faaliyetinden daha az önemlidir. Belki de bugünkü koşullar altında en çok yarar sağlanabilecek alanlar bunlardır.

Birleşmiş Milletler'in daha şimdiden uluslararası sorunlara adil ve kalıcı siyasal çözümler getirebilecek, bunları uygulatabilecek ve saldıri eğiliminde olanları bundan saydırabilecek bir durumda ve güpte olması elbette temenni edilir. Böyle olursa savunma amacına yönelik askeri gruplaşmala da gerek kalmasız olur. Fakat bugünkü durum bu değildir. Ne zaman böyle bir duruma gelineceği de belli değildir.

Şimdiki halde Birleşmiş Milletler'e, tanınmış bir siyaset adamının vaktiyle dediği gibi: Bir askeri güç veya yargıcı gözü ile değil, bir doktor gözü ile bakmak ve ondan bu yönü ile yararlanmaya çalışmak sənirim en gerçekçi ve isabetli bir davranış olacaktır.

Sadece Birleşmiş Milletler'in ilkelerinin mükemmelliği ile övünmemiz. Önemli olan bunları uygulamakla övünübilmektir.

Birleşmiş Milletler'in temel felsefesi dünya boyutunda işbirliğine dayanır, zümrecilikten sakınmasını emreder. Birleşmiş Milletler de zaman "irk", "renk", "din" ayrimı yapmasına titizlikle karşı çıkmıştır ve bu alanda takdire değer bir başarı sağlamıştır.

Devletler de bu ilkelere uygun bir tutum içinde olmalıdır, uluslararası sorunları böyle kıtaslara dayalı gruplar içinde ele almaktan sakınmalıdır.

Emin olabiliriz: Birleşmiş Milletler bir dipsiz kuyu değildir. Tersine, daima aldığından fazlasını verebilir. Ama elbette NE EKİLİR İSE O BİÇİLİR. Birleşmiş Milletler'den bu kuralın dışında kalması beklenemez. Mucizeler dönemi arkada kalmıştır.

Dilerim hepimizin eli sadece ve sadece kardeşlik ve barış tohumları ile dolu olsun.

AKADEMI KİTABEVİ ÖDÜLLERİ

Akademî Kitabevi'nin, genç yazarların ilk yapıtlarına verdiği ödüller açıklandı.

Öykü dalında Şükran Farıroz birincilik, Muzaffer Abayhan başarı, şiir dalında Nevzat Çelik birincilik, Salih Bolat başarı, Atilla Çınar da mansyon ödülünü alırken, deneme-inceleme-eleştiri dalında A.Mümtaz İdil'in "Gericilik ve Roman" adlı yapıtına birincilik ödülü verildi.

FERRUH DOĞAN
asrileşen köy

YABANCILAŞMANIN MİZAHİ

Ferruh Doğan'ın Asrileşen Köy karikatür albümünün üçüncü basımı yapıldı. Ferruh Doğan, Asrileşen Köy karikatür dizisini 1953'de yayımlamaya başladı; gazete ve dergilerde siren, bu çalışmalar ilk kez 1956'da albüm olarak yayınlandı.

İkinci basımı 1976'da yapılmış bu albümde, yaşayı gereği gibi değişimmiş köy çevresindeki çağdaş teknik araçlar, kent yaşamının getirdiği yabancılamanın mizahi, çizgi diliyle anlatılmaktadır.

70 karikatürden oluşan Asrileşen Köy albümünün üçüncü basımı, Cem Yaymevi tarafından, karikatürlerin ilk yapımlardır biçimle yapıldı.

Fiyatı: 250.-

HALE SOYGAZİ:

“Türkiye’de iyi sinema için
öyle bir birikim var ki,
yokluklar bile aşılabiliyor...”

Türkiye’de sinema oyunculuğunu
nun nitel gelişimine bilinçli bir kat-
kı sağlama yönünde yaratıcı çaba-
rına tanık olduğumuz Hale Soygazi

ile "Bir Yudum Sevgi"nin yarattığı
güncel olumlu yankılar ortamında
yaptığımız söyleşiyi sunuyoruz.

B.S.

★ "Maden" ve "Bir Yudum Sevgi" gibi, aralarında oldukça uzun bir zaman aralığı olmasına karşın nitelikleri yönünden tutarlı bir çizgi izleyen filmlerde oynadınız. Bunun, bilinçli bir tavırın sonucu olduğunu biliyoruz. Bu tavrı anlatır mısınız?

★ Nitelikli filmlerde oynamakta direnişim sevgiden doğan bir tavır. İnsan çok sevdığı bir şeyin sahtesiyle yetinemeyez. Gerçek sinema sanatıyla doğrudan ilgisini olmayan tutkularla girdim sinemaya. Tanınmak, beğenilmek, para kazanmak. Biraz da oyun gibi. Sonra bir yere geldiğimde baktım ki bu oyunu çok sevmişim. Vazgeçmeyeceğim kadar çok.

O zaman ilk tutkularımın ikinci planda kaldığını da anladım. "Maden" filmiyle iyice anladım bunu.

İnsan bir tavrı tek başına oturup oluşturmuyor tabii. İzleyici kitlesinin, yakın uzak çevremin bana bir bakış, bir değerlendirmesi vardı. Bunu değiştirdiğini gördüm. İnsanların benden farklı bir şeyler beklediğini hissettim. Orda sorumluluk başlıyor işte. Bir oyuncunun en ağır, en güzel yükü bu sorumluluk duygusu.

Öylece kendimi, geldiğim yeri, gitmem gereken yeri düşünmeye başladım. Yapmış olduğum işleri sorguya çektim. Bana o işleri yaptıran, iyi ve kötü yanlarıyla içinde olduğum ortamı sorguya çektim. Yavaş yavaş yanıtlar oluşmaya başladı kafamda. Nelere evet, nelere hayır demem gerektiğini düşündüm. Ve buları düşündüğüm günlerde Türkiye'nin ve bizim piyasanın koşulları çوغunkulka "hayır" dememi gerektiriyordu. Zor da olsa... Şu çok sözü edilen beş yıllık ayrılık doğdu benden. Ben kavuşacağıma inancımı hiç yitirmedim. Yitirmemenin yolu çalışmak, öğrenmek, gelişmektı.

Çalıştım... Sevgime sadık kaldım. Tavrım bu işte. İnsanın çok çok sevdığı birine verdiği sözü tutması gibi bir şey.

★ Son zamanlarda, özellikle Sergio Leone'nin bir konuşması nedeni ile, bizim sinema çevrelerimizde de "Star" ve "oyuncu" arasındaki ayrim üzerinde tartışılıyor. Oynadığınız rollerde belli kalıpları tekrarlamayınız nedeni ile, "star" olmayı nasıl bakiyorsunuz?

★ "Star" sisteminin, "star" olmanın çeşitli kuralları var. Ama bu

işin tek değişmez ve kaçınılmaz kosulu, geniş kitlelerin büyük özdeslik kurabilecekleri bir tip olmak. Leone'nin örnek verdiği Eastwood'un yürüyüş tarzı gençlere, tabanca çekme stili çocuk oyunlarına kadar geçmiştir. De Niro da bana kalırsa bunun tümüyle dışında değil. Ama bundan ibaret de değil. Önemli olan bu galiba. Geniş kitlelerin özdesleşmesiyle karşılaşmak önce hoş görünabilir. Ama bir oyuncunun özgürlüğünü daha çok kısaltacak şey de bulunmaz. Star olmanın avantajını çok iyi kullanan oyuncular da var; star olmanın, belki olamamanın özgürlüğünü çok iyi kullananlar da. Ben kendi adıma, belli alışkanlıklara yanıt verip duran, bu yüzden de hoş gide biri olmak hiç istemedim.

★ "Bir Yudum Sevgi" ile ilgili çalışmalarınız nasıl başladı? Yönetmen Atif Yılmaz, senaryo yazarı Latife Tekin'le canlandırdığınız karakteri oluşturma aşamasında ne gibi çalışmalar yaptınız?

★ Senaryoyu okur okumaz çok sevdim ve hemen Aygül'le kavga etmeye başladık. Her haliyle bana meydan okuyordu. Espri, davranışları, kendini dışa vurabilmesi, neşeli, canlı hali... Sanırım Atif Yılmaz da gizli bir endişe duyarak hep izledi bu kavgayı. Çok haklıydı çünkü Aygül tipini neresinden tutacağımı, nasıl bakacağımı karar vermek için gerçekten terledim. Senaryo çalışmalarına katılmam, Şengül'le ve çevresiyle tanışmadım, senaryoyu tekrar okuyup yorumlamam hep o kavganın parçaları oldu. Bir noktada üzlaştık Aygül'le. Birbirimizin ne kadar inatçı ve mücadeleci olduğunu anlayıp kabullendik. Ortak yamız oldu. O zaman senaryo beni içine aldı. Ben de Aygül'e sözümü geçireceğimi anladım. Bunun profesyonel araçlarını bulmada Macit Koper'le yarıştığımız büyük yararı oldu. Benim kişilik malzememi kullanıp Aygül'ü kurduk.

★ Sizce "Aygül" nasıl bir karakterdir? Biliyorsunuz bu konuda birbirinden biraz farklı iki yorum var. Biri "kadının bağımsızlaşması" konusu ile ilgili. Öbüürü ise düpədiž gecekondu koşullarında yaşamın getirdiği zorlamalarla ilgili. Sizin bakış açınızı nasıl?

★ Gecekondu koşullarında yaşam herkesi zorluyor. Ama bu zorlamalar belli kişileri cesur adımlar atmayı, bir şeyleri değiştirmek için silkinmeye itebiliyor. Aygül'in kişiliği

bu açıdan önemli. Gerçi bu karakteri geçmiş ve tüm ilişkileriyle görürüz filmde, ama ipuçları var. Aygül'in kendi cinselliğile ilgili tavrı, bundan geçerek çevresindeki kocası tavrı çok önemlidir. Filmin de sinemamiza yenilik getirdiği bir nokta bu bence. Kabullenilen, olunanın kadın cinselliği. Tabii burada da belli koşullara bağlı bu onaylama. Sözgelimi kari koca ilişkisinin tümüyle bitmesine bağlı. Yeni ilişki kuracağı Cemal'in, başta çocuguyla ilgilenmesine bağlı. Hastane sahnesi bölüm noktalarından biri. Hem kocası bitiyor Aygül için, hem de bilinçaltı da olsa birşeyler başlıyor. İçten içe onun kararı alınıyor. Sonrasında Cemal'le ilişkide belirleyici olan hep Aygül'dür. Bütün bunlar hem kadının bağımsızlaşması, hem de koşulların zorlaması, birbiri içinde. Ama başta da kadının bağımsız bir kişiliği var; bunu unutmamalı. Neden böyle bu? Geri planda bunun da ipuçları var. Aygül'in kısa ziyaret ettiği baba evi, güçlü,

● ● **Gerçek sinema sanatıyla doğrudan ilgisini olmayan tutkularla girdim sinemaya. Zamanla ilk tutkularımın ikinci planda kaldığını anladım. 'Maden' filmiyle iyice anladım bunu. İnsanların benden farklı birşeyler beklediğini hissettim... ● ●**

otoriter bir babadan veya ağabeylerden yoksun. Aygül'in baba evinde alışılmış erkek otoritesi altında biçimlenmediğini çıkarabiliriz buradan. Bu onun aynı zamanda zayıf yanı. Sahipsiz kız dediklerinden. Böyle bir kız kocaya gittiğinde iyice kul köle olmak zorunda kalabilir. Ama kocası da öyle zapt-ü rapt altına alacaklardan değil. Koca, baba, erkek rollerini beceremiyor. Bütün bunlar görünüşte Aygül'in büyük dertleri, talihsizlikleri. Tabii Aygül'ü bize, ya da kendine kazandıran biraz da bu talihsizlikler.

★ Türk ve Dünya sinemasının nitelikli ürünlerini yakından izleyen bir sanatçımız olarak, sinemamızın son yillardaki gelişmelerini nasıl karşılıyorsunuz? Bu gelişmede "oyuncularımızın" rolü nedir, ne olmalıdır?

★ Sinemamızın son yillardaki gelişmeleri umut verici. Ekonomik bunalım, sinema piyasasının hali, sunsur... Bunlar artık herkesin bildiği

seyler. Nasıl oluyor da sinemamız atılım yapabiliyor bu koşullarda, bunu düşünmeli. Ben bu gelişmeyi bir şeylerin yıkılmasına ve başka bir şeylerin de birikmiş olmasına bağlıyorum. Yıkılan bazı kalıplar, kuralar, ilişkiler var. Ekonomik yıkım bile sırasında kimlerinin her şeyi göze alıp cesur işler yapmasına yol açabiliyor. Birikim dediğim şey ise en başta insan malzemesinin birikimi. Türkiye'de iyi sinema olabilmesi için kültürel önkosulların varoluşuna inanıyorum. Para yok ve yetenince yaratma özgürlüğü yok... Ama yazarıyla, yönetmeniyle, oyuncuya öyle bir birikim var ki, bu yoklukları bile aşabiliyoruz yer yer. Heyecanlı bir dönem. Olgun ürünleri, baş yapıtları ile gelişkin bir Türk sinemasından söz edilemez belki ama tek tek arayışlar, deneyler var. Biz oyuncular için de bu bir şans olabilir. Çoğumuz bunu iyi kullanmayı, kolaya kaçmamayı seçersek, gelişmeye büyük katkımız olur eminim. Biz oyuncular olarak iyi filmler yapmak istediğimizi açıkça belli etsek bile çok şey değilir.

★ Gerek "Maden"de, gerekse "Bir Yudum Sevgi"de, çalışan ya da çalışma olanğını bile bulamayan genel emek kitlelerinin dünyası ele alınıyor. Sinema sanatçısının, oyalyacı, eğlendirici, ya da salt yapıcı ve starlara para kazandıracı filmler üretime dışında nasıl bir sorumluluğu vardır?

★ Bence sinema sanatçısının düzeyli, nitelikli film yapma sorumluluğu var. Dediğiniz gibi salt kazanca yönelik olursa düşüş, yozlaşma, baygılaşma başlıyor. Yalnızca emekçi kitlelerin dünyasını ele almakla da iş bitmiyor. Bunun da zaman zaman kötü örneklerini gördük. Söz gelimi ben çeşitli toplumsal kesimlerden insanları canlandırmak istiyorum. Ama sinema zaten bir halk sanatı. "Üç beş kişinin beğenisi bana yeter" diyen başka bir sanat dalı şeçmek zorunda kendine. Milyonlarca insanla ilişki kurunca da, bu insanlara ne demeli diye düşünmek elde değil. Sinema sanatçısının sorumluluğu, bu milyonlarca insanın her seyrettikleri filmle kendi gerçeklerini, dünyayı daha iyi kavraması olmalı. Bu, sinemanın toplumsal değişimleri, gelişmeyi hızlandırıcı bir işlev kazanmasını da sağlar. Bütün sanatçılardan gidiş sinemamızı da en başta kendisine karşı sorumlu. Kendisine karşı sonuna kadar dürüst ve yalansız olma sorumluluğu bu...

İŞTEM ÇIKARMA İZNİNİN KALKMASI

■ Alpaslan İŞIKLI

1 2 Eylül ertesinde, sıkıyonetim komutanlıkları, birbirini izleyen bildirilerle, grev hakkının ve lokavt yetkisinin kullanımının yanı sıra işverenlerin işten çıkışma işlemlerini de izne bağlamışlardı. Bu uygulama kısa bir süre önce son verilmiş; ilk olarak Ankara Sıkıyonetim Komutanlığı 27.10.1984 tarihinden itibaren, ardından İstanbul ve İzmir Sıkıyonetim Komutanlıkları 29.10.1984 tarihinden itibaren ve nihayet Adana, İçel, Kahraman Maras, Gaziantep, Hatay, Adiyaman, Malatya, Konya ve Kayseri illerinde 30.10.1984 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere ve gerek tüm ülkede bu tür kısıtlamalar kaldırılmıştır.

İŞTEM ÇIKARMA YETKİSİ VE SOSYAL HAKLAR

Bu bağlam içinde işten çıkışma yetkisinin ve grev hakkının kullanımının birlikte ele alınmış olması düşünürcür. Bu arada dikkat çeken bir durum, grev hakkına ilişkin izin alma zorunluluğunun kalkmasının hemen hiç bir yankıya yol açmamış olmasına karşın, işçi çıkışma iznin kalkmasından dolayı oldukça yaygın ve değişik tepkilerin belirmesidir.

Grev hakkının kullanımının, bundan böyle sıkıyonetim iznine bağlı olmamasının, fiilen çok önemli bir değişiklik olarak algılanmaması, bu durumu belirleyen başlıca etken olarak görülebilir. Gerçekten, son yıllarda çalışma hayatını düzenleyen yasalarda meydana getirilen değişiklikler dolayısıyla, grev hakkı, sıkıyonetim iznine gerek kalmayacak ölçüde denetime tabi tutulmuş bulunuyor. Nitekim, Türk-İş yetkilileri de aradan geçen bir kaç yıllık süreden sonra, grev hakkının kullanımının çok güçleştmiş olduğunu itiraf etmek zorunda kalmış bulunuyorlar. Bu nedenledir ki grev hakkının kullanımına ilişkin sıkı-

doğal sayılabilir.

Buna karşılık, işten çıkışmanın bundan böyle sıkıyonetim iznine bağlı olmayacağı yolundaki kararların, işçi ve sendika çevrelerinde belli bir kaygı uyandırıldığı, işverenler adına ise olumlu bir gelişme olarak karşılandığı görülmektedir. Bu durum da gene konuya ilişkin yürürlükteki yasal düzenlemelerin niteliğiyle ilgili görülmektedir. Toplu sözleşme, grev ve sendika haklarını düzenleyen mevzuatın aksine, İş Kanunu son yıllarda köklü bir değişikliğe uğramış değildir. Ancak bu kanunun işten çıkışma ilişkin hükümlerinin keyfiliye elverişli ve

anti-sosyal niteliği ötedenberi bilinmektedir. Üstelik, bu konuda işçinin başlıca güvencesi olan kidem tazminatına konulmuş olan bazı sınırlamaların yanı sıra, kidem tazminatı fonuna ilişkin düzenlemelerle bu kuruma indirilecek gibi görünen yeni darbeler, işten çıkışma yetkisi karşısında işçilerin güvencesiz konumunu büsbütün ağırlaştıracına benzemektedir.

İŞTEM ÇIKARMA VE DEMOKRATİKLEŞME

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu adına yapılan açıklamada, "İşçi çıkışma yasağının

kalkmasını demokratikleşme yolunda yeni bir adım olarak görmekteyiz" denilmiştir.

İşsizlik sigortasından yoksun, sendikal hakları sınırlanmış, kidem tazminatının işten çıkışma konusundaki frenleyici etkilerinden yaralanma olanağı giderek ortadan kalkacak gibi görünen bir işçi kitleleri karşısında, işten çıkışmada belli bir denetim işlevi gördüğü ileri sürülen bazı kayıtların kaldırılmış olmasının demokratikleşme olarak değerlendirilmek, ancak demokrasiyi 19.yüzyıl kapitalizmiyle eşanlamış gören bir anlayış çerçevesinde mümkün olabilir. Gerçek demokratik kurumları birer "burjuva al-

datmacası" saymak kadar, günümüzde "taş devri liberalizmi" olarak nitelendirilen koşulların devamını demokratikleşmeye özdeş görmek de aynı ölçüde yanlıstır.

İşten çıkışma yetkisini bir demokratik kurum veya hak olarak gören, hiç bir demokratik ülke mevzuatı veya sosyal nitelikli hiç bir uluslararası anlaşma gösterilemez. Demokratik bir toplumda, işten çıkışma yetkisinin kullanımı, kaçınılmazı gereklili, kaçınılmazı mümkün olmayan hallerde ise bazı sosyal önlemlerle dengelenmesi gereklili olan bir sosyal sorundan öte anlam taşımaz.

Bu konuda, hak olarak nitelendirilmesi gereken ve nitelendirilen kurum, "çalışma hakkı" dir. Unutulmamak gerektir ki bugün insanlığın en büyük kazanımlarından biri olan demokrasi, ayrılmaz parçasını oluşturan sosyal haklar ve bu arada "çalışma hakkı" ile birlikte uzun mücadelelerin sonucunda yeryüzünde gerçeklik kazandığı ölçüde 19.yüzyıla özgü anlayış ve uygulamaları geçersizleştirmektedir.

CALISMA HAKKI

Belli bir iş sahibi olmanın güvence altına alınması anlamında, çalışmak hakkı (droit au travail), tarihte ilk defa olarak 1848 tarihli Fransız Cumhuriyet Anayasasında yer almıştır. Bu anayasının, ayrıca, demokrasının tarihsel gelişim süreci içinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmesi anlaşılmıştır.

Çalışma hakkı, bazı dalgalandırmaların sonunda, 2. Dünya Savaşı ertesinde refah devleti veya sosyal devlet ilkelerini benimsenmiş olan çeşitli ülkelerin anayasalarında kesin ifadesini kazanmıştır. Ülkemizde, 1961 Anayasasında yer almış bulunan çalışma hakkı, "Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir" hükmünü öngören 1982 Anayasasında da ilke olarak korunmuştur.

ULUSLARARASI ÇALIŞMA ORGÜTÜ VE ÇALIŞMA HAKKI

Çalışma hakkının güvence altına alınması, ülkemizin de üyesi olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü'nün başlıca amaçlarından birisidir. Bu örgüt bünyesinde, 1963'de kabul edilmiş bulunan İşveren Tarafından Hizmet Sözleşmesinin Feshedilme-

ÜLKEMİZİN ÇOCUK ADamları

■ İsmail AKMAN

Gelişmekte olan ülkelerde, işçilerin geleceklere, güçlü sendikaların olup olmadığına bağlıdır. Bu ülkelerdeki sendikaların, işçi çıkışlarını işverenlere ve hükümete karşı savunamadıkları durumlarda, işçiler yıllar boyu sömürülerek, artan hayat pahalılığı ve enflasyon karşısında, evlerine her gün biraz daha yoksul dönemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerden Kolombiya'da sendikal haklar yetersiz olup, işçilerin etkili ve güçlü sendikaları bulunmamaktadır; hayat pahalılığı doruk noktaya ulaşmış olup, enflasyon hızla artmaktadır. Kolombiya'lı aileler çocukların 8 yaşında maden oacaklarında çalıştırılmak zorunda kalmışlardır. Maden oacaklarında cevher çıkarılan Kolombiya'lı çocukların yaşamları ortalama 32 yıl sonra noktalananmaktadır. Ailelerini bu cinayette sürükleyen, artan hayat pahalılığı karşısında yaşamaları sürdürme kabulündendir. Küçük çocuklar aile bütçelerine katkıda bulunabilmek için sabahın erken saatlerinde maden oacaklarına çalışmaya gitmektedirler. Kolombiya'da güçlü işçi sendikalarının ortaya çıkışına kadar, çocuk işçiler maden oacklarında çalışacaklar, alın terlerini utanmazca sörmenen işverenlerinin bitmez tükenmez para hırsları sürecek ve Kolombiya'lı çocukların işçiler ortalama 32 yıl yaşayabileceklerdir.

Kolombiya örneği gibi olmamasına karşın, ülkemizdeki çocukların işçilerde bir artış vardır. Son çıkan sendikal yasaların yetersizliği, çocukların geleceklere ne olacağının konusunda bizi düşündürmektedir. Türkiye'nin hemen her yerinde, özellikle büyük kentlerimizde çevrelerinde, 18-10 yaşlarındaki çocuklar, çeşitli işlerde çalışırken, üretim yaparken izleyebiliriz. Küçük, karanlık ve sağlıksız işyerlerinde plastik şekil veren, metal dökümü yapan, cam işleyen, torna tezgahlarında civata çeken ve çekiç sallayarak metalin şekillendiren binlerce çocuk işçi çırak adı altında ekmeğin parası kazanabilmek için çalışmaktadır. Ülkemizde bu konuda sağlıklı bir istatistik yapılmamıştır. Çocuk işçiler bu konuda araştırma yapan bir kişiye gerçeği söyleyemezler, çünkü iş güvenceleri bulunmadığı için işsiz kalacaklarını ve hatta iş sahiplerinden dayak yiyeceklerini bilirler.

Bu çocuk adamlar aileleri, büyükleri tarafından "sanat öğrencisi, bir an önce aileye gelir kaynağı olsun" diye çalışma hayatına itilmiştir. Çoğu zaman, işyeri sahibine "para vermesen de olur, işi öğrenince para verirsın" pazarlıklar ile, veya iste para vererek bu işyerlerine sokuşmaktadır. İş kazaları ve meslek hastalıkları çok görülen bir ülke olduğumuzun bilincinde çocukların durumunun farklı olamayacağı da acı bir gerçekir.

Çatısı açık, duvarları yıkık işyerlerinde, kışın soğuk, yazın sıcak

altında, havalandırma tertibi olmayan, nem ve duman içindeki bodrum katlarında sağiksız koşullarda çalışan çocukların, yaşılarının gereği okula gidemedi, uyuyamadan ve oyun oynayamadan, büyük bir özveri ve disiplin içinde alm teri dökmektedirler. İşçi çocukların hastalanmaları, iş kazaları sonucu yaralanmaları veya yaşamalarını yitirmeleri durumunda, insanlık adına hesabını kim verecektir, onlara çocukluğunu niçin yaşayamadıklarını kim anlatabilecektir?

Çocuk işçilerin sayılarının artması için 2821 ve 2822 sayılı yasaların işçi haklarını koruyucu niteliğe dönüştürülmesi gereklidir. Bu yasaların çağdaşı ve yetersiz oluşları işçi ailelerini güç durumda bırakmakta yaşam koşullarına uygun toplu iş sözleşmelerinin yapılması engellemektedir.

Konuya yüzeysel olarak baklığımızda, geçmiş dönemde imzalanan, o zaman şartlarının en iyi toplu iş sözleşmesinde bile, işletme kârinin yüzde 4'ünden fazlası alınmamıştır. Yeni yasaların çıkışından sonra yapılan sözleşmelerin yüzde 4'ün altında kalması, gerçeği gözler önüne sermektedir.

İçinde bulunduğu 1984 yılında enflasyon ve hayat pahalılığı, çağın adına uygun nitelikte super hızla tırmamaktadır. Günümüzde bir odun, ekmeğten daha pahalı duruma gelmiştir.

Geçen ay içinde törenlerle imzalanan, asırın bulusu gibi reklamı yapılan Türk-Metal-MESS sözleşmesinin gerçekte yüzde kaç olduğu, sözleşmenin yapıldığı işyerlerinde çalışan işçiler tarafından bilinmektedir. Reklam kampanyası başı çektiğinde sona erdi, reklam ve olay kamuoyuna tek yönü olarak duyurulmuştur. Bunda amaç MESS ile daha çok sayıda işyeri adına sözleşmeye oturacak olan sendikaya, dışı yaldızlı içi hileli sözleşmeyi dayatmaktadır.

2821 ve 2822 sayılı yasalar yeniden düzenlenip, işçiler hak alabilen duruma gelmedikçe, böylesi dayatmalar sürecek, hayat pahalılığı karşısında bunalın işçiler toplu iş sözleşmeleri ile şartların çok gerisinde ücret artışı alarak, düştükleri parasal zorluklara daha da gömüleceklerdir. Sonuçta küçük çocukların bile ağır şartlar altında çalışmak zorunda kalacaklardır.

Latin Amerika ülkeleri örneği gibi yüz kızartıcı durumlarla karşılaşmamamız için, hukuk ilkelerine bile ters düşen 2821 ve 2822 sayılı iş yasalarının yeniden gözden geçirilmesi, çağımız şartlarına uygun, işçi-işveren ilişkileri açısından dengeli olarak düzenlenmesi gereklidir.

sine dair 119 no.lu Tavsiye Kararı, konunun iş güvencesine ilişkin yanlarını düzenleyen temel bir metin niteliği taşımaktadır.

Sözü edilen tavsiye kararı, "geçerli neden" olmadan işten çıkarımları yasaklamakta ve sendikal faaliyetlerde bulunmanın veya din, siyasetin inancı gibi unsurların işten çıkarmada "geçerli neden" söylemeyeceğini öngörmektedir. 119 Sayılı Tavsiye Kararı, ayrıca, işten çıkarılan işçinin bu karara karşı tarafsız bir örgüt nezdinde itirazda bulunma hakkının güvence altına alınmasını hükmeye bağılmıştır. Öte yandan, hizmet aktinin feshinde ihbar öncellerine uyulması ve belli bir tazminat ödemesi, Tavsiyenin içeriği önlemler arasındadır. Tavsiye kararına göre, işten çıkarılan işçinin gelir kaybının telafisi için işsizlik sigortası uygulanması, başta gelen bir önlem teşkil etmektedir. Bunlara ek olarak işten çıkarmalarla işçi temsilcilerine danışılması ve kamu makamlarına bilgi verilmemişti.

Öte yandan 1964 yılında U.C.Ö. Konferansında kabul edilmiş ve ülkemiz tarafından da onaylanmış bulunan İstihdam Politikası Hakkında 122 no.lu Sözleşme, çalışma hakkının sağlanmasını devlete bir görev olarak yüklemiştir. Sözleşmeye göre, "açıkta ve iş arayan herkese iş sağlanması" ve "her işçinin kendisine elverişli bir işe çalışması için gerekli nitelikleri kazanması" yolunda önlemler alınması bu görevler arasındadır. Öte yandan, gene U.C.Ö. Konferansında aynı yıl kabul edilmiş bulunan 122 no.lu İstihdam Politikası Tavsiye Kararı ile konuya ilişkin daha ayrıntılı ve gelişkin hükümler öngörmüştür.

Halen bütün Dünya'da giderek yaygınlaşan ekonomik bunalımın sonuçlarının çalışanlara yüklenmesine karşı bir önlem olarak, U.C.Ö., içinde bulunduğuümüz yıl, istihdam ilişkin yeni bir tavsiye kararı ile bir karar sureti kabul etmiştir. 26 Haziran 1984 tarihinde kabul edilmiş bulunan İstihdam Politikasına İlişkin 169 no.lu Tavsiye Kararı çalışma hakkının güvence altına alınması açısından önem taşıyan bir unsur olarak istihdam düzeyini yükseltici kamusal yatırımlar gereğine işaret etmektedir. Gene bu yıl kabul edilmiş bulunan Karar Suretinde ise, IMF gibi uluslararası mali kurumların, bu kurumların yardımı

mina muhtaç ilkelere önerdikleri ekonomik politikaların, istihdama ilişkin ve ciddi toplumsal sonuçlarını hesaba katmaları talep edilmiştir.

İŞTEN ÇIKARMA VE SİKIYÖNETİM

Uluslararası geçerlikteki metinlerin öngördüğü doğrultuda, çalışma hakkının sağlanması, işten çıkarmanın yargı denetimine veya tarafsız (veya karma) kurulların iznine bağlı bir uygulama olarak düzenlenmesi ve işini kaybeden işçinin işsizlik sigortasından yararlanması veya yeni bir işe kavuşturulması, günümüzde pek çok ülkede demokratikleşmenin gereği olarak güvence altına alınmıştır. Ülkemizde ise işsizlik sigortasının bulunmadığı bir ortamda, kadem tazminatının caydırıcılığının da ortadan kaldırmasıyla, işten çıkışma karar ve işlemleri sırasında herhangi bir denetim unsur veya dengelyici unsur kalmamaktadır.

Mevcut koşullarda, çalışma hakkını güvence altına almayı yönelik olağan-demokratik önlemler yerine, bu konudaki tartışmaların sıkıyönetim komutanlıklarının izin yetkisinin kaldırması noktasında yoğunlaşması oldukça celişkili bir durum doğurmaktadır. Ayrıca, olağanüstü hal durumunda, işten çıkarmaların valiler tarafından azami üç yıl süreyle izne bağlanılmasını öngören bir tasarıının Meclis'te kabul edilmiş olması bu celişkiye başka bir boyut getirmiştir. Böylece, sıkıyönetim veya olağanüstü hal, iş güvencesi sağlanmanın kaçınılmaz unsurları haline getirilmiş olmaktadır. TİSK Genel Başkanına göre, işten çıkarmaların sıkıyönetim iznine bağlanması "ekonomimizin işçilerin yönetimine bırakılması" mı saymakdadır.

"anlamıdır" (Cumhuriyet, 7 Kasım 1984).

Göründüğü üzere, sıkıyönetim uygulamalarının anlam ve niteliği üzerinde görüş beyan etme olağanlığı -hukuki tartışmalı da olsa- silemeli çevrelerin tekeline bulunan bir imtiyaz olarak devam edegelmektedir. Gerçekte, sıkıyönetim uygulamalarının genel olarak sosyal haklar, ve bu arada çalışma hakkı ve iş güvencesi açısından değerlendirilmesi bir bütün olarak yapılmalıdır.

Ancak, konumuzla ilgisi dolayısıyla anımsanması gereklidir ki sıkıyönetim komutanlıklar, ilgili yasa uyarınca, kamu kesiminde işten çıkışma yetkisine bizzat sahiptirler ve bu yetkilerini -basından öğrendiğimize göre- kullanmışlardır. Acaba, sayın TİSK Başkanı, bu tür karar ve uygulamaları da "ekonomimizin işçilerin yönetimine bırakılması" mı saymakdadır.

Saniyeler Önemliyse;

- ÜNİVERSİTEYİ, KOLEJLERİ kazanmak kolay!

- TÜBITAK'ça onanmış matematik buluş kitabı:

AKILDAN ÇARPMA TEKNİĞİ çıktı.

Dr. Bahri Kaderoğlu
P.K.2 Şirinyer - İZMİR
400 Liralık posta havalesi
veya puluya gönderilir.
Dağıtım: Yetkin Dağıtım

ÖRGÜTLÜ SANAT, EĞİTİMLİ SANATÇI

■ Yılmaz ONAY

UNIMA diye bir uluslararası kuruluş var. Bu kuruluş, kukla tiyatrolarının ve kukla sanatının, UNESCO'ya bağlı olarak uluslararası örgütünlüğünü sağlıyor. Aynen Uluslararası Tiyatro Enstitüsü (ITI) kuruluşunda olduğu gibi (Uluslararası Tiyatro Enstitüsü için Bilim ve Sanat'ın Nisan ve Mayıs 1982'deki 17. ve 18. sayılarında bakınız). UNIMA kuruluşunu da her ülkede ulusal merkezleri bulunuyor ve örgüt işleyiği bu ulusal merkezlere dayanıyor. Bizde ITI'nin ulusal merkezi var, fakat UNIMA'nın ve daha bazı öteki sanat dallarının ulusal merkezleri henüz kurulamamış. Oysa Birleşmiş Milletler çerçevesindeki UNESCO'ya bağlı bu uluslararası örgütlenmelerin içinde olmak, her ülkenin sanatsal gelişmesine önemli yararlar sağlamaktır. O kadar ki, örneğin Varna Kukla Tiyatrosu direktörü Yordan Todorov, bir konuşmasında, Bulgar kukla sanatının bugün eriştiği gelişimi, 1958'de UNIMA'nın çabasıyla Büyüreşte düzenlenen ilk uluslararası kukla tiyatroları festivaline katılmanın sağladığı başlangıç dayamıştı.

Avrupa ülkeleri içinde, UNIMA ulusal merkezi bulunmayan, yalnızca iki ülke var: Türkiye ile Yunanistan. Bu yılın Ekim ayında Varna'da yapılan altıncı Uluslararası "Altın Yunus" Kukla Tiyatroları Şenliği sırasında, Federal Almanya'nın UNIMA ulusal merkez yetkilisi Gisela Lohmann, özellikle gelip benni bularak, Türkiye'de ulusal merkez kuruluşunun ne aşamada olduğunu sordu. Düşündüm gerçekten: Ne aşamada?

Ülkemizde genel olarak kukla tiyatroları ve kukla sanatı alanındaki çalışmalar ne aşamada peki? İki arasında hiç bağlantı yok mu? Dahası, kukla sanatının çağdaş tiyatro sanatı içinde bugün eriştiği boyutlar yeterince biliniyor mu ki? Yukarıda sözünü ettigim "Altın Yunus" şenliğinin beşincisini izlediğimde (1981), bu konuda ayrıntılı bilgi

reji öğrencisi okula başlamış. Sayıları gittikçe artan devlet kukla tiyatrolarında daha da fazla ihtiyaç bulunduğu için, dışarıdan (sayıları dört yüzü aşkın amatör tiyatrolarda yetişmiş) sanatçılar da sınavla alınıyor ve belli staj dönemlerinden sonra eğitimli sanatçılar düzeyine geliyorlar. Şu anda, akademiden yetişmiş sanatçı sayısıyla, böyle dışarıdan alınmış sanatçı sayısı birbirine yakın durumdaymış. Öte yandan, dışarıda bu sanatçıların yetiştiği amatör tiyatrolar da kendinden önce terkedilmiş değil. Onlar da profesyonel sanatçılarla çalışiyorlar ve yerel kurumlarca destekleniyorlar.

"Profesyonallızm" deyiminin altını çizercesine profesyonelliğe, profesyonel örgütlenmeye önem veren bu yaklaşım, aynı zamanda gene bir toplumsal örgütlenmeye dayalı bulunan yaygın amatör yaşamdan beslendiğinin de bir o kadar önemle altını çiziyor: "Bulgar profesyonel tiyatroları, o amatörlerden kaynaklanmaktadır", diyor Stoyanov.

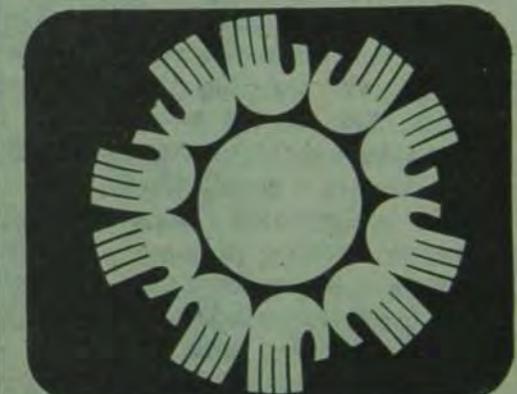
Çalgıları da kendileri çalarak oyunun bir parçası haline getirebilen, dans, müzik, söz, oyun, teknik vb. bileşenlerin bir sentezi düzeyindeki "sentetik" sahne sanatına böyle varlıyor demek ki. Öte yandan, tiyatronun, hemen her kezimi kapsayan yaygın yaşanışma da gene ancak sanatın toplumsal örgütlenişi sayesinde varlıbiliyor. Ve deniyor ki, bu gelişmenin başlangıcı da, uluslararası örgütünlüğe (UNIMA) ve onun çalışmalarına etkin katılım sayesinde olabilmisti.

Ülkemizde de kukla tiyatrosu alanında çaba gösteren sanatçıların bulunduğu biliyoruz. Bu sanatçılara destek olmak, bu alanda bir eğitim bölümü açmak, bir başkan bir de sekreterle olsun UNIMA ulusal merkezinin kurulmasını sağlamak, uluslararası etkinliklere katılmak vb. gerek ulusal, gerekse uluslararası örgütünlük aşamasına geçmek, çok mu zor, çok mu pahalı? Bir Zeki Muren konserinden, bir televizyon eğlence programından, bir Sheraton düğünden, Bir TÜSİAD'ın (dernek olduğu halde) siyasal ve ekonomik fetvalar çıkarılan uluslararası sermaye "seminer"inden daha mı pahalı yani? Hayır.

Ama diyeceksiniz ki: Oohoo, kukla tiyatrosuna gelene kadar, da... Evet, orası da öyle. Ve asıl "zor"luğ da orada ya!

EĞİTİMİN ÖNEMLİ

"Haftada on saat oyunculuk, yirmi saat kukla teknigi eğitimi, dans, müzik, plastik, en az bir enstrüman

çalma, konuşma, kuramsal dersler -güzel sanatlar, tarih, ekonomi-politik vb.-. Haftada ortalama ellı iki saat. Kukla tiyatrosu öğrencileri sabah saat sekizde girip akşam onda çıkyorlar. Böyle bir dört yıllık yüksek öğrenim. Rejisörler içinse beş yıl. Böyle yoğun eğitime çok karşılıklı var. Ama pratikte biz israrlıyız". Böyle diyordu Bulgar Devlet Tiyatroları Gn.Md.Yardımcısı ve okulda da hoca olan Dimitir Stoyanov.

Evet, tiyatro eğitiminin başlıca dallarından biri olarak kukla sanatçısı da böyle bir yüksek öğrenimle yetişiyor. Bu eğitim, ilk mezunlarını 1962'de vermiş. Bu yıl, otuz iki oyuncu ve dört rejisör, okulu bitirirken, otuz oyunculuk ve beş de

BİR TESADÜFİ RÖPORTAJ

■ Yağmur ATSIZ

Frankfurt'tan Köln'e giden Intercity Ekspresi'nin lokantalı vagonundaydım. Saat 21.30 suları. Yorgun ve keyifsizim. Bu kez birlikte çalıştığımız kamera takımı hiç iyi değildi. Sabah randevuya 35 dakika geç geldiler. Otobandan şehre giriş yolları tıkalıtmış. Laf ola, beri gele! Sanki o yolların, hele sabah saatlerinde, tikali olmadığı varmış gibi... Üstelik kameraman ağır kanlıydı. En basit sekanslar için bile benim tâlimât vermem gerekiyordu. Sesçi kız dağınıktı. Gerekli mikrofonlardan bir bölümünü —ne istedığımı başından anlatlığım hâlde— arabada bırakmıştı. Üstelik kameraman kız arkadaşını da beraber getirmiştir. Tahta Felenenk papuçlu, yırtık blucinli, ağızı çikletli bir tâze... Hiç tv çalışması görmemişmiş de, merak ediyormuş da, bilmem neymış de, filan falan... Bütün gün onu da sepet gibi yanımızda dolaştırdık. Kamera asistanı derseniz oburun biri. Her yirmi dakikada bir sosis yemek üzere kayboluyor. O kadar sosisi neresine siğirdi anlayamadım. Zâten bu Frankfurt Kitap Fuarı'na her gelişimde hey-heylerim tutar. 312.000 kitap, 91.000 ilk basım, 62.000 yayınevî. Hangi birine bakacaksınız? Her yıl olduğu gibi yine migrenim tuttu tabii. Neyse bitirdik, vedâlaştık, "Yarın sabahı beklemeksizin, Köln'e döner dönmez Kopyahâne'ye verin materyali!" diye tenbihledik, onlar otomobile çekip gittiler ben de iște trenle dönüyorum. Ama tâlihsizlik orada da yakamı bırakmadı ve peronda "kâzib edebi şöhret"lerimden birine yakalandım. Aslında kendinden öyle bahsettiğimi farketse bana kızar. Ama ne yapım; bana zâten kızıyor. İkincisi, son yıllarda kendi yazdıklarından başka birsey okumadığı için bu "tesadüfi röportaj"ın nasıl olsa farkına varmayacağını tahmin ediyorum. Trende, mecburen beraberiz artık. "Senin biletin nasıl olsa birinci mevkidir. Salon sosya-

Adamcağız, alkolik olduğumuza hükmederek, ama güneyli kıvraklığını sâhipliği için, gerçekten de uzatmayarak isteği yerine getirdi. Bizimki, tabii konuşulandan hiç birsey anlamadığı için, ne olduğunu sordu. Anlattım. Cevabı hazırıldı:

— Bu Almanlar işte böyle hiyar ve hödük olurlar. Ulan, getir, be herif. N'olacak yâni!

— Alman değil, Yugoslav...

— O da Almanlaşmış, desene...

— Siz hiç Almanca bilmediğiniz hâlde Almanlar hakkında böylesine kesin yargılara nasıl varabiliyorsunuz?

— Oğlum, dil bilmiyorsak kör de değiliz ya! Biraz zekâmla biraz da sanatçı sezgisile ben bunların cigerini okudum. Hem de daha geldiğim haftasına varmadan.

İçimden 'lâhavle' çekerek şapsa yumuldum ve konuyu değiştirmek amacıyla şıralar tezgâhta ne olduğunu sordum. Alman Toplumu'ndaki sosyolojik, psikolojik ve politik çelişkiler üzerine bir uzun deneme hazırlıyorum. "Ne mal olduklarını tabak gibi ortaya koyacağım. Bomba gibi patlayacak" dedi.

— Arnan, elinizde melinizde patlamasınsa...

— Sen dalga mı geçiriyor, yakışıklı? Karilarının ne orospu olduğunu da anlatçam. Hele bekle! Olay yaratacak, olay!

Sonra benim hakkındaki görüş ve tahlillerini sıralamaya başladı. İşte ben Almanlarla pek hasır neşir olmuşum, artık "bizden" değilmişim. Burnum büyümüş, cünkü Bilmen-Ne-Grubu'hun bilmem-neredeki bilmem-kaçın, bilmem-kimi tel'in toplantısına katılmamışım. Bunlar ilerisi için çok aleyhimde puanlaşmış. Hem Alamanya Gurbeti'ndeki "deryâ gibi" sanatçıları tanıtmak için de çabam yokmuş.

Daha neler de neler. Velhâsil bir yükleniş ki Mohaç'ta Bali Bey Fırkası'nın sol cenahtan dörtnalala savleti bunun yanında çocuk oyuncağı kalır. Ne uğursuz günmüş, yârabbi! Bu tren de kağnı arabası gibi mübârek. Makinist uyuyor mu? Biraz daha hızlı sârsene, be adam!... Şaps fikri iyi bir fikir değildi galiba. Bizim yiğit, kafayı buldukça daha da verip veristi. Almanlar saçma sapan bir fikir için "Schnaps-

Idee" deyimini boşuna uydurmuşlardır.

Koblenz'te vagona ansızın sekiz dokuz kişilik kızaklı bir gençler grubu dolmuştu. Artık nereden geliyor idiyse, bayağı bir şarap coşkusunu içindeydi. Gülmüşmeler, itişmeler, bağırmalar filan derken lokantalı vagon bir anda şenlik yerine döndü. Masalara yerleşme işini de âdetâ bir köşe kapmaca oyuna döndürdü. O sırada bizimki, Almanların şamatacılığı ve edepsizliği üzerine dehşet-engiz bir nutka başlarken dört kişilik bir masaya beş genç sişşmeye uğraştı, iki kızla iki erkek oturabildi, beşincileri, yirmi yaşlarında uzun boylu bir delikanlı, ayakta kaldı. En sarhoşları oydu. Neşeli bir tavır ve peitet bir dile, "Ne yapalım, ben de burda dururum öyleyse" dedi. Bunun üzerine kızlardan biri kikirdeyerek sordu: "Bütün yol boyunca tepemizi mi dikileceksin yâni?"

O anda hiç beklememiş bir şey oldu ve oğlan söyle bir yalpalayıp yarı şaka yarı ciddi teatral bir poza bûrûnerek şu misraları okudu:

"Yaşamak! Bir 'meşe' gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşesine, bu hasret bizim!"

Gençkız yine kikirdedi:

— Ne dedin, ne dedin? Yeni şiirin mi?

— Nâtsim Hikmet bu, salak, Nâtsim Hikmet! Hiç duymadın, değil mi?

— Duymadım. Ben zâten aşk şiirlerinden hoşlanırım (kikir-kikir).

— Öyleyse hiç mâzeretin yok, kikirdek. Çünkü en güzel aşk şiirlerinden birkaçını da Nâtsim Hikmet yazmıştır. Hein'ninkilerden, Hölderlin'inkilerden bile güzel. İnsan Türkçe bilse de, bir de asıllarından okusa...

Kadehim hemen hemen silme doldurarak yerimden kalktım ve Delikanlı'nın yanına gidip uzattım:

— Yarasın!

Sevimli yüzü ve hafif çakmaklanmış gözleri aydınlandı:

— Oooo, piyango mu vurdum bana? Neyle hakettim bunu?

— Nâtsim Hikmet'le. Ben de severim onu.

— O hâlde Hikmet'in şerefine!

— Aynen!

Bir dikişte kadehi boşalttı, gülmeyerek geri verdi. Ben de ona gülümsemdim. Sonra dönüp yerime oturdum.

Yanında mevkufen yolculuk ettiğim yurdaşım şaşkınlıkla olup bitenleri seyrediyordu:

— N'oldu, len? Niye içirdin gâvura güzelim râkiyi? Ne dedi ki?

— Hiiç, önemli birşey söylemedi.

Cocugun tipi hoşuma gitti, ikram ettim.

— Anaaa, oğlum, sen kırk yıl kalmışsun ama bu Alamanları hiç öğrenmemiştir. Bu herifler beleşçi, anniyon mu, yakışıklı? O sana ne verdi ki? Bunlar hayvan, oğlum, bunlara insan muâmelesi yapılır mı? Hayvan bunlar... Bak, ben bu yazdığım incelemede diyom ku...

Kadehim doldurup geriye yalandım. Bir sigara tellendirdim...

(Bremen 18 Ekim 1984)

40. SAYI

• Metin Demirtaş — Ataoğlu Behramoğlu / Şiirde İmge Üstüne • Cüneyt Arcayürek — Mustafa Ekmekçi — Emin Çölaşan ile basın ve gençlik üstüne konuşmalar • Yılmaz Onay / Yabancılaştırma Üstüne • Günümüz Türkyesinde Halkoyunları • Çalışan Gençler • Sözde İslam Tip Kongresini Kınıyoruz • Nikaragua Yine Sandinist • Yüksek Okul Gencini Bekleyen Tehlikeler • Paran Kadar Yurt • Nasıl Beslenmemiz Gerekir? • Özerk ve Demokratik Üniversite •

ABONE KAMPANYASINA KATILALIM!
YARIN'A ŞİMDİ ABONE OLALIM!

Abone Koşulları : Yurtçi / Yıllık 1500 TL — Altı Aylık 800 TL. Yurtdışı / Yıllık 30 DM — Altı Aylık 16 DM. Tek istekler için 200 liralık posta pulu gönderiniz.
Posta Çekî No: 16486 o
Yazışma Adresi : P.K : 723, Kızılay, Ankara.

YENİ SAFAK KİTÂBEVİ ve DAĞITIM

KÜLTÜR HİZMETİ
Kitapta %20 İndirim

- Yardımcı Ders Kitapları
 - Ders kitapları
 - Bilimsel - Sanatsal yayınlar
 - Süreli yayınlar
- SÜREKLİ İNDİRİM
Dergilerde %10 indirim
%25 İndirimli Bölüm

Adres: Muvakithane Cad.
No : 30 - Kat: 2
Kadıköy/İstanbul

SERGİ KİTÂBEVİ

- İlk, orta, yüksek öğrenim ders kitapları
- Bilimsel - sanatsal yayınlar
- Süreli yayınlar
- Kurtasiye gereçleri

HİZMETİNİZDE
Adres: Birinci Beyler Sokak.
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

ÖĞRETMENSİZ OLMAZ

■ Nihat AKSOY

Önemli olaylar için belirli anma tarihleri konması, o konudaki sorunların anımsanması açısından bazı yararlar sağlamaktadır. "Dünya Çocuk Yılı/Kitap Haftası/Sakatlar Haftası/Öğretmenler günü..." gibi belirli zamanlar, bazı sorunların altını çizmek açısından iyi fırsatlar yaratmaktadır. 1981 yılından beri kutlanan "Öğretmen Günü" de bu açıdan fırsatlar yaratmıştır.

Uzun yıllar "Öğretmenler Günü" 16 mart günü idi. Türkiye'de öğretmen yetiştirmek üzere bir meslek okulunun ilk açılış tarihi 16 Mart 1848'dir. Bu okulun açıldığı tarihin yıldönümü hem "Öğretmenler Günü" hem de "Öğretmen Okulları" günü olarak kutlanır. Köy Enstitüler Kanunu'nun Meclis'te kabul günü olan 17 Nisan (1940) günü de "Köy Enstitüler Bayramı" olarak 1954 yılına kadar kutlandı. 1981 yılında Atatürk'ün "Millet Mektepleri Başöğretmenliği"ne başladığı 24 Kasım 1928 tarihi yıldönümü "Öğretmenler Günü" olarak kabul edildi ve bu gün Milli Eğitim Bakanlığı'na "resmi" bir bayram olarak kutlanmaktadır. Bu günün, eski öğretmenler gününe göre farklı, resmi oluşu ve Bakanlığın resmi direktifleri doğrultusunda kutlanmasıdır. Eskiden 16 Mart "Öğretmenler Günü" öğretmenler arasında da, öğretmen örgütlerinin yürütülüğünde geleneksel olarak kutlanırdı. Gönül isterdi ki, 24 Kasım da öğretmenler tarafından kutlansın, öğretmen ve eğitim sorunları dile getirilsin ve Milli Eğitim Bakanlığı bu sorunlara eğilmek zorunda kalsın. Böyle olmadı. "Öğretmenlik Tanrı mesleğidir, onun için fazla parayla yapılmaz", "Öğretmen eli öpülecek kişidir..." türünden klasik haması nutuklarla geçti. Resmi sicillere göre başarılı görülen birkaç öğretmenne nutuk çekti. "Öğretmenler Günü" yapılması yararlı ol-

mamaktadır. Ben bu tarihi, sorunların altını çizmek için bir fırsat saydım. Burada öğretmenlerin sorunlarının bir dökümünü yapmayı düşünmüyorum. Ancak bazı sorun kaynaklarına etilerek, "eli öpülesi" öğretmenin nasıl "el öpmeye" zorlandığına işaret etmeye çalışacağım.

ÖNEMLİ BİR MESLEK

Önemli meslek ne demek?.. Öteki meslekler önesiz mi?.. Kuşkusuz değil. Öğretmenliğin inceliği ve önemi doğrudan doğruya insana yönelik oluşundandır. Her mesleğin insana yönelik yanı vardır, ancak çoğu dolaylı ve aracılıdır. Öğretmenlik aracısız ve dolaylı insanla yüzüze olmayı gerektirmektedir. Bu insanların çoğu küçük ve sorunluştur. Bu ham ve sorunlu insanın bir kişilik örmek elbette zordur. Öte yandan öğretmen, "ulusal devlet" kavramının yerleşmesinden sonra devletin resmi ideolojisini yayma yükümlülüğü altına da sokulmuştur.

1789 Fransız Devrimi "İnsan Hakları" arasında "eğitim hakkı"nı da getirmiştir. Bir insanlık hakkı olan eğitim, çocuğu da kapsamıştır. İşte en önemli eğitim öğesi olan öğretmenlik, her yaşta insanın eğitilmesi gereğinden doğmuştur. Küçük insanın eğitimi bilmel bir incelik istiyordu. Sadece okur yazar olmakla, öğretmen olmanın mümkün olmayacağı kabul edildi.

Bilim ve siyasetin konusu haline gelen eğitim, öğretmenlik mesleğinin önemini durmadan artırmıştır. 1870 sonrasında Alman Birliği kurulması girişimlerinde öğretmenin büyük önemine değinmiştir. Bizde 1908 II. Meşrutiyetini gerçekleştirenler, yeni siyasal ve toplumsal değerlerin nitelikli öğretmenlerle kazandırılacağına kesin inanç taşıyordu. Bu yüzden öğretmen okullarının İslahatına büyük bir önem

verdiler. Başta Atatürk olmak üzere Cumhuriyet liderlerinin, daha Kurtuluş Savaşı başlarından itibaren eğitime önem verdikleri bilinmektedir. Cumhuriyet liderleri de iyi bir eğitimden nitelikli öğretmenlerle gerçekleşeceğini inanıyorlardı. Daha ilk yıllarda, dilde ve alfabede yenileştirme ve sadeleştirme yanında, nitelikli öğretmenler yetiştirmeye için hiçbir fedakarlıkta kaçınmadıklarını söyleyebiliriz.

Bu çağdaşlaşma girişiminin bazı kopuklularla 1946 yılına kadar sürediğini gözlüyoruz. 1935-46 arasında kurulup gelişen Eğitim Kursları ve Köy Enstitüler hem pedagojik hem siyasal formasyon yönünden nitelikli öğretmen yetiştirmeye, dünyaca örnek gösterilecek kurumlar olarak Eğitim Tarihine geçtiler. 1946'dan sonra bezirgan politikacının hedef tahtası yapılan öğretmenler artık elverişsiz ortamlarda yetiştimeye başlandı. Bu çözüme, öğretmenlik mesleğinin zengin deneyimi ve olumlu geleneği sayesinde 1966'lara kadar sürdürdü. 1960'dan sonra benimsenen "her okur yazarın öğretmen olabileceği" anlayışı, 1980'e doğru öğretmenlik mesleğinin sonunu getirdi.

ZOR MESLEK

Öğretmenlik zor bir meslektir. Bu zorluk iki yönlüdür. Birincisi mesleğin kendi öz yapısından gelir. İkincisi, çalışma koşulları ile ilgili dir.

Çeşitli yaşı ve zihinsel düzeylerdeki insanların eğitiminin, inceltilmiş bir iş olduğuna yukarıda degenmiş. Örneğin, çocuk çok zekidir, döyürülmesi zordur. Geridir, çok ugraşırınız. Bunlar bir araya getirilirse hangisine nasıl davranışlarıcağı bir sorundur. Böyle bir sınıfta bir orkestrayı yönetmekten çok daha zor bir durumla karşı karşıyayınız demektir. Çeşitli uyum sorunları ile karşı karşıya gelirsınız. Disiplin ve moral sorunları, arkadaşlık ilişkileri, aşkları, kavgaları hep siz bulur. Annesinin babasının sorunları da size gelir. 4 - 8 yaş arasındaki kişilerle, içinden gelmese de oynamak, şarkı söylemek zorundasınız. Kimi veliler gelir, çocuğunun falan çocukla oturmasını istemez. Kimisi hiç okulun semtine uğramaz. Azarlayınca bayılanlar olduğu gibi, evinde ve çevresinde dayakla eğitilmeye alışılmış olanlar da vardır.

Öğretmenliğin çalışma koşulları o kadar çok sorun getirir ki, say-

makla bitmez. Örneğin, öğretmenin dili başına belasıdır. Derslerin çoğu dile dayalıdır. Sancılı değişim süreci geçen toplumumuz her zaman bir politika çıkarmak eğilimindedir. Öğrenmeyi kolaylaştırmak için bulduğunuz anlatım örneklerinizi derde sokar. Bunun çok acı örnekleri yaşamıştır. Bakanlığın hazırlattığı Biyoloji kitabından "evrim" kuramını anlatan öğretmenlerin başlarına gelmedik kalmamıştır. Kafası safsatalarla doldurulmuş çocuğa anlatığınız fen ve doğabilgileri dersinin, masum işlenişinin ne gibi dertler getireceği bilinmez. Niteliksiz yöneticiler peşinde gölge gibi dolaşıp kusur arayabilirler. Öte yandan geçim sorunlarınız zaten sizi sıkboğaz etmiştir. Aldığınız ücret insanca yaşamaya yetmez, toplumun zavallı adamı dumuna düşersiniz. Öğrenciniz sizi himmete muhtaç birisi olarak görürse işleriniz çıkmaza girer. Paranızda göre, insanca yaşanacak ev bulamazsınız. Köylerimizde kiralık ev bulmak olsaksızdır. Yillardır suren "öğretmenler lojman" teranesi artık hayal kurmaya bile yaramıyor. Et yiyeceğiniz, çocukların besleyemeyiniz. Yollar kapanır aylarca kente gidemezsiniz. Hasta çocuğunuza eşinizi kente ulaştıracak araç ve ulaşım olağlı yoktur. Cece kente gelirsiniz görevlileri bulamazsınız. Zamansız ve izinsiz geldiğiniz için yöneticilerin azarını iştiriniz. Köyde Devlet adına yapılacak sahipsiz ve ücretsiz tüm işler öğretmenin sırtına kalmıştır. Parti delegesinin hatırları için sürülürsünüz.

"ÖĞRETMEN BARI OLSUN!.."

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanının son günlerde verdiği, birbirini tutmaz demecileri, yıllardır süregelen acı gerçeği açık ortaya koydu. "Öğretmen açığı var", "Öğretmen açığı yok", "emekli öğretmenlere görev vereceğim", "askerliği gelen gençlere öğretmenlik yapracagım"!.. 1946'dan sonra okul ve öğretmen talebinin karşılamayan Bakanların sık sık başvurduğu bir yöntem "vekil öğretmen" çalıştırma olmuştur. Önceleri belki olağan karşılaşabilecek olan bu önemi, Cumhuriyetin 62. yılında acı bir gerçek olarak karşılamaktan kendimizi alamıyoruz. Bu açık davete çoğu kez başka iş bulamayan, hasta başka işde çalışma yeteneği olmayanlar, gönülsüzler ve "naçar" kalanlar karşılık verirler. Asıl önemlisi, niçin öğretmen açığı?.. Niçin öğretmenlik istenmiyor?.. 1960'dan sonra yürütülen Sağlık Sosyalizasyo-

nuna koşan doktorların sayısı oldukça kabarık. Bugün dağ başlarına tırmanan teknik elemanlar, hep vatana hizmet aşkıyla gitmeyenler; onları çeken iyi ücrettir. Yukarıda söylediğimiz meslek riskleri, ancak doyurucu ücret ve sağlam güvencelerle çekilebilir. Taşrada polislik için kuyruğa giren genç hanımlar, acaba neden öğretmen olmak istemiyorlar?.. Niçin hemşirelik, maliye memurluğu vb. öğretmenlige yeşeniyor?.. Ne oldu öğretmenlige?.. Aslında ne olduğu ortada. 1945 sonrasında korumasız kalan öğretmenler, yalnızlık duygusu içinde döştüler. Bu boşluğu kendi örgütleriyle doldurmaya çalışılar. Onu da dondurular. Şimdi başka alanda iş bulabilen kişi böylesine zor ve korumasız bir mesleği niçin istesin?.. Kentte bile bu güvenceler yok. Öğretmenler dışında tüm devlet memurları tablodota indirimli yemek yiyebilirken, öğretmen bakalla borçlanıyor, zeytin ekmeği zor alabiliyor. Ankara'da sabahları her semtte renk renk servisler dizilirken kentin en ücra yerlerine araba bekleyenlerin pek çoğu öğretmenler. Öğrencilerinin acıklı yaşam öyküleri de üstüne tuz-biber.

Bir başka sorun, öğretmen okullarının kapatılması, 1970'lere kadar ilköğretmen okulları en sızme köy çocuklarını alıp yetiştirdi. Buların bir kısmı yüksek öğretmen okulları aracılığı ile üniversitede kavuşuyordu. Bir kısmı eğitim enstitülerinde yüksek öğrenim görürdü. Spor ve güzel sanatlar eğitiminin en üst düzeyine eğitimi enstitüler aracılığı ile ulaşan yetenekli yoksul çocuklar artık bu olağan okuldan yoksun. 1970 yılında ilköğretmen okulları liseye dönüştürüldü. Ve bu, ilginç bir sloganla yapıldı: "Köy çocukların üniversitede kapılardan açıyoymos!" Durumuna güvenen çocuklar zaten farklı sınavları ile bu kapıya açıyoırlardı. Bu değişiklik sonucu, ilkokul öğretmeni yetiştirmek için kütürük yüksek okullar açıldı: İki yıllık eğitim enstitüleri.. En yetenekli çocukların üniversitesinden envai çeşit bölümlerine girerken, en zayıflar öğretmenliğe... Bu yıl açılmış bir diğer öğretmen yetiştirmek için devletin yük çekmesine gerek kalmadı. Üniversitede bağlı irili ufaklı okulları bitirenler öğretmen olabilecekti. YÖKSEL düzenleme büyük tantanalarla öğretmen okullarını üniversitede kapsama aldı ve eritti. 1983'de bakıldı ki öğretmen yok... Milli Eğitim Bakanlığı telsa düşüp, öğretmen okulları açma hizmetine getirmesi mümkün kündür. Değerli öğretmenlerimiz de sorumluluk bilinci içinde öğretmenliği tarihsel bağlarına sadık kalarak ayakta tutmaya çalışacaklardır...

Mutlu günler öğretmenim!..

Sonuç olarak, şurada burada okuyup, çeşitli kapıları çaldıktan sonra iş bulamayan gençler "eh barı öğretmen olayım" deyip gelecekler Milli Eğitim'in kapısına. Coğluğun gücün, yeteneğine güvenmeyen veli de, Kayserili tüccar gibi "öğretmen bari olsun" diyecek.

SONUÇ

İyi öğretmen sorunu, temelde iyi iktidar sorunudur. halkın çıkarını düşünen iktidar sahipleri, sorumlu bürokratlar, kendi çocukların okutacak iyi eğitim kurumlarını ve iyi öğretmenleri bulurlar. Onlar halkın eğitiminden de vazgeçmezler ama, onun için televizyon yeterlidir. Televizyon, ideolojik eğitimin iyi bir aracıdır. Onuna pekala uyutmak mümkün kündür. Din eğitimi için, ırkçı eğitim için, televizyondan iyi araç olur mu? Oysa gerçek bir eğitim döneminde öğretmenin yerini hiçbir araç tutamamıştır, tutamaz. Ne gelişen teknoloji, ne de uzaktan eğitim yöntemleri öğretmenin önemini azaltamayacaktır. Dünyanın en gelişmiş ülkelerde öğretmenin artan önemi bunun en açık kanıdır. halkın yararını düşünen iktidar sahipleri, insan haklarının bir gereği olan çağdaş eğitimi uygulayabilecek için önce yetenekli, bilinçli, sorumlu bir öğretmen ordusu yaratmak zorundadırlar. Bu işi yapmaları için en büyük avantajları, hâlâ meslek sorumluluğunu taşıyan öğretmen ve yakın tarihin deney birimidir. Sistem operasyonu, düzenlemeye, ayarlama, rotasyon, sürgün gibi yöntemlerle sindirilmeye çalışılan yetkin bir öğretmen ve eğitimci birimine sahip bulunmamız en büyük givencemizdir. Halkı düşünen iktidarlar, öğretmenlik mesleğini saygın, istenilen, aranılan bir meslek haline getirmesi mümkün kündür. Değerli öğretmenlerimiz de sorumluluk bilinci içinde öğretmenliği tarihsel bağlarına sadık kalarak ayakta tutmaya çalışacaklardır...

SEZAI KAYNAK:

“Çocukların bedensel ve tinsel gelişimi gözardi ediliyor”

Söyleşi: Nihat AKSOY

Ulkemizde, çocuk yazınının bugün de çikmaz olduğu söylenebilir. Bunun çeşitli nedeneri bulunuyor. En başta çocukların kolay sörümeye elverişli olması gelir. Çocukluk çağının duyguları çarpılmaya çok elverişli. Çok kötü yazın ürünlerini, tipki çok kalitesiz giymen gibi, eğlenceli gibi allayıp pullayıp çocuğa satmak mümkündür. Nasıl olsa çocuk, gerçeğin geç farkına varacaktır.

Eğer onları düşünen sorumlular da yoksa her türlü at oynatır. Kimi zaman da devlet denetimi ters işletilip sörümüçülerin ekmeğine yağı sırlar.

Üzgünüz, sağılı bir yol tuttu. Üzgünüz sahibi Sayın Sezai Kaynak'ı kanıtladır.

★ Sayın Kaynak, kısa özgeçmişini öğrenebilir miyim?

★ 1952 Sakarya doğumluyum. Yaşamında düşünce ve davranışlarımı belirleyen etmenlere gelince: Kitaba ilişkin coşku ve sevgiyi Hasanoğlu İlköğretim Okulu'nda edindim. Sekiz yıl ilkokul öğretmenliği beş yıl da Liselerde Edebiyat Öğretmenliği yaptım. Gazi Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü'nu bitirip Edebiyat Öğretmeni oldum.

Bugün Özgünük-Basın-Yayın'ın başında bulunuyorum.

★ İyi bir eğitimci, iyi bir Türkçe-Edebiyat öğretmeni olduğunuzu ve alanınızla ilgili yazılar yazdığınıza biliyoruz. Sizi dersaneden çocuk yayıncılığına çeken etmenler nelerdir?

★ Teşekkür ederim. Edebiyat öğretmenliğini bırakmadan kolay olmadı. Beri yanda ise yayıncılık da yıldardan beri vazgeçemediğim bir tutkuydu.

Özel olarak çocuk yayıncılığı beni çekiyordu. Bir yanda toz-pembe bulutlar içinde, sadece hayal dünyasında çocuğu gezdirmeyi hünər sayan, bir ucu irkçılığa, militarizme varan gerici ve tutucu anlayış, beri yandan onlarındaki çocuğu grev gözcüsü yapıp, toplumcu çocuk yayıncılığı yaptığı sanan sakat anla-

nak'ın ötekilerden bir farkı var: Sayın Kaynak, uzun yıllar başarılı ilkokul öğretmenliği, yüksek öğrenim gördükten sonra Türkçe-Yazım öğretmenliği yaptı. Eğitim üzerine yazdığı denemelerde eğitimci kişiliğini ortaya koydu. Bugün öğretmenlik yapmıyor ama, öğretmenlerle, öğrencilerle ve eğitim konuları ile iç içe yaşıyor. Pek çok yarışmada gözardı ettiği öğretmen, öğrenci ve eğitimcilerle iletişimi sıkı tutuyor. Bir yandan bu iletişimi sürdürüp çocuk yazını bilgi birikimini artırırken, diğer yandan dünya çocuk yazının klasiklerini çevirtip yayımlamakla doğru bir yol tutmuş oldu. Leyla Onat gibi değerli bir sanatçının çevirmen ve sanat danışmanı olarak değerlendirmesi, sağılı bir yaşamın bir başka kanıdır.

yış. Elbette doğruya yatkın ve yakın işler de yapanlar vardı. Ama ben de güzel ve doğru şeyler yapabileceğim inancındayım.

Once mevcut çocuk kitaplarının mesaj çözümlemesini "Kadere karış gelinmez", "Beş parmağın beşi bir değil", "İnsan güçsüzdür", "Parayla saadet olmaz", "Eski köye yeni adet girmez", "Böylesi gelmiş böyle gider". Bizim kitaplarımızın duyuları yukardakilerin karşıtı olmaliydi. Ve de öyle yaptık, yani böyle gelmiş, böyle gitmemeli dedik.

• Bir vuruşa, gürzüyle, elli kişiyi parçalayan militarist yayınlarını, Amerika ve Hürriyet dierek her sorunu çözen Tommiks ve Tekssasların çocuk yayıncılığı olmadığına inanıyorum. O halde bizim yayıncılığımız duygusal söylemimize, şiddet tapıncına karşı olmaliydi. Yaşam gücünü artırıcı, umut ve değişim yükü, insan sevgisi yurt ve bağımsızlık sevgisini, evrensel barış ve kardeşlik duygusunu artırıcı olmalıydı.

Özgünük Yayınlarının ilk 6 kitabının, Puşkin, Tolstoy, Walt Disney, Eno Raud, Grim Kardeşler gibi seçkin yazarlardan oluşması, bir raslantı değil, çocuk yayıncılığının kendisine özgü ve diğer yayınlarından daha titiz bir öz, biçim ve de içim gerekliliğiyle doğrudan il-

gilidir. Dikkat edilirse yayınlarımın renk ve kağıt kalitesi de kitapların özine ve estetik dokusuna katkı sağlayacak biçimde gerçekleştirilmiş.

Bizim asıl amacımız; belirli bir program çerçevesinde bu alanda görülen eksikliği, kolektif bir çalışmaya en azı indirmektedir. Şimdi de degenin çocukların duygusal ve imge dünyası yeterince hesaplanıyor, bedensel ve tinsel gelişimi gözardi ediliyor. Paralel bir konu da renk, biçim, resim olayı, genel anlamda güzel duyu sorunu; çocuğu bu plana da ciddiye almak gerekiyordu. Bunu başarmaya çalıştık.

Bir diğer önemli konu, çocuk edebiyatı özelde çocuk kitapları, çocuğu imgeden, gerçeğe, akılçıl düşünceye, bencil davranışlardan, paylaşmaya yönelik bilirlemesiydi. Olaya böyle yaklaşınca çocuğu hep alıcı olmaktan çıkarın, bağımsızlık bilinci veren, ortaklaşa üretmenin ve eşitçe paylaşmanın yüceliğini sezdiren, yaratıcı yeteneklerin yolunu açan kitapları amaçladık.

★ Bugüne dek yayınlanmış kitaplarınıza nelerdir?

★ A. Puşkin "Yaşlı Balıkçı ve Kırmızı Balık", Grim Kardeşler'in "Kar Beyazı ile Güllü Pembesi", Eno Raud'un "Yaz Masalları", Lev Tolstoy "Çocuklar İçin Öyküler", Walt Disney "Yumak", Halk Masalları "Alanyanuşka ile Küçük Kardeşi İvanuşka".

★ Gündemde başka neler var?

★ Ressam Çevirmen Leyla Onat'ın hazırladığı mitolojik öykü kitabıyla, on yedi ayrı ülkenin geleneğini, görevini, folklorunu yansitan Hadiye Nugay'ın hazırlamış olduğu Ulusal Halk Masalları dizisi bulunuyor. Uzun zaman dilimi içinde eğitim ve sanatla ilgili yayınlar tasarıyoruz.

★ Çocuk yazını malzemesi olarak Türk masallarından da yararlanacak misiniz?

★ Elbette, zaten Ulusal Halk Masalları dizisinde bizden Dede Korkut yer alıyor. Diğerleri de peş peşe gelecek.

★ Sayın Sezai Kaynak, yayınladığınız Dünya Çocuk Klasiklerinde madde, resim, basım tekniği gibi konularda kaliteye önem verdığınızı gördük. Bu tutum kitapların maliyetini yükseltme pahasına yapılmış. Bu tutuma sizin hangi etmenler götürdü?

★ Çocuk kitabı belirli bir "albeniyi" de gerektiriyordu. Gizeldi, renk ve kağıt kalitesi okuma coşkusunu artırıyordu. Bu konudaki politikamız bu belirlemelerle ilgilidir.

ADAM YAYINCILIK: 2,5 YILDA 230 KİTAP

“Görevimiz, kitabın yayın tarihindeki yerini almasına aracı olmaktır”

Inci ASENA (Adam Yayınları Genel Yönetmeni)

★ Yeni bir yayınevi olmanızı karşın kısa zamanda önde gelen yayınevleri arasında girdiniz. Bunu yayinevinizin hangi özelliğine bağlıyorsunuz?

★ Önde gelen ya da büyük yayınevi olmamızı sağlayan iki önemli öğe var. Biri nice! Belli bir sermaye ile işe başlama şansına sahiptik. Bu kişi zamanda çok sayıda kitap yaymayı hedefimizle sancıya ulaşmış olacağız. (Tükenen kitapların yeni basımlarını da sayarsak.) Ayrıca hiç kitap yayımlamadığımız dizimiz yok, ama kimi dizilerde yalnızca bir kitap yayımladığımız doğru. Yayımladığımız kitap sayısı azalınca iki, üç tane ağırlık vermeyi uygun bulduk.

★ Yayımlayacağınız kitapların seçiminiz nasıl yapıyorsunuz? Ünlü yazarlarından kitaplar yayımlamak ilkesini benimsedik. Böylece kısa zamanda sizin deyiminizle "önde gelen ya da büyük" bir yayınevi olduk.

★ Yayınevinizin çalışmalarının satışal bir özetini yapar misiniz?

★ Yayına başlayan iki buçuk yıl oldu. Bu süre içinde 230 kitap yayımladık. Yeni basımlar bu sayının dışındadır. Roman, öykü, şiir, oyun, deneme, inceleme, bilim, anı, spor dizilerimiz var. Aziz Nesin'in tüm kitaplarını yayımlıyoruz. Bir de henüz bir dizi oluşturmayan değişik türlerde tek tek kitaplar yayımladık. Yayımladığımız elli bir şiir kitabı on beş çeviri, kırk beş romanın yirmi yedi çeviri, yirmi öykünün dörtü çeviri, on altı oyun kitabı dokuzu çeviri, on dört deneme kitabı dörtü çeviri, dokuz inceleme kitabı üçü çeviri, on beş bilim kitabı üçü çeviri, sekiz spor kitabı altısı çeviri, altı anı kitabı bir çeviri.

★ İlk yıl yayımladığınız kitaplarla bu yıl yayımladıklarımız karşılaşıldığında dikkati çeken değişiklikler var. Kimi dizilerde hiç kitap yayımlamadınız. Yayımladığınız kitap sayısı da azaldı.

★ Büyük yayınevi olmamız yayınlığın içinde bulunduğu güç duruma karşı bir bağımlılık kazandırmıyor bize. En küçüğünden en büyüğe kadar tüm yayınevlerinin yaşadıkları sorunları biz de yaşıyoruz. İlk yılın barutıyla birçok güclüğü

bir kitapta birkaç oyunu bir araya topladığımız için, bu, aslında elliye yakın oyun demektir. Yayına başlarken çok satılmayacağı düşüncesiindeydi biz de. Ama tiyatro yarından ayrı düşünülemez. Böyle bir dizimiz olmamıştı. Şimdi satış raporlarını incelediğimiz zaman oyun kitaplarının öbür dizilerin çok altında kalmadığını görüyoruz. Tiyatroyla ilgilenen, tiyatroya yakınlık duyan kişiler alıyorlar. Bilim dizisinden yayımladığımız tiyatroya ilgili kitaplar da aynı derecede ilgi görüyor.

★ Çok satmayıcağı bilinen bir yarıştı yayımlamak sizce okura mı, yazar mı hizmettir?

★ Yazar için hem maddi, hem manevi bir destektir en başta. Öte yan dan, satın alan az sayıda okura da bir hizmettir. Aslında olaya böyle bakmamak gereklidir. Önemli olan yarın dünyasına hizmet etmektedir. Bu gibi girişimlerin eleştiri yazılarıyla desteklenmesini bekliyor insan, ama pek öyle olmuyor.

★ Eleştirmenler üzerlerine düşen görevi yeterince yerine getiriyorlar mı?

★ Dergiler eleştirmenlere emeklerinin karşılığını vermedikçe bu iş amatörlerin elinde kalacak, çok çeşitli etkiler altında, bugünkü gibi sürüp gidecektir. Onurlu, sorumluluk duygusu olan eleştirmenler bugün de var, ama sayıları çok az. Önce eleştirmenliğin bir meslek olabilmesi gereklidir.

★ Walt Disney "Bilgi Dünyasına Yolculuk" ansiklopedisi, Spor Kitapları, Satranç Dergileri, bunlar yarından uzaklaşmakta olduğunuzun belirtileri mi?

★ Adam Yayıncılık yalnızca yazın alanında yayın yapmak amacıyla kurulmuştur. Başlangıçta dizilerimizi oluşturabilmek için bütün gündemimizi yazın kitaplarına verdik. Belli sayıları ulaştıktan sonra da başka alanlara doğru genişlemeye başladık. Yayın türlerimizdeki çeşitlilik bu kadarla da kalmayacak.

Katma Değer Vergisi: EFSANE VERGINİN BAZI GERÇEKLERİ

■ Oğuz OYAN

Tasarı evresinden başlamak üzere KDV yasası birçok övgü ve eleştiriye konu oldu ve olmaya. Övgülerin eleştirilerden fazla olmasının yadırgamamak gereklidir. Kolay değil; 1971'den beri tam 6 kez tasa- rılaştırıp yasalaştıramadığımız KDV, Özal hükümeti döneminde sorunsuz ve çekimeler bir biçimde ve ancak yasa metninin okunabileceğine bir sürede (3 saatte) "görüşüerek" Meclis'ten geçti. Uygulamada geciktigimiz için Batı karşısında fazladan bir kompleks kaynağımız olan KDV'ni sıratle yasalaştıran hükümetin övgülerden aslan payını almasına da bu yüzden şaşmadamak gereklidir.

KDV'nin ve bunun Türkiye modelinin kısa bir değerlendirmesini yapmadan önce iki konuya öncelikle dikkati çekmek zorunlu görünüyor. Birincisi, verginin yasalaşma prosedürü ile ilgili. Geçici madde- riyle birlikte 68 maddeden oluşan yasanın 21. maddesinde Maliye ve Gümüş Bakanlığına, 5'inde de Bakanlar Kuruluna çeşitli düzenlemeler yapma yetkisi verilmektedir. Yürütmeye bu kadar yetki veren bir başka vergi yasamız yok. Bazıları yasanın niteliği ve işlerliği açısından çok temel olan bu düzenlemeler yapılmadan yasanın bütünü ve ayrıntıları üzerinde kesin şeyler söylemek oldukça güç ve sorunlu. Bu yüzden, daha kesin yargilar için, yeni düzenlemeler beklemek gereklidir.

İkinci temel nokta KDV'nin bir dolaylı vergi olması ile ilgili. KDV'nin diğer dolaylı vergiler olan ışılıklarının bükmeden vurgulanması, neredeyse bu verginin en genel özelliğini bize unutturacak. KDV, tipik öteki muamele (veya harcama, satış, tüketim) vergiler gibi, gelirin harcanmasına bağlı olarak alınır. Vergi, harcama yapanın gelir büyüğünde ilgilenebilir. Oysa tüketim harcamaları ilke olarak gelirin azalan fonksiyonudur. Bu durumda gelir düzeyi düşükçe verginin gelre olan nispetinin büyümesi, vergi yükünün eşitsiz dağılımına ve zaten adil olmayan gelir bölüşümünün daha bozulmasına yol açar.

Buna bağlı bir diğer konu da, toplam vergi gelirlerinin hangi oranlarda dolaylı vergilerden oluştuğu ve gelişmenin yönü. 1923'den 1976'ya kadar, iki yıl hariç, dolaylı vergiler bizde daima ağırlıklı

artiş kadar bir artış sağlanabilmeli. Oysa 1985'de gelir vergisi oranları 5 puan düşürülecek. Gelir vergisinin esnekliği ise, mevcut tarifesile, MG artılarını ancak geriden izleyebilecek bir yapıda. Ayrıca gelir vergisinin bir reform öngörmektedir, ki bu zaten uygulamanın mantığına aykırıdır. O halde geriye hızlı bir dolaylı vergi artışından başka bir çözüm kalmıyor mu? Üstelik 5. Plan 151. maddesinde "KDV sistemine geçilecektir" demeyi de ihmali etmemiş. 5. Planı daha uygulanmadan çürüten bir başka belge ise gene DPT'nin üç ay sonra kabul edilen 1985 Yılı Programı. Buna göre, dolaylı vergilerin payı, çok hızlı bir sıçramaya, henüz 1985'de dolaylı vergilerinkini aşacak!

KDV NASIL BİR VERGİDİR?

KDV, ilke olarak, üretim aşamasının ilk evrelerinden dağıtım aşamasının son evresine kadar bütün harcamaları her kademeyle yaratılan katma değer esasından hareket ederek vergilendiren yazılı bir genel muamele vergisidir. Her satış veya teslim işleminde alınan KDV'nin matrahı, üretici veya satıcının ürettiği ve satışı mal veya hizmete eklediği (katma) değerdir. Katma değer ise, basit tanımla, üretilen mal veya hizmetin nihai değeri ile bu üretimi yapmak için diğer firma veya sektörlerden satın alınan girdilerin değeri arasındaki farktır. Uygulamada katma değerin böyle doğrudan hesaplanması gidişli KDV'yi bunun üzerine tatbik etme yolu tercih edilmemektedir; bunun büyük güçlükleri olduğu gibi işletmelerarası belge akışını dolayısıyla oto-kontrolü de teşvik edici özellikle değildir. Uygulanan yöntem, katma değerin dolaylı yoldan ve kabaca tespitine olanak veren vergi mahsulu usulüdür. Bizdeki yasanın da öngördüğü bu basit yöntemde her firma toplam nihai satış değeri üzerine KDV'ni ekleyerek abicılardan tasih eder; topladığı bu vergiden kendi girdi alışları dolayısıyla ödediği vergileri mahsul eder (indir). Sonuçta, kabaca, yalnız kendi yarattığı katma değer vergilendirilmiş olur. Bu usulde KDV, toplanan ile ödenen vergiler arasında ilke olarak olumlu olan farka tekabül eder. Bu fark, belirtilen süreler içinde maliyeye ödenmek zorundadır. Çeşitli nedenlerle olumsuz bir fark varsa, bu maliye den geri alınır veya izleyen dönemlerde mahsul edilir.

Görildüğü gibi, verginin yasal yükümlüsü konumunda olanlar yanı satış (alıcıya teslim) işlemini gerçekleştirenlere asında verginin fiili yükümlüsü değil sadece taşıyıcısıdır ve vergi tahsıldarından neredeyse farksız bir işlev görmezdirler. Vergi her seferinde bir sonraki aşamaya yani yeni alıcıya aktarılmalıdır ve en sonunda nihai harcamayı yapan tü-

keticiler üzerine yerleşmektedir. Verginin gerçekleştirmesi istenen mekanizma da ilke olarak budur.

Vergi taşıyıcılarının başka avantajları da olabilir. Bunlar, indirimden sonra ellişinde kalan maliye ait vergi fonlarını belirli bir süre karşılıksız (faizsiz) kullanma hakkına sahip olmaktadır. Vergilendirme dönemi uzadıkça biriken fonlar büyütülecek ve bunları kullanma süresi de uzayacaktır. (Türkiye örneğinde vergilendirme dönemi genel kural olarak üç ay olacaktır. Buna, üç aylık dönemden sonra beyanname vermek için tanınan 25 günlük süreyi de eklemek gereklidir.)

TARAFSIZ VERGİ Mİ?

Vergi mahsulu usulü açısından bakarsak, KDV'nin türünü belirleyen ve onun can alıcı noktasını oluşturan husus, dayanıklı sermaye malları veya daha geniş bir ifadeyle "amortisman tabi iktisadi kıymetler" üzerindeki vergilerin indirilmesine izin verilip verilmemiş, veriliyorsa bunun yöntemlerinin ve sınırlarının ne olduğunu. Bu vergilerin indirilmesine hiç izin verilmeyorsa, bu durumda gayrisafi hasila tipi KDV söz konusu olur. Uygulamada görülen KDV türleri ise farklı derecelerde indirim olağanı tanırlar. Yalnızca ayrılan amortismanlara denk düşen verginin indirilmesine olanak tanınıyorsa gelir tipi KDV uygulanmış olur. Eğer dayanıklı sermaye malları üzerindeki verginin, tapkı bir kerede kullanılıp tüketilen aramallarında olduğu gibi, vergilendirme dönemi içinde (yani hemen) bir kerede ve tam olarak indirilebilmesine izin verilmişse tüketim tipi KDV'inden söz edilir.

Sermaye malları alınırken ödenen KDV'nin, üretilip satılan malların KDV'inden, vergilendirme döneminde veya daha uzun dönemde indirilerek geri alınabilmesine olanak sağlayan sistemler, yoğun sermaye malı kullanan büyük ölçekli sunai işletmeleri teşvik edicidirler; bunlara sermaye birikimi için yeni kaynaklar sunulmuş olur. Dolayısıyla, bizdeki yasanın gerekçesinde ve birçok maliyeinin yazısında ifade edildiği gibi, KDV'nin, kaynak dağılımı, sermaye yoğunlaşması ve firmaların iktisadi örgütlenme biçimleri üzerindeki etkisinin "nötr" (tarafsız) olduğu iddiasına katılmak mümkündür.

Yayın uygulanmasına geçilen bir KDV'nin, daha genel planda, üretim ve pazarlamanın değişik aşamaları arasında dolaylı vergilerin yeniden dağıtılması gibi bir işlevi üstlendiği; sanayi sektörünün ödediği (taşıdığı) vergileri azaltırken ticaret sektörünün (ve keza esnaf ve küçük üreticinin) ödediği vergileri artırdığı söylenebilir. Bu yüzden vergi karışı farklı tepkilerin ortaya çıkması beklenebilir. Nitekim Türkiye'de sa-

nayı kesimi, özellikle de KDV konusunda bilinçli büyük sanayiciler, öteden beri KDV'nin yasalaşması için çalışmışlardır. Ticaret kesimi ise, tüketicilerle birlikte KDV'nin çeşitli gerekçelerle eleştirmektedir. İhracatçıların KDV'ni benimsenmesi, bu verginin ihracatta vergi iadesini ilke olarak otomatik bir mekanizmaya bağlaması ile ilgilidir. Ancak şimdide kadar genellikle götürü ve keyfi olarak saptanan ve çoğulukla bir sübvansiyon payı da içeren ihracatta vergi iadelerinin son aylarda azaltılması ve giderek sıfırlanması uygulamasına doğru geçilmemiş olsayıdı, bunların KDV'ye şiddetle karşılıkçılmaları beklenenlerdi.

Bazı işletmelerin, belirli dönemlerde (toplu mal alıştı veya yoğun itilat, yatırım; mevsimlik satışsızlık dönemleri), mal alışları için ödedikleri vergi tutarının mal satışları dolayısıyla tahsil ettikleri vergi toplamından fazla olması da, KDV'nin işletmeler üzerindeki farklı etkilerinden biridir. Bu durumda işletmeler, peşin ödeyi de mahsul edemedikleri vergiler dolayısıyla finansman güçlükleri çekecekler ve maliyetleri artacaktır.

Aynı nedenle, yeni kurulan ve henüz alışları satışlarından fazla olan işletmelerin oturmuş, firmalar arasındaki rekabet gücü zayıf olacak ve piyasaya girişler bu nedenle de sınırlanabilecektir.

KDV TÜRKİYE MODELİ

Türkiye'de benimsenen model, gelir tipi KDV'ne girmektedir. Yasanan 31. maddesi "amortisman tabi iktisadi kıymetlerin katma değer vergisinin (...) 5 yıl içinde ve beş eşit miktarda (...) indirim konusu yapılmasına" kabul etmiştir. Bu KDV türü, AET ülkelerince benimsenen tüketim tipi KDV'ne kıyasla sermaye birikimini daha sınırlı destekleyen bir yapıdadır. Bununla birlikte, yasada (31/2), "yatırımların teşvik amacıyla sektör veya mal grupları itibarıyla Bakanlar Kurulu, bu süreleri azaltmaya yetkilidir" dendiğine göre, özellikle sanayi sektörünü destekleyen selektif bir uygulamaya gidilmesi kanızağa büyük bir olasılıktır.

Türkiye modelinde istisnalar, en azından yasanın bugünkü şekliyle, sınırlı tutulmuştur. Ancak bu konuda iki önemli belirsizlik vardır. Birincisi, genel olarak yüzde 10 oranında uygulanacak olan KDV nispetini, Bakanlar Kurulunun temel gıda maddeleri için sıfır kadar indirme yetkisi olmalıdır (m.28). İkincisi, Maliye ve Gümüş Bakanlığının, belirleyecek iş grupları veya sektörlerde dahil olan perakendeciler mal alışları sırasında "takip edici vergi" adı altında yüzde 13 oranında nihai vergi ödemeye tabi tutmak ve bunların satışları dolayısıyla KDV uy-

gulayamayacaklarına karar vermek yetkisi olmasıdır. Gerçi bu yetki geçici 1. maddeye göre azami 10 yıllık bir süre için tanınmıştır ama bu yetki öylesine genişir ki Bakanlık isterse tüm perakende aşamasını KDV dışında tutabilir. Verginin ilk uygulama yıllarındaki başarısı açısından, yasal "mükellef" sayısını azaltarak idarenin yükünü hafifletmek kaygıyla bu tür bir uygulama gidilmesi sürpriz sayılmalıdır. Perakendecilerin KDV'ni yasal olarak yansıtamaları ise verginin ekonomik olarak tüketiciye yansımaması anlamına gelmeyecektir. Ancak bazı ilave güçlükler olabilir; veya tam tersine, fiyat artışlarının olağan ve denetimsiz olduğu bir mali/iktisadi yapıda, yüzde 13 oranından daha yüksek ve "yuvarlak" oranlarda fiyat artışlarına tanık olunabilir. Ayrıca faturasız ve vergisiz mal satışları da beklenenden fazla olabilir.

Yasanın gerekçesine göre, KDV sonuçta malin tüketicisinin üzerinde kalan bir vergi olduğundan, tüketimi kısıtlı ve enflasyonist baskıları frenleyici etkileri vardır. Verginin geniş kesimlerin satın alma güçlerini dolayısıyla tüketimlerini kısaltagina kuşku duymuyoruz. Ancak bu yolla (fiyatlar genel düzeyinin artırılması yoluyla) enflasyonun frenlenebileceğine inanıyoruz. (Bz. Bilim ve Sanat, Temmuz 1984, s.12-17). Bu politika enflasyonun nedenlerini saptıracı bir yaklaşıma dayanmaktadır ve bugüne kadar da başarılı olmuşmuştur.

Bir de, KDV'nin fiyat artışlarına yol açmayacağı çünkü kaldırılan başka vergiler yerine geçtiği, hatta kaldırılan istihsal vergisinin daha yüksek oranlarında uygulandığı sektörlerde fiyat düşüşleri bile olabileceğine iddiaları var. Bir kere, KDV ile bütün dolaylı vergilerin kaldırıldığı, hatta bazı alanlarda mükerre vergilemeye yol açıldığı, tütün ve alkollü/alkolsüz içkilerde ek vergi uygulanmasına gidildiği biliniyor. İkincisi, kaldırılan vergiler sınırlı uygulama alanları olan vergileren —ki bunların en önemli olan istihsal vergisi, bir özel muamele vergisi niteliğindeydi— getirilen KDV her türlü teslim ve işlemi kapsayan genel ve yaygın bir muamele vergisidir. Bu durumda genel planda bir fiyat düşüşü değil ciddi bir fiyat artışı beklenmelii; nitekim bu verginin uygulandığı diğer ülkelerde de ilk yılda böyle olmuştur. Üçüncüü, kaldırılan istihsal vergisi sadece bazı malarda ve tek bir aşamada uygulandığı için, oranı yüksek de olsa, perakende aşamasına dönüştük ve degeri artıracak gelen malin nihai fiyatının içinde yüzde 10'dan çok daha az bir yer kaplıyordu. Oysa yüzde 10'luk bir KDV, perakende satış fiyatına tam tâmina yüzde 10 oranında bir ilave demektir.

KATMA DEĞER VERGİSİ

■ Rahmi KUMAŞ

Vergi düzenimize "Katma Değer Vergisi" adıyla yeni bir boyut kazandırıldığı 3065 sayılı yasa üzerinde yeterli bir tartışmaya tanık olunmamıştır. Oysa bu yeni vergi ile yalnız vergi düzenimiz etkilenmeyecek, başta dar gelirli genel halkın yığınları olmak üzere tüm yurttaşlar etkilenecektir. Bundan böyle harcamalarımız büyük oranda vergilendirilmiş olacaktır. Bu vergi ile hem üretim, hem de tüketim vergilendirilecektir. Üretim vergisi bir mal ya da hizmetin üretimi sırasında ya da teslimi durumunda alınan vergidir. Tüketim vergisi ise mal ve hizmetlere konan dolaylı bir vergidir ki, adına gider ya da harcama vergisi de denir.

Bir mal teslimi işleminin ya da üretilen hizmetin vergilendirilmesi olayı yeni değildir.

GEÇMİŞİ

1926 yılında çıkarılan 735 sayılı Umumi İstihlak Vergisi ile 737 sayılı Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisi yasaları tüketimi vergilendirici ilk yasalarımızdır. Aradan bir yıl geçmeden 1039 sayılı Muamele Vergisi Yasası çıkarılmıştır. Bu yasalar ile sonradan bu yasalarda değişiklik yapmak üzere çıkarılan yasaların öngördükleri dizge, 1957 yılında çıkarılan 6802 sayılı Gider Vergisi Yasasıyla yeni bir duruma dönüştürülmüştür. Hatta okullarda okutulan Vergi Hukuku derslerinde "dolaylı vergiler" in en belirgin örneğini oluşturmıştır gider vergileri. Bu kısa geçmişe bakış tüketim olayı vergilendirilirken özel harcama vergileri, genel harcama vergileri ve tek evreli harcama vergileri çizgisi izlenerek bugünün katma değer vergisi noktasına gelindiği anlaşılır. Katma Değer Vergisi (KDV) anlayışı, özellikle tüketimi vergilendirmede vergiciliğin verdiği çağcıl bir duraktır.

KONUSU

KDV'nin konusunu oluşturan işler kısaca ticaret, sanayi, tarım ve serbest meslek alanında yapılan teslim ve hizmetler ile her türlü dışalıdır. Yani bu alanlardaki etkinlikler sonucu üretilen mal ve hizmetlerin tesliminde bu vergi üretim vergisi olarak görülmektedir. Ureticiden toptancıya, toptancıdan yarı toptancıya, yarı toptancıdan teksatıcıya, teksatıcıdan tüketici alıcıya (müsteriye) dek bütün dağıtım halkalarında bu vergi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca PTT, TRT, Milli Piyango, Spor Toto hizmetleri ile at yarışları ve öteki ortak bahis ve talihi yarışları, profesyonel sanatçılar ile sporcuların hizmetleri, petrol taşınması, belediye hizmetleri... gibi işlerde bu verginin konusu içinde ol-

rin vergi düzenlemeleri ile uyumlasmıştır sağlanacaktır.

Gerçekten Katma Değer Vergi Yasası ile bu amaçlara varılabilicek midir? İşte bu soru her amaç için daha ayrı ayrı yanıtlandırılmalıdır.

Ne var ki, biz yasanın bu çözümlemesinden KDV'ne geçişte iki önemli etkenin ağır bastığını görmekteyiz. Biri vergi gelirlerini artırmayı umudu, öteki de Ortak Pazar ülkeleri ile üretim ve tüketim alanında vergilendirmede koşutluk sağlanmasıdır. Ortak Pazar'a hemen gelemeyeceğine göre, böyle ivedilikle tartışmasız bir ortamda tasarıyı yasałatwılmak sakıncalı olmuştur.

SONUÇ

"Mal ve hizmetler üzerinden alınan ve harcama vergileri sistemini oluşturan yürürlükteki istihsal vergisi, nakliyat vergisi, PTT hizmetleri vergisi, şeker istihlak vergisi, ilan ve reklam hizmetleri vergisi ve işletme vergisi bir bütün olarak ele alındığında ahenkli ve müsterek bir yapıya sahip olmadıkları görülmektedir." diye gerekçede yazılmaktadır (sayfa: 40) ise de, üretim ve tüketimi vergilendirme olayında yine bir bütünlük ve uyum sağlanamamış olacaktır, bu yasa ile. Çünkü yasanın 61. maddeyi kaldırılan yasaları açıklarken bir tek 2456 sayılı İşletme Vergisi Yasasını bütün olarak kaldırılmıştır; öteki yasalar ise bir bölümyle yürürlüğe kalmaktadır. Örneğin, Gider Vergileri Yasasında "Banka ve Sigorta İşlemleri Vergisi" kapsamadır. Finansman Yasasında ise Spor Toto Vergisi dışındaki vergiler (Taşıt Alım Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi, Damga Vergisi, Değerli Kağıt Resmi, Harçlar gibi) yine kapsamadır. 1956 yılında çıkarılan 6747 sayılı Şeker Yasasından yalnız "Şeker Tüketim Vergisi" ile ilgili kurallar kaldırılmıştır. Demek ki bu yasa ile vergi mevzuatımız daha yanalılaşmayacak daha da karışacaktır.

NELER TARTIŞILMALIYDI?

KDV bir işlem vergisi olarak çağcıl vergi anlayışında yeri olan bir vergidir. Ancak üretim ve tüketimi böyle bir vergilendirme biçimine almak başka, bu vergilendirme biçiminin içeriği ve düzenlenisi başkaldırır. Artık KDV'nin tüketimi vergilendirme sürecinde zorunlu olusun, ilkelere açısından tartışılmasına engel olmamalıdır.

KDV'nin konusunu oluşturan işler ve bu işlerin niteliği, verginin yükümlülüğü ya da yükümlüleri, vergi doğuran olay, vergiden ayrık tutulan teslim ve hizmetler kısacısı bu verginin tüm mal ve hizmetleri kavraması olayı; verginin matrahı ve oranı, hatta verginin tarih ve ödenmesi gibi konular en geniş anlamda uzmanlarca tartışılmıştır. Tasarının kimi maddeleri sonunda yer alan "...Maliye ve Gümrük Bakanlığı yetkilidir." düzenlemeleri, yürürlük maddesi ve geçici maddeleri de tek tek tartışılmıştır. Tasarının kaldırımı amaçladığı yasal düzenlemeler ile kendisinin öngördüğü düzenlemeler arasındaki çelişkiler ortaya serilmeliydi. Bu tartışmayı yetkili hukukçular, maliyeciler ile tasarıya yasa niteliğini verecek kurumun üyeleri yapmamıştı. Tek tük, sağda solda gözle çarpan tartışmalar kesinlikle yeterli değildir. Tartışmalar öyle bir düzeye varmalı idi ki, halk bu olayı yaşamalıdır.

NELER UMULUYOR?

Karmakarışık olan vergi kurallarımızı biraz daha karıştıracak olan bu yeni vergi yasasının gereklisine göre, bu düzene geçirilmesini gerekliliğin nedenleri, gereksiz yinelemeleme ayıklayarak, kısaca söyle sıralayabiliriz: 1-Yatırımlar KDV yolu ile özendirilecektir. 2-Sanayi üzerindeki vergi yükü azaltılacaktır. 3-Dışa tam gelistirecektir. 4-Tüketim harcamaları baskı altına alınıp enflasyonun artışı önlenecektir. 5-Kaynakların en uygun (optimal) dağılımına uygunluk sağlanacaktır. 6-Uretimde uzmanlaşma özendirilecektir. 7-Vergi adaleti sağlanacaktır. 8-Vergi kaçaklığı önlenecektir. 9-Gelir ve Kurumlar vergileri ile vergilendirilemeyeceklerdir. 10-Vergi gelirleri ile vergilendirilemeyeceklerdir. 11-Başa ilkele-

rin vergi düzenlemeleri ile uyumlasmıştır sağlanacaktır.

Gerçekten Katma Değer Vergi Yasası ile bu amaçlara varılabilicek midir? İşte bu soru her amaç için daha ayrı ayrı yanıtlandırılmalıdır.

Ne var ki, biz yasanın bu çözümlemesinden KDV'ne geçişte iki önemli etkenin ağır bastığını görmekteyiz. Biri vergi gelirlerini artırmayı umudu, öteki de Ortak Pazar ülkeleri ile üretim ve tüketim alanında vergilendirmede koşutluk sağlanmasıdır. Ortak Pazar'a hemen gelemeyeceğine göre, böyle ivedilikle tartışmasız bir ortamda tasarıyı yasałatwılmak sakıncalı olmuştur.

SONUÇ

"Mal ve hizmetler üzerinden alınan ve harcama vergileri sistemini oluşturan yürürlükteki istihsal vergisi, nakliyat vergisi, PTT hizmetleri vergisi, şeker istihlak vergisi, ilan ve reklam hizmetleri vergisi ve işletme vergisi bir bütün olarak ele alındığında ahenkli ve müsterek bir yapıya sahip olmadıkları görülmektedir." diye gerekçede yazılmaktadır (sayfa: 40) ise de, üretim ve tüketimi vergilendirme olayında yine bir bütünlük ve uyum sağlanamamış olacaktır, bu yasa ile. Çünkü yasanın 61. maddeyi kaldırılan yasaları açıklarken bir tek 2456 sayılı İşletme Vergisi Yasasını bütün olarak kaldırılmıştır; öteki yasalar ise bir bölümyle yürürlüğe kalmaktadır. 20 Temmuz 1944'de Alman ordusundan bir grup Subay, bir darbe girişiminde bulunmuşlar ve Albay Stauffenberg'in bombalı suikastından, Hitler hafif bir yaralanmayı kurtulmuştur. Savaş sırasında bir Nazi subayı olan ve daha sonra FAC ordusunda generalliğe yükselen Baudissin, 19 Temmuz 1984 tarihli Frankfurter Rundschau gazetesinde şöyle yazmaktadır: "Bu di-

2x35 Yıl Bayrak Yarışı"2.

Ekim 1984, 46. sayidan devam

Bir Ülkenin / Ulusun Önüne Geçilemeyen Bölünmesiyle İlgili Bir Anti-Tarih Denemesi

■ Sargut SÖLÇÜN

Nazizmin terör rejimine karşı yurtçindeki direnişler söz konusu olunca, ilgimizi çekmesi gereken bir olaya da değinmek durumundayım: Bugün FAC'de hep ön planda tutulan ve geçtiğimiz Temmuz ayında da (40. yıldönümü olduğu için) özellikle güncelleştirilen bir "Anti-Hitler eylemi" vardır. 20 Temmuz 1944'de Alman ordusundan bir grup Subay, bir darbe girişiminde bulunmuşlar ve Albay Stauffenberg'in bombalı suikastından, Hitler hafif bir yaralanmayı kurtulmuştur. Savaş sırasında bir Nazi subayı olan ve daha sonra FAC ordusunda generalliğe yükselen Baudissin, 19 Temmuz 1984 tarihli Frankfurter Rundschau gazetesinde şöyle yazmaktadır: "Bu di-

hareket serbestliği sunulmaktadır... Pirow'a göre, misyonu başarı kazanmış saydı, İkinci Dünya Savaşı Almanya ile Sovyetler Birliği arasında olacaktı; diğer güçler, ancak her iki ülke tamamen tükendikten sonra işe karışacaklardı." Bu planla, Truman'ın 22 Haziran 1941 tarihinde yaptığı ve Sovyetler'le Almanya'nın zayıflamasını bekleyenlerini içeren açıklamaları arasında paralellik, bir rastlantı bile olsa, hayli ilginç. Ortada bir "suçluluk kompleksi" varsa, o zaman bu neden yalnız Almanların yükü olsun? ABD ve İngiltere, bu yükten Normandiya'ya yaptıkları çıkarmaya kurtulmuşlar mıdır?

SUÇLULAR DA İNSAN HAKLARINI SEVER

Prof.Dr. Türkaya Ataoğlu'nun yazdıklarının cevaplarını bulmaya yardımcı olabilir: "Gerçek şu ki, ikinci Cihan Savaşı Avrupa'da aslında bir Sovyet-Nazi savaşıydı. Silahlı çatışmanın merkezi Avrupa'yı ve asıl karada sürmüyordu. 1941-1943 yıllarında Ingilizlerin Alman endüstri merkezlerini bombalamaları hiç etkili olmadığı gibi, Sovyetler'i biraz rahatlatacak olan ikinci cephe de çok geç açılmıştı. Bu olayın kararlı yanları hâlâ açıklanmaya muhtaç olduğu gibi, 1945 sonrası 'Soğuk Savaş' döneminin bazı kökleri de bu yıllarda yattıktır.... Nazi saldırısı ilk kez Sovyet cephesinde durdu. Alman askeri ve savaş makinasının dörtte-üç orada yok edildi. Nazi kuvvetleri orada püskürtüldü geri sürüldü... Normandiya çatışmasının bizzat başarısında bile Doğu'daki maddesel gerçeğin çok büyük payı vardır. Kaldığı, çikardan dört gün sonra başlayan Sovyet saldırısı başta olmak üzere, Moskova'nın Doğu cephesindeki bu stratejik hareketleri Batıları bir değil birkaç kez Batı cephesinde yenildiden kurtarmıştır." Amerikalılar ve İngilizler 1943'e kadar hep Avrupa'da ikinci bir cephenin açılmasından söz ediyorlar, ancak böyle bir cephe,

Şimdi bir başka belgeye bakalım. 14 Ocak 1952'de yarı resmi Fransız basın ajansı Agence France-Presse, Güneyafrika'nın başkenti Johannesburg'tan şu haber vermiştir: "14 yıllık bir suskuluktan sonra Güneyafrika'nın eski Savaş Bakanı Oswald Pirow, 1938 yılında Hitler'i neden ziyaret ettiğini açıkladı. Buna göre, bu ziyaret General Smuts tarafından teşvik edilmiştir ve İngiltere ile Almanya arasındaki ilişkilerde bir yuvalanmayı amaçlıyordu. Pirow, kendisinin Hitler'e, o zamanki İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain'in yarı resmi bir mesajını ilettiğini söyledi; bu mesajda, Hitler'e Doğu Avrupa'da bir

1943'de bile açılmıyor. Halbuki Amerikan, İngiliz ve Sovyet hükümdilleri arasında, ikinci cephenin 1942'de açılacağına dair bir anlaşma vardı. "Onun yerine Batılı müttefiklerin askeri varlığı Kuzey Afrika'ya kaydırıldı. Oysa, düşman asıl Avrupa'daydı." 1943'de ünlü Stalingrad savunması, Sovyetlerin üstünlüğüyle sona erdi. "Bu zaferle birlikte Batılı devletlerin tavırlarında birtakım yenilikler oldu. Bundan böyle, Almanya'nın hızla yıkılmasından yana degildiler." Yukarda deyindim sorun çerçevesinde, ABD ile İngiltere'nin tavırları arasındaki paralellikten başka, yaşadığımız günleri aydınlatan bir paralel dahi beliriyor: Nazi subayı Stauffenberg'in Hitler'e yaptığı bombalı suikast nasıl bir propaganda unsuru olarak gündeme getiriliyorsa, Normandiya'ya 6 Haziran 1944 tarihinde yapılan çıkışma da "Batı" dünyasında önemli bir "ideolojik" malzeme olarak harcanıyor. Çıkarmanın 40. yıldönümü nedeniyle 11 Haziran 1984 tarihli Newsweek dergisinde yayınlanan yazılarında bu konuda uygun örnekler var.

Bugün bir başka dünyada yaşıyoruz sanki! Elbette geçen 40 yılın getirdiği başka durumlar ve başka sorunlar var artık; ama bu yıllar, teker teker ve yaşanarak geçti. 1944 yılında Thomas Mann, "Antikomünizm, çağımızın temel deliliğidir" demişti. Reagan'ın insan haklarından sorumlu Dışişleri Bakanı Yardımcısı Elliot Abrams da, 11 Temmuz 1984'de Ankara'da yaptığı konuşmada, "Antikomünist olmayan bir insan hakları siyasetinin ciddi bir siyaset olamayacağını" söyledi. Anlaşıyor ki, ABD'nin dış politikası en azından kırk yıldır tutarlılığını koruyor. Ancak, kırk yıldır inandıkları kültür birikiminin, bir direniş göstermeden barbólğa teslim (hatta yardımçı) olmasıyla maddi ve manevi çokıntıye uğrayan Mann gibi önemli sanatçıların, düşünürlerin ve bilimcilerin varlığı, uygarlık tarihimize açısından, bugün bile uyarıcı bir işlev taşımaktadır. Hele "insan hakları uzmanı" Abrams'ın günümüzle ilgili olarak yaptığı açıklamalar ortadayken!

Prof. Ataoğlu'nun yazdıklarından da güç alarak diyebiliriz ki, ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan "soğuk savaş" döneminin karmaşık gelişmeleri arasında kaybolmamak ve izlediğimiz "bayrak yarışı"nın bulutlanması engellemek için, "sıcak savaş"larındaki olayları akılcıda zaman zaman "isitmak" ya da hiç değilse "ılık tutmak" yararlı olacaktır. Kaldı ki, "Almanya sorunu", soğuk yılların gerginliği içinde hep merkezi bir önem taşımıştır. Yorumlamayı (daha sonra buna zaman zaman yine başvurmak üzere) şimdilik bir yana bırakıp tarihi karıştırmaya devam edelim.

SOĞUK SAVAŞIN ÇOK SICAK YILLARI

8 Mayıs 1945'de Alman Ordusu kayıtsız şartsız teslim olmuştur. İlkinci Dünya Savaşı bitmiş, Almanya'nın tarihinde olduğu kadar, sosyalist ve kapitalist kamplar arasındaki çatışmanın tarihinde de yeni bir dönem başlamıştır. Savaşın sonucu biliniyor; bu sonucun getirdikleri de, yaşananlar ve yapılan bilimsel çalışmalarla ortaya konmuştur. Savaşın sonucu, Nazi Almanyası'nın sonu oldu. Peki Almanya'da faşizm, yaptıklarının hesabını verdi mi, insanlığa karşı işlediği suçların cezasını çekti mi? Bu soruyu bugün bile birçok kişi kendi kendine soruyor. Bu sorunun cevabını vermek kolay değil; ama savaştan hemen sonra, Almanya'yı yenen "bloklararası ittifak"ın içinde çıkan anlaşmazlık, bir bakıma Hitler diktatörlüğünün cezalandırılmasıyla ilgiliydi. Engelmann'in bu bağlam içinde düşünülebilecek tartışmaya değer bir tezi var: Son derece kalifiye ve uyanık Yahudi bilimciler, Almanya'dan kaçip Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınmış olmasaydı, ABD'nin değil de Hitler'in elinde bulunacak olan atom bombasıyla savaşın sonunu değiştirebilirdi. Yahudiler böylece Nazi Almanyası'ndan intikam almışlardır. Faşizmin iktidarında Yahudilerle birlikte en büyük acıları çekmiş olan komünistler de Almanya'dan intikam almışlardır. 31 Ocak 1943'de Alman 6. Ordusu'nun Stalingrad önünde çökmesinden sonra, Kızıl Ordu'nun Volga'dan başlayan "önune geçilemeyen yürüyüşü" Elbe'de sona ermiştir. Engelmann'in tezi, "tarihin her zaman yerini bulan adaleti"ni aklımıza getiriyor. Adalet yerini buldu, ama sonra bir ülke, bir ulus ikiye bölündü, ortaya aynı ulusal geçmiş paylaşan iki devlet çıktı. Ve asıl acayı o zaman Alman halkı çekti. Bölünmenin, getirdiği acılar bugün bile çekiliyor; dramaturjisi Doğu'daki ve Batı'daki Alman halkın duyguları üzerine kurulmuş "çirkin politika" oyunlarını, bugün de sahnelerde iziliyoruz. Yeni suçluları yakından tanıtmaya çalışalım.

Elimizdeki belgeler, iki ayrı devlet biçimindeki bölünmeyle ilgili sürecin, Batı'dan yapılan önerilerle, daha savaş bitmeden başladığını gösteriyor. Sovyetler Birliği'nin savaştan önce ve sonra Almanya'dan beklediği tek şey, bu ülkenin kendisine karşı düşmanca bir politika izlememesiydi. Hatta Nazi orduları Sovyetler'e karşı saldırıyla geçtikten sonra yaptığı ilk konuşmada (3 Temmuz 1941) Stalin, "Almanya'nın bütün değerli insanlarına!" seslenmişti. 9 Mayıs 1945'de, zaferden sonra yine Stalin, Sovyetler'in

Almanya'yı parçalamaya ve yoketmeye niyeti olmadığını vurguladı. Bugün Sovyetler Birliği'nin uygulamak istediği "uzun vadeli dış politika"nın ne kadar geleneksel olduğunu, savaş döneminden alınan örneklerle görmek mümkündür. Hitler, Rus kentlerini birer yıkıntıya çevirir ve "Moskova'yı yerle bir etmek"ten söz ederken, Stalin, 23. Şubat 1942 tarihli konuşmasında, Hitlerci saldırganların yokedilmesinin şart olduğunu, ama "Alman halkın ve Alman devletinin kalması" gerektiğini söylemişdir. Sovyetler'in batılı müttefiklerinin Almanya'nın geleceği konusundaki düşünceleri süreç içinde şöyle ortaya çıkmıştır: 1943 yılının Kasım ve Aralık aylarında yapılan Tahran Konferansı'nda Amerikan Hükümeti, Almanya'yı beşे bölmeyi önermiştir. Ekim 1944'de, İngiliz Başkanı Churchill ve Dışişleri Bakanı Eden, Almanya'nın birbirinden bağımsız üç ayrı devlete bölünmesi önerisini Moskova'ya getirdiler. General de Gaulle, 1944 ve 1945 yıllarında yaptığı çeşitli açıklamalarda, Rheinland'la Saar'in Fransa'ya katılmasını, Ruhr Bölgesi'nin de Almanya'dan ayrılmasını istedi. Almanya'nın yönetimi konusunda ABD, İngiltere ve Fransa'yla Sovyetler arasındaki görüş ayrılıkları, daha sonra göreceğimiz gibi, gelişti ve Almanya'nın ikiye bölünmesini kaçınılmaz kırdı. Burada dikkati çeken nokta, Sovyetler'in Almanya'nın bütünlüğünü konusunda gösterdiği hassasiyetin, bazı batılı yayınorganlarında da teslim edilmesi oluyor. 9 Şubat 1951 tarihli "Manchester Guardian", Moskova'nın söz konusu politikasıyla ilgili olarak şunla yazmıştır: "Bu (politika — S.S.), Almanya'nın birliğinin ve bağımsızlığının yeniden sağlanmasına götürmen ve en azından bundan dolayı bütün Almanlar arasında destek olulması gereken bir politikadir."

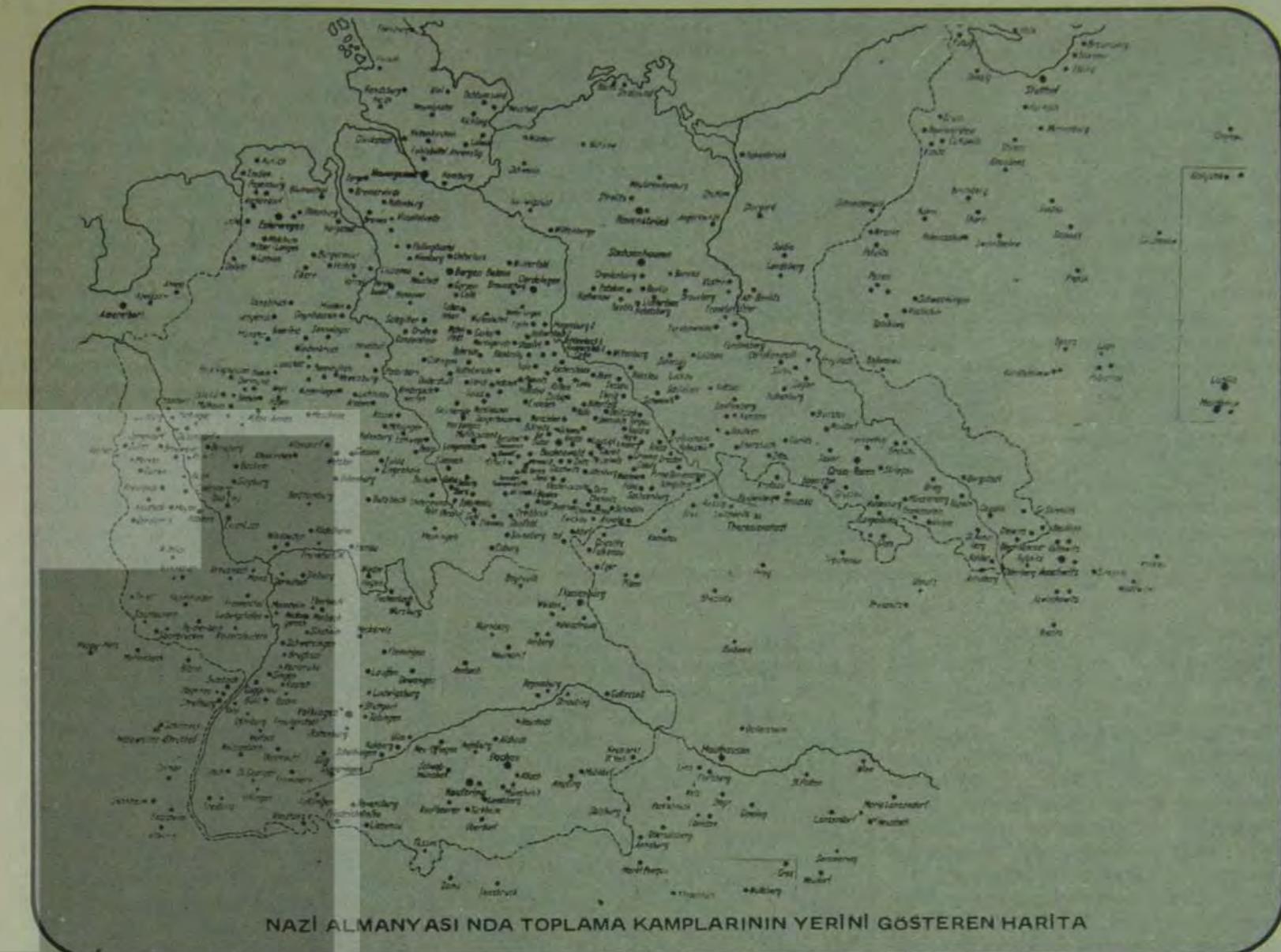
ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in yakın çalışma arkadaşı Maliye Bakanı Henry Morgenthau, Eylül 1944'de 14 maddelik bir plan hazırladı. Bu plana göre, Almanya, üçüncü bir dünya savaşını çıkaramayacak biçimde yeniden örgütlenmeliydi. Silahtan ve Nazi kürkten arındırılmalı, Kuzey ve Güney Almanya olmak üzere iki devlete ayrılmalı ve hepsinden bağımsız, bir tarım ülkesi olarak kalmalıydı. Roosevelt, önce bu programı destekledi ve planı onayladı, ancak sonra tavrını değiştirdi ve planı geri çekti. Buna rağmen, Morgenthau Planı'nın ABD'nin politik ve askeri yöneticileri arasında birçok taraftar kazandığı bilinmektedir. General Eisenhower, 12 Mayıs 1945'te yaptığı açıklamada şöyle diyor: "Çökmüş bulunan Almanya Rayhi'nda haftalarca yapılmış ayrıntılı incelemelerin bende

olgunlaşındı ğı inanca göre, Almanya, Almanların bizzat 'normal' diye karşılayacakları bir duruma bir daha hiçbir zaman dönmeyecektir. Almanlar 'normal' kavramından, Almanya'nın, dünyanın gelişmiş bir endüstriye sahip ve son derece uygar bütün diğer uluslarıyla rekabet edebilecek bir durumda olmasının düşüncesini anılarlar." Amerikalılar, Almanya'nın batısını ancak iyice kendi denetimleri altına aldıktan sonra, ülkenin bu bölümünde sanayi üretimine izin vermişlerdir. Dışişleri Bakanı Byrnes 6 Eylül 1946'da Stuttgart'ta yeni endüstri planını açıklarken, Almanya'nın bir "fakirler evi"ne dönüş türülmemesi gerektiğini söylemiştir.

Dünya savaşları kapitalist kampı zayıflattı, çünkü aynı zamanda, sosyalizmin güçlenmesine ve bir "kamp" halinde oluşmasına yol açtı. Tekelci kapitalizm aşamasında burjuvazi, rekabetçi dönemin deneyimlerine ve kazanımlarına dayanmıştır. Dünya burjuvazisi ikinci savaş sırasında ve sonrasında, birinci savaşın kendisine sağladığı deneyimlerin verdiği bilinçle hareket etti.

Elbette bunlar, sosyalizm cephesi için de geçerlidir. Gerek Japonya ve Nazileri destekleyen Alman burjuvazisi, gerekse ABD, İngiltere, Fransa ve Sovyetler, müttefik gruplar halinde ya da iki ayrı kamp olarak karşı karşıya geldiklerinde, alındıkları tavırlarda "tesadüfen" hareket etmediler; "hatalı" davranışmadılar, dolayısıyla atılan her adım, gösterilen her tepki, tarihi gelişmenin içinde bulunduğu aşamanın ve o anın taraflara getirdiği yükumlülüklerin sonucudur. İkinci savaştan sonra Almanya'nın FAC ve DAC olarak iki ayrı devlet halinde bölünmesini sağlayan ortamın oluşması ve daha sonraki gelişmeler

Burada iç dinamiklerin rolünden söz ediyorum; ama 1945'den sonra uzunca bir süre, (onbeş yıl?) bu çabalarn kaynağında dış dinamikler yatıyordu. Ne var ki, bugün hâlâ tek başına dış dinamiklerin belirleyiciliğinden yola çıkmak, her iki Almanya'da 40 yıldır biriken potansiyeli görmemek demektir; dahası, Almanya'nın 20.yüzyılın başından 1945'e kadar olan tarihi "yok" sayıp savaşın bitişini "sıfır başlangıç noktası" olarak işaretlemektir. Acaba savaştan sonra DAC'de ve FAC'de başlayan hayat ne derece yenidir, kurulan sistemler ne kadariyla eskinin devamıdır, ne kadariyla değildir? Bu sorular üzerinde düşünmek gereklidir.

NAZİ ALMANYASI İNDA TOPLAMA KAMPLARININ YERİNİ GÖSTEREN HARİT

ALMANYA
KOMÜNİST OLMASIN DA

Müttefikler, Yalta Konferansı'nda, Almanya'yı üç ayrı bölge olarak işgal etmeye ve Fransızları da, bir dördüncü bölge oluşturmak üzere davet etmeye karar vermişlerdi. Ancak bunun yanısıra, merkezi bir denetleme komisyonuyla da ülkenin yönetiminin ve denetiminin koordinasyon içinde sağlanması öngörülmüştü. Daha sonra, müttefikler Potsdam'da buluştular. Bazı kayıtlarla birlikte sonradan Fransa'nın da katıldığı Potsdam kararlarına göre, Avrupa'da sürekli bir barış düzeninin sağlanması için uygun koşullar yaratmak, esas amaç olarak görülmüştü. Almanya demokratikleştirilecek, Nazi düşündesinden temizlenecek ve militarizmden arındırılacaktı. Savaş endüstrisi kaldırılacak, karteller, tröstler ve tekeller dağıtılcak; Naziler, kamu görevlerinden uzaklaştırılacaktı. Müttefikler, Alman halkına, birleşik ve demokratik bir Alman devletinin kurulması için söz veriyorlardı. Almanya-Polonya sınırı, Oder ve Neisse esas alınarak yeniden belirlendi; Doğu Prusya'nın kuzeyi Sovyetler'e bırakıldı. Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan'da yaşayan Almanların,

teyerek imzaladıkları pek söylemez; ama o zaman özellikle ABD'nin başka hesapları vardı. Potsdam Anlaşması'nın uygulanması ABD, Fransa ve İngiltere tarafından başkasıyla olarak ihmäl edilmiş ve daha sonra da tanınmamıştır. FAC'nın ilk başbakanı olan Adenauer hatırlarında bu konuya değinirken, geçen devletlerin tavırlarındaki değişikliğin nedenini de açıklamıştır. "Bu kararlar gerçekten uygulansayıdı, batılıların işgalindeki üç bölge, yani Almanya'nın tümü komünist olurdu." Öyleyse, ABD ve İngiltere Potsdam Anlaşması'na neden imza attılar? ABD adına Potsdam'da imza atan Başkan Truman bu soruyu şöyle cevaplandırmıştır: "zamanlar, Rusların Japonya'ya katışı savaşa girmesine büyük öneriyorduk. Ancak daha sonra anladık ki, Rusya'ya hiç ihtiyacımız yokmuş; ve o zamandan beri Ruslar, bu konuda bize baş ağrılarından bağımsız bir şekilde hareket etmekten başka birsey yapmadalar... Rusya'nın Akdeniz'e açılma boğazları ele geçirmek için, Türkiye'ye girmek istediğiinden bir şekilde şüphe etmiyorum. Rusya'ya karşı demir yumruk gösterilmeyeceğine, güçlü dille konuşulmazsa, yerine

bir savaş yaşayacağız. Rusların anlayacağı bir tek dil vardır: Kaç türmeniniz var sizin? Şimdi artık hiçbir anlaşmaya yanaşmamamız gerektiğine inanıyorum... Sovyetler'e karşı dikkatli davranıştan bıktım." Truman, bu satırları Ocak 1946'da Dışişleri Bakanı'na gönderdiği bir mektupta yazmıştır. Başkan'ın bu sözleri, ABD ve müttefiklerinin soğuk savaşı başlattıklarını bildiren bir sinyal olarak kabul edilebilir.

Bu mektuptan 14 ay sonra, "Truman Doktrini" açıkca ilan edilmiştir. Bilindiği gibi, bu politikanın Avrupa'ya uygulanması da "Marshall Planı"dır. Batılılarla Sovyetler arasındaki eski dostluğun sona ermesini liberal bir kişiliği sahip Roosevelt'in yerini Truman gibi "kararlı" bir politikacının almasına bağlamak, en azından eksik bir düşünce olur. ABD ve İngiltere'nin, Avrupa'da savaştan sonra komünistlerin sürekli prestij kazanmalarından ve liberal aydınlar arasında bile sempati toplamalarından kaygılarının, yıllardır özlemi duyulan ve artık gerçekleşeceği sanılan barış ve yumuşama ortamını sabote etmeleriyle bağlantılı olduğu izlenimi beliriyor. Almanya'nın bölünmesi ya da bütünlüğünün sağlanması,

Demokratik Almanya'da savaştan hemen sonra başlatılan anti-faşist eğitim.

artık ülkenin sınırlarını aşan ve kapitalizmle sosyalizm arasında, dünya çapında bir anlaşmazlığı yolaçan sorun durumuna gelmiştir. Sovyetler'in Almanya'nın bütünlüğü konusunda israr etmesine karşı çıkan ve ilkeyi "Batı"ya bağlamak amacıyla daha önce imzaladıkları Potsdam Anlaşması'ndan tanımamış ABD ve İngiltere'ye Fransa da katılmıştır. Fransız Hükümeti, 14 Eylül 1945 tarihli notasında, "Almanya'nın çok sayıda devlete bölünmesinin, bunun zorla kabul ettirilmiş bir çözümün değil de, doğal bir gelişmenin sonucu olması koşuluyla, Avrupa'da güvenliğin korunması açısından uygun olacağının görüşünü taşındığını bildirmiştir. Da-ha sonra General De Gaulle'ün bazı açıklamaları da, Fransızların bu konudaki israrlı tavrı göstergeleridir. De Gaulle, Temmuz 1946'da şunları söylemiştir: "Almanya'nın tekrar merkezi bir birleşik devlet, kısacası 'Rayh' olmasını engellemek, Fransa'nın görevidir..." Öte yandan, Almanya'nın gerek doğusundaki gerekse batusındaki işgal bölgelerinde yaşayan yazarlar (ki bunlara, henüz yurduna dönmeyip sürgünde yaşayanlar da katabiliriz), genel olarak ülkenin bütünlüğünün sağlanmasından yanaydılar. Thomas Mann, 16 Haziran 1945 tarihli "Deutsche Volkszeitung"ta şu satırları yazmış: "Darbe büyktür. Ama bunun için 'Almanya artık bitti' diye bağırmak da aptalca bir inançlıktır. Almanya, genel kurmay ve silah endüstrisi olmadan yaşayabilir ve mutlu olabilir. Hatta onlar olmadan daha iyi ve daha onurlu yaşayabilir. Almanya, savaş devletinin felaketi sırasında kaybettiği doğudaki ve batıdaki toprakları olmadan da yaşayabilir ve mutlu olabilir. Onlar olmadan da geniş, mükemmel, her kültürü yetenekli bir ülke... olarak kalabilir."

Th.Mann'ın bu sözlerini yanlış anlamamak gereklidir; o, müttefiklerin Almanlara sunduğu kadriyle bir ülke değil, silah endüstrisi yerine kültür sahip bir ülkeden yanadır. Zaten daha önce savaşın kaynağını görmüştür: "Tröstlerin ve sömürünen olduğu bir dünyada, diğer bütün halkların Göring konserni aracılıyla tekeli biçimde yağılmaması görüşü kesinlikle yabancı değildir... Nazizmin tasfiye edilmesi, Almanya'nın en içten amaçlarına ve ihtiyaçlarına en büyük mutluluk imkânlarını sağlayacak toplumsal bir dünya reformuna giden yolu pekâlâ açmış olabilir." Bu düşüncelerini dile getirdiği tarihten dört yıl sonra Th.Mann, "Goethe Yılı" dolayısıyla hem batıda hem de doğuda yaptığı konuşmada (25 Temmuz 1949), savaş sonunda kaybedilmiş toprakları, ülkenin bölümünü gerçekinin nitelik bakımından farklı iki sorun olduğunu ortaya koymuştur: "Ziyaretim Almanya'nın kendisindir, bir bütün olarak Almanya'yıdır, bir işgal ülkesine değil. Almanya'nın birliğini, gerçek yurdu, belirttiğim gibi, işgal güçleri tarafından ilişilmemiş özgür Alman dili olan bağımsız bir yazar değil de kim güvence altına alacaktır, kim dile getirecektir?" Th.Mann'dan başka yazarlar da (A.Andersch, H.W. Richter, E.Kogon, Johannes R. Becher, Fritz von Unruh, Theodor Plievier, Arnold Zweig vd.), çeşitli nedenlerle ülkenin bütünlüğünün sağlanması konusunda uyarılıklarını dile getirmiştir. 4-8 Ekim 1947 tarihleri arasında Berlin'de, Almanya'nın işgal altındaki bütün bölgelerinden gelen yazarların toplantı I.Yazarlar Kongresi yapıldı. Bu kongre sonunda yayımlanan bildiride şöyle deniyordu: "Özellikle, Almanya'nın bütün bölgelerinden gelmiş düşünce yaratıcılarının arasındaki sıkı bağlılık sayesinde, ayrı

hayatların gerçekleşmesi tehlikesini ortadan kaldırılmak çabamız olacaktır."

UYGARLIK ADINA BÖLÜCÜLK YAPILMIŞ

1947 yılının ilk ve son baharlarında Moskova'da ve Londra'da müttefik dışleri bakanlarının katıldığı iki konferans toplandı. Bu toplantıda Sovyetler Birliği, Almanya'da merkezi yönetim kurulması ve Ruhr Bölgesi'nin denetlenmesine katılması (ki bu, Potsdam Anlaşması'na göre Sovyetler'in hakkydi) konularında israr etti. ABD, İngiltere ve Fransa, Sovyetler'in bu isteğine karşı çıkararak, onları etki alanlarını batıya doğru genişletmek arzusunda olmakla suçladılar. Moskova'da bir anlaşma sağlanmadı. Londra Konferansı, da, aynı biçimde bir anlaşma sağlanmadan dağıldı, kamplar arasındaki çatışma artık açıkça ortaya çıkmıştı. Denetleme komisyonunda işbirliğini sürdürmek artık mümkün değildi ve Sovyetler, 20 Mart 1948'de bu komisyonu terketti. Almanya'nın dörtlü yönetimi böylece sona ermiş oldu. Ve böylece batılı devletler amaçlarına sınırlı da olsa ulaşmış oldular; artık önderinde, bütünlüğü sağlanmış bir Almanya için direnen Sovyet engeli yoktu. Şimdi birkaç yıl geriye gidelim ve yetkili bir ağızdan ABD'nin Almanya'yı bölmeye plânını onaylattıralım. Moskova'daki ABD Büyükelçiliğinde görevli Georg F.Kennan 1945 yılının yazında şöyle bir açıklama yapar: "Almanya'yı Ruslarla birlikte yönetmek düşüncesi bir delilikdir... Almanya'nın bize ait olan bölümne -ki bu bölümün sorumluluğunu, İngilizlerle birlikte yüklenmiştir- doğunun, kendisini tehlkiye sokamayacağı kadar tattım edici, güven verici ve üstün bir bağımsızlık biçimini vermekten başka yolumuz yoktur... Evet, bunun parçalama anlamına geldiği doğrudur. Ancak parçalanma, Oder-Neisse hattı dolayısıyla zaten bir gerçekdir. Sovyet bölgeyi olan parçanın Almanya'yla tekrar birleşip birleşmeyeceğini, şu anda önemli değil. Hiç olmasa, batılı bölümün totaliter güçlere karşı bir kalkan görevi yaptıgı parçalanmış Almanya, bu güçlerin yine Kuzey Denizi kıyılarına kadar yürümesine izin verecek birleşmiş Almanya'dan daha iyidir." Aynı General Kennan, 1947 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı'ndaki planlama bölümünü başına getirmiştir.

20 Temmuz 1946'da Almanya'daki Amerikan Askeri Valisi, geri kalan işgal bölgelerinin komutanlarına bir çağrı gönderir ve kendi bölgelerini, ekonomik olarak Amerikan bölgesiyle birleştirmelerini ister. Buna yalnızca İngilizlerden

olumlu cevap gelir. Kaldı ki, ABD, İngiliz bölgesi için de ithalatın büyük bir bölümünü karşılamayı üstlenmiştir. 1 Aralık 1946'da Amerikan ve İngiliz bölgelerinin ortak yönetimi başlar (Bizon). 1947 yılının başında eski ABD başkanlarından Hoover, o zamanki Başkan Truman'ın adına yanında ekonomi uzmanlarından bir grup olduğu halde Almanya'ya gelir. Hoover'in yazdığına göre, "Batı uygurlığının sınırlarını korumak durumunda olan bir Amerikan politikası ilân edilmiştir. Bu sınırların en önemlileri, Almanya ve Japonya sınırlarıdır. Bunlar elden çıkarسا, bütün Avrupa ve bütün Uzak Doğu kaybedilmiş olacaktır." Göründüğü gibi, savaştan sonraki gelişmeler çerçevesinde batılı devletler, Almanya ile ilgili planlarını uygulamada hayli başarılı olmuşlardır. ABD-İngiltere ikili yönetimi, Mayıs 1947'de "Ekonomi Konseyi" adı altında bir parlamento kurmuştur ve buraya katılacak temsilcileri işgalleri altındaki Alman eyaletlerinde bulunan parlamentolar'a seçmiştir. Seçilen Almanların öncelikle mali ve ekonomik konularda karar alma yetkileri vardır; ancak, son sözü, her zaman Amerikalılar ve İngilizler söylemiştir. Herseye rağmen, batılı devletler Almanya ve Almanlarla ilgili tavırlarında, birer işgalci davranışından vazgeçmemiştirler. ABD Genelkurmay Başkanı'nın Almanya'da bulunan Amerikan orduları komutanlarına gönderdiği emirler içinde sözler dikkati çekmektedir: "Almanya, kurtarılmak üzere değil, yenilmiş bir düşman devlet olarak işgal edilmektedir... İşgalin uygulanmasında ve yönetim sırasında adaletli olmalısınız; ancak, aynı zamanda, sağlam ve yaklaşımız kalmalısınız. Alman memurlar ve halkın ilişkiler kurmayı kesin olarak önleyeceksiniz..." Buna karşılık, Sovyetler Birliği'nin Almanya'da uyguladığı işgal politikası hayli farklıdır. 70'li yıllarda FAC'da yayınlanan bazı tarih kitaplarına göre, İngilizler ve Amerikalılar, savaştan yenik çıkışmış Almanlarla toplumsal ilişkiye girmeyi, onur kırcı bir durum olarak değerlendirdirken, Sovyetler bu konuda hayli cömert davranışmışlardır. 1945 yılında Sovyetler, yasaklanmayan bütün partilerin yöneticilerini ve bazı resmi görevlileri, Berlin-Karlshorst'taki ana karargâhlarına davet etmişlerdir. Yine Sovyetler, daha Potsdam Konferansı'ndan önce, Almanya'daki ilk yabancı güç olarak işgalleri altındaki bölgelerde, bütün Alman partilerinin kurulmasına izin vermişler ve resmi kurumların çalışmasını sağlamışlardır. Sözü edilen tarih kitaplarının, Sovyetlerin bu davranışının aslında onların "yayılma politikası"yla çok yakından ilgili olduğunu ve bütün Almanya'yı "komünist yapmak" istediklerini de yazmaları, konumuz açı-

sından az da olsa dikkat çekicidir. Anlaşıyor ki, Sovyetler batılılar kadar başarılı olamamışlar ve Almanya'nın ancak 108.333 kilometrekaresini "komünist" yapabilmişlerdir.

ÖNCE İŞGAL ET, SONRA BÖL,ONDAN SONRA KURTAR!

ABD'nin uyguladığı yeni dış politika (Truman Doktrini, Mart 1947) ve Marshall Planı, sonunda "European Recovery Program"ı doğurdu. "Batı Almanya"nın bu "yenileştirme planı"na sokulması, onun aslında "Batı Dünyası"na dahil edilmesi yönünde önemli bir adımdır. Bu durumda, Alman ekonomisini kurtarmak gereklisiyle para reformu uygulanacak ve ayrı bir devletin olması için, son hazırlıklar da tamamlanacaktır. Ülkenin batısında, savaştan sonra oluşan "karaborsa"da bir sigara 6 Mark, bir ekme 60 Mark'tı. İşgal ordularının askerleri, birkaç paket sigara karşılığında, çok değerli muceverata, fotoğraf makinelere ve saatlere sahip olabiliyorlardı. Şimdi bu konuya ilgili bir ilginç belgeye daha bakmak gerekiyor: "7 Mayıs 1945'de Almanya'nın mali ve ekonomik yapısının tamamen çöküğünü anlayabilmek için, maliye ve ekonomi alanında uzman olmaya gerek yoktu. Başlangıç direktifimiz JCS 1067'e göre, buna karşı önlemler almaya yetkili değil; çünkü böyle bir çokük, Alman halkına nasional sosyalist yönetimini nelere yolaçtığını göstermek için, gerekli görülmüştür." (Amerikan Askeri Valisi Clay). Batıdaki işgal güçleri, Alman danişmanlarının karşı çıkmalarına rağmen, savaş yüklerinin dağıtılmamasında adaletli olmalısınız; ancak, aynı zamanda, sağlam ve yaklaşımız kalmalısınız. Alman memurlar ve halkın ilişkiler kurmayı kesin olarak önleyeceksiniz..." Buna karşılık, Sovyetler Birliği'nin Almanya'da uyguladığı işgal politikası hayli farklıdır. 70'li yıllarda FAC'da yayınlanan bazı tarih kitaplarına göre, İngilizler ve Amerikalılar, savaştan yenik çıkışmış Almanlarla toplumsal ilişkiye girmeyi, onur kırcı bir durum olarak değerlendirirken, Sovyetler bu konuda hayli cömert davranışmışlardır. 1945 yılında Sovyetler, yasaklanmayan bütün partilerin yöneticilerini ve bazı resmi görevlileri, Berlin-Karlshorst'taki ana karargâhlarına davet etmişlerdir. Yine Sovyetler, daha Potsdam Konferansı'ndan önce, Almanya'daki ilk yabancı güç olarak işgalleri altındaki bölgelerde, bütün Alman partilerinin kurulmasına izin vermişler ve resmi kurumların çalışmasını sağlamışlardır. Sözü edilen tarih kitaplarının, Sovyetlerin bu davranışının aslında onların "yayılma politikası"yla çok yakından ilgili olduğunu ve bütün Almanya'yı "komünist yapmak" istediklerini de yazmaları, konumuz açı-

yaratmak yolunda olmasını önerdi. Temel amaçlarda ve istemelerde yakinlık sağlandığı için, komünistler sosyal demokratlar arasında 19 Haziran 1945'de bir eylem birliği anlaşması imzalandı. Bir ay sonra, bu anlaşmaya Hristiyan Demokrat Birlik ve Almanya Liberal Demokrat Partisi de katıldı. Kısa süre içinde Sovyet işgal bölgesinde yeni devlet organları oluşturuldu, toprak reformu uygulanmaya başladı ve son derece yoğun bir anti-faşist eğitim ve kültür kampanyası açıldı. Komünist Partisi'nin 15. ve Sosyal Demokrat Parti'nin 40. parti kongrelerinde oybirliğiyle alınan kararlara göre, her iki parti, 21 ve 22 Nisan 1946'da yapılan toplantıda birleştiler; böylece Almanya Sosyalist Birlik Partisi doğdu. Wilhelm Pieck ve Otto Grotewohl, kurulan yeni partinin yönetimine getirildiler. Savaşın bitiminde Almanya, müttefik ordular tarafından işgal edildiği zaman, endüstri kuruluşlarının yüzde yetmiş batıda, otuzu da doğuda kalmıştı. Batıdaki endüstrinin yüzde yirmisi, doğudakının de yüzde kırkbeşi savaş sırasında tahrip olmuştu. Öncelikle Nazilerin mallarına el konarak, ekonominde "halka ait" bir sektör yaratıldı. Ekonomik ve kültürel alanda alınan radikal önlemler, bir yandan geniş halk kesiminin desteğini görüyordu (ki, doğudaki uygulamalar sırasında böyle bir destegin yaratılmasına özenle dikkat ediliyordu); öte yandan, bütün bu önlemlerle ilgili adımların atılması sırasında, kısa zamanda üstesinden gelinmesi gereken sorunlar çıktı, tepkiler doğuyordu. Bu tepkilerin kaynağında, batıdan yapılan yoğun propaganda'nın etkilerini görmek mümkündü; ancak bundan da ötede, 12 yıl Nazi egemenliği altında yaşamış bir toplumda, gerek toplumsal gerekse bireysel düzlemede gerçekleştirilmek istenen yeniliklerin çeşitli sorunlar doğurmaması imkânsızdı.

Batıda 1946 yılında, İngiliz ve Amerikan işgal bölgelerinin eyalet başkanları ortak toplantılar yaptıktan sonra, Bavyera Başkanı Ehard, benzeri bir toplantıın bütün işgal bölgelerinden gelen başbakanların katılımasıyla Münih'te yapılabileceğini düşündü. Amacı, ortaklaşa çözülmesi gereken sorularda bir anlaşma sağlamak olan bu toplantı, 6 ve 7 Haziran 1947 tarihlerinde yapıldı. Amerikalılar, önce bu toplantıya izin vermemişlerdi; sonra, Almanya'nın politik birliğinin yeniden sağlanması konusunda görüşme yapılmaması şartıyla, Bavyeralıların isteklerini kabul ettiler. Halbuki, Sovyet işgal bölgesinde gelen Alman başbakanların cebinde böyle bir öneri vardı. Once'den tahmin edildiği gibi, bu toplantı bir anlaşma sağlanmadan dağıldı. Büt-

DOĞUDA OLUP BITENLER

Batıda bu gelişmeler olurken, Almanya'nın doğusundaki işgal bölgelerinde durum neydi? Kisaca ona bakalım. Doğu, 9 Haziran 1945'de, Sovyet Askeri Yönetimi kuruldu. Bu yönetim, bir gün sonra yayınladığı 2 numaralı bildirisiyle, bütün demokratik partilerin kurulmasına izin verdi. İlk kurulan parti olan Alman Komünist Partisi, artık atılacak ilk adının parlamenter demokratik bir cumhuriyet

tün olumsuz koşullara rağmen, doğudaki halk kongresi hareketinin yönetici organı durumındaki "Alman Halk Konseyi", batıdaki politikacıları Almanya'nın birliğini sağlaması yolunda çeşitli önerilerle baskı altında tutmayı sürdürdü. 1948 yılının Mayıs ve Haziran aylarında yapılan halk oylamasına katılan 14,7 milyon kişi birleşmeden yana oy kullandılar. Bu seçime katılmak batıda yasaklanmış olmasına rağmen, yine de 1,5 milyon kişi oyunu kullandı. Haziran 1948'de batıda para reformu uygulandıktan sonra, 23 Mayıs 1949'da Federal Almanya Cumhuriyeti resmen ilân edildi. Konrad Adenauer, batıdaki Almanya'nın ilk başbakanı oldu. 1949 yılının Nisan ayında NATO kurulmuştu; Adenauer sonradan hatırlarında, kurulacak bir federal cumhuriyetin NATO'ya alınmasının, başından beri planlandığını yazar. Batıdaki bu gelişmeye bir cevap olmak üzere, doğuda da 7 Ekim 1949'da Demokratik Almanya Cumhuriyeti ilân edildi. Böylece yillardır süreğelen bayrak yarışında yeni bir aşamaya gelinmiş oldu.

BİRLEŞME ÇABALARI SÜRÜYOR

Almanya'nın doğusundaki devlet, iki ayrı egemen devletin ortaya çıkışmasından sonra da birleşme konusundaki ısrarlı çabasını sürdürdü. DAC'nin ilân edilmesinden hemen sonra kurulan "Ulusal Cephe"nin temel mücadelebicimlerinden biri de bu amaca yönelikti. 31 Ağustos 1950'de FAC'nin o zamanki (ilk) İçişleri Bakanı Gustav Heinemann (1969-1974 yılları arasında Federal Cumhurbaşkanı oldu), Adenauer yönetimini yeniden silahlanmaya başlamasını protesto ederek görevinden istifa etti. Aynı yılın Kasım ayında, DAC Başbakanı Grotewohl, Adenauer'e birleşme konusunda adımlar atılması için öneriler sundu ve hepsi reddedildi. Haziran 1951'de yapılan bir halk oylamasında, doğudaki halkın büyük çoğunluğu ve FAC'deki 6 milyon Alman, iki ülke arasında barış anlaşmasının imzalanması için ve Adenauer yönetimini silahlanmasına karşı oy kullandı. FAC'nın, DAC'den gelen barış ve birleşme önerilerini reddetmesi ve soğuk savaş ortamının yumusatılmasında tereddüt etmesi, sonuçta doğudaki düzenin yerleşmesine yaradı.

Simdi bir parantez açalım ve Berlin'le ilgili iki konuya değinelim: 17 Haziran 1953 ayaklanması ve Berlin Duvarı. DAC'de parti yönetiminin yaptığı bir yanlış değerlendirme sonucu, çalışma normalarının yükseltilmesinin istenmesi, işçiler arasında huzursuzluklara yol açtı. Batıdan katılan güçlerin de yardımıyla, bu huzursuzluk büydü

ve giderek sokak çatışmalarına, lingçlere ve yağmalara varan boyutlar kazandı. Bu arada, RIAS Berlin gibi batılı radyoların da kişikirtici yayınlar yaptığı saptandı. Aydınların katılmadığı 17 Haziran ayaklanması, olayların büyüklüğüne rağmen, ölü sayısının 21'de kalması hem doğuluları hem de batılıları şaşırttı. Sonuçta, parti ve işçiler arasında anlaşma sağlandı ve hem DAC'deki Ulbricht ve kadrosu, hem de FAC'deki Adenauer restorasyonu durumlarını sağlamışlardır. Berlin Duvarı'na gelince: Savaşın bitiminde Amerikan ve İngiliz birlikleri işgal ettikleri Schwerin, Magdeburg, Leipzig ve Chemnitz'i (daha sonraki adıyla Karl-Marx-Stadt) Sovyetler'e bırakılar; Sovyetler de buna karşılık, ellerindeki Berlin'i batılı güçlerle paylaşmaya razı oldu. Ancak, daha sonra ABD başta olmak üzere, batılıların Almanya'nın bölünmesi konusunda (para reformu gibi) somut önlemler almalarına cevap olarak Sovyetler, Haziran 1948'de Berlin'i 10 ay süreyle blokaja aldı. Berlin, bu olaydan sonra da her iki kamp arasındaki mücadeleni merkezi olmaya devam etti. 50'li yılların sonunda FAC ve DAC arasındaki gerginlik artmıştı. FAC, DAC'yi devlet olarak tanıdıklarını gerekçesiyle Yugoslavya ve Küba'yla ilişkilerini kesti. Her iki devlet (ve her iki kamp) arasındaki gerginlik, 13 Ağustos 1961'de Berlin'in ortasına bir duvar çekilmesiyle sonuçlandı. DAC, kendi ulusal sınırını güvence altına aldığı gerekçesiyle bu engeli "Koruma Duvarı" olarak adlandırırken, aynı duvara FAC'de, "Utanç Duvarı" adı verildi. Görülüdüğü gibi, bayrak yarışı dilde de sürmektedi. "Utanç Duvarı" adlandırılmasının karşı DAC, eski Nazilerin FAC'de önemli yerlere gelebilmesinin "utanç verici" olduğunu gösterdi.

Verilen sözlerin hiçbir zaman tutulmaması mümkün değildir. Nitelik Almanya'nın yakın tarihinde de böyle olmuştur. Bazı sözler tutulmuştur. Ama "bayrak yarışı" bitmemiştir. Böyle bir yarış biter mi? İnsanlık tarihi böyle bir yarışın değil "Almanya"da, bütün dünyada bile kolay kolay bitmeyeceğini gösteriyor.

KAYNAKLAR

- Jugend Scala, Mayıs-Ağustos 1984.
- Bernd Engelmann: Deutsches Antigeschichtsbuch. Birinci cilt: Frankfurt a.M. 1978 (beşinci baskısı). İkinci cilt: Frankfurt a.M. 1981 (dokuzuncu baskısı).
- E.Thurich / H.Endlich: Zweimal Deutschland. Frankfurt a.M. 1971 (üçüncü baskısı).
- Vaterland, Muttersprache. Deutsche Schriftsteller und ihr Staat seit 1945. Zusätzl. von K. Wagenbach, W. Stephan u. M. Krüger. Berlin 1980 (ikinci baskısı).
- Lesebuch zur deutschen Geschichte. Hrg. V.B. Pollmann. Üçüncü cilt. Dortmund 1984.
- Albert Norden: Um die Nation. Berlin (?) 1952.
- Heinz Heitzer: DDR. Geschichtlicher Überblick. Berlin 1979.
- Die deutsche Teilung im Spiegel der Literatur. Hrg. v. Karl Lamers. Stuttgart 1978.
- Bilim ve Sanat, 26/1983 ve 29/1983.

BİRLEŞME İÇİN BIRAZ GEÇ DEĞİL Mİ?

Alman şairi Klopstock'un (1724-1803) bir sözü vardır: "Tarih, zamanı gelince, ayağa kalkacak ve konuşacaktr. Ve o konuşuktan sonra, daha önce edilmiş boş lâfların tümü artık söz konusu olmayacağı." Tarihle ilgili olarak konuşmak, "boş laf" için uygun bir ortam sağlıyor herhalde; ama tarih kendisi konuşunca durum değişiyor, çünkü o zaman belgeler konuşuyor. Bu "anti-tarih denemesi" biterken,

Kurtuluşan Cumhuriyet'e "TEVHİD-İ EFKÂR"

■ Tevfik ÇAVDAR

GİRİŞ

Bu yazı dizisinin amacı Türk demokratikleşme süreci içerisinde günlük basınımızın yerini belirlemek biçiminde kısaca tanımlanabilir. Düz bir basın tarihi çalışmalarının ötesinde demokratikleşme döneminde gazetelerimizin aldığı tavrı ve basın kamuoyu arasındaki karşılıklı etkileşimi daha bir açık ortaya koyma şeklinde de açıklanabilir yapmak istedigimiz. Alacağımız örnekler o günlerin resmi ideolojisi doğrultusunda kamuoyu oluşturmaya çalışan gazetelerden daha çok düşünSEL hareketi bir ölçüde de olsa sağlayan yayın organlarından seçilmiştir. Öte yandan dizide kronolojik sıradan ziyade güncel olaylar açısından ilginç olabilecek, günümüzde işik tutabilecek dönemlere uygun bir sıra izlenecektir. Örneğin bu kez Mudanya silah bırakışından cumhuriyete kadar geçen, Lozan barış görüşmelerinin yoğun bir şekilde ağırlığını duyurduğu zaman aralığında yayımlanan ve bir anlama muhafazakâr sayılabilen muhalefetin görüşlerini yansıtan "Tevhid-i Efkâr" gazetesini ele alacağız. Incelememizi gazetenin o günlerde ortaya çıkan ve Türkiye açısından önemli olan bir dizi olay ve gelişim açısından tutumunu ele alma biçiminde südüreceğiz. Kuşkusuz bir derginin sınırlı hacmi içerisinde yapılacak olan değerlendirmelerin noksanları olacaktır. Bu noksanları gelecekte tamamlamak ve günlük basınımızın Türkiye'de demokratikleşme süreci içerisindeki gerçek yerini saptamak niyetinde olduğumuzu bir kez daha belirtmekte yarar vardır.

Tevhid-i Efkâr" Ebüziyya ailesinin çıkardığı "Tasvir-i Efkâr"ın devamıdır. Bası dönenlerinde "Tasvir-i Efkâr" değişik adlarla yayına devam etmiştir. "Düşüncelerin birleştirilmesi" anlatımıyla gelen "Tevhid-i Efkâr" da kullanılan isimlerden biridir. Nitelik İttihatçıların yeraltına girdiği Babilî baskını öncesindeki günlerde de "Tevhid-i Efkâr" çıkmış ve onları dolaylı olarak desteklemiştir. "Tevhid-i Efkâr"ı Ebüzziya Tevfik'in oğlu Velid Ebüzziya çkartıyor ve başyazları, yorumları bizzat kendisi kaleme alıyordu.

"Tevhid-i Efkâr" Cumhuriyetin ilanından sonra Türk Basın tarihinde önemli bir yeri olan iki önemli kovuşturma ile karşı karşıya kaldı. Bunlardan birincisi Ağa Han ve Emir Ali'nin (bu zat Hint müslümanlarının o günkü lideridir), Başbakan İsmet Paşa'ya Halifeligin konusuna ilişkin yazdıkları mektubun açıklanması nedeniyle başlayan kovuşturmadır. Kovuşturma 8 Aralık 1923 tarihinde İstanbul ve çevresinde kurulan İstiklal mahkemesi tarafından yürütülmüş, İstanbul basının önde gelen isimlerinden Ta-

— Lozan'da süren barış görüşmelerinin tüm aşamaları gazetede ayrıntılı bir biçimde yer almıştır.

— 1923 seçimlerinin çevresindeki faaliyetler, propaganda çalışmaları,

— Yabancı şirketlerle, reji, Dünyu-U Umumiye ve Osmanlı Bankası gibi emperyalist odaklarının eylemleri ile kararlarına karşı yorum ve haberler,

— İkinci grubu açıktan ya da dolaylı olarak destekleyen haber yorumları,

— Gayri faal memurlar hakkında haberler,

— Ali Sükrü Bey'in öldürülmesi çevresinde gelişen olaylar,

— İzmir İktisat Kongresi'ne ilişkin haber ve makaleler,

— Masuniyeti Şahsiye yasası çevresindeki haberler,

— Cenap Şahabettin ve Süleyman Nazif'e yönelik "Hiyanet-i Vatanîye" iddiasıyla ilişkili haber ve davanın tüm gelişim aşamaları,

— Halife'nin başta Cuma namazı olmak üzere bütün faaliyetlerine ilişkin haberler,

— Chester Projesiyle ilgili haber ve yorumlar.

Bu olaylara daha başkalarını da eylememiz mümkünür. "Tevhid-i Efkâr"ın ele aldığımız dönemde içerişindeki "mesleki" ni, bunun genel düşün çizgisini olarak bugünkü dile aktarmamızda sakınca yoktur sanırım, söyle özelleyebiliriz: Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere batının emperyalist ülkelerine ve onların Türkiye'deki uzantılarına karşı kesin bir tavır alma, bu konuda anti-emperyalist diyeceğimiz bir çizgiyi korumak. Bunun yanı sıra gazete başyazı ve haber-yorumlarıyla demokratik bir siyasal yapının oluşumuna da katkıda bulunma arzusunu göstermektedir. Ne var ki bu iki temel öğe yanı anti-emperyalist ve demokrat olma özelliğinin yanı sıra muhafazakâr olma gibi bir özelliği de öden vermeden korumayı sürdürmüştür. Bu eğilimi ise gazetenin kendi iç çelişkisini oluşturmuş ve bu çelişki zaman zaman yüzey vermiştir.

BAŞYAZILAR

Başyaziların ağırlık noktasını Lozan barış müzakereleri ve demokrasi arayışı oluşturmaktadır. Bunları bir kaç örnekle sergilemeye çalışalım. 8 Şubat 1923 tarihli başyazıda Lozan müzakerelerinin kesilmesi üzerinde "Vaziyet Nihayet tevazuh etmiştir" başlığı altında eleştiriye yer verilmiştir:

...İsmet Paşa'nın bütün hulusu, hüsünüyeti, sulh yapabilmek için vuku bulan mesaisi, sabır ve tahammülü neticesiz kaldı. Hatta yalnız neticesiz kalmadı, zavallı başmûrahâsımız, az dahi bu hulus ve hüsüniyetinin kurbanı bile oluyordu. Av-

rupa'nın tezvîrât ve siyasette üstad kesilmiş olan diplomatları her gün bir dereden su getirerek, her gün bir başka manevra çevirerek, bir gün gayet itilâfkâr (anlaşmadan yana) görünürken ertesi gün birden bire tebdili tavır ve lisan ederek müzakeratı o kadar karıştırdılar ki bu kadar karışıklık içinde muhterem İsmet Paşa'nın (akıcı) ve (uygun) kararlar verebilmesine imkân kalmamıştı. O vechile son günlerde başmûrahhasımız pek çok müşkünlâta uğruyor, müzakerâtın inkîtas uğramasını istemediği için her gün biraz daha müsahedatta bulunmaya mecbur oluyor ve bu suretle bizim içinde gayri kabili kabul ve tasdik olacak bir sulh yapmak tehlikesine maruz kalyordu. İşte bu defa Lozan'dan kendi kabahatini olmaksızın azimete mecbur olmakla bu tehlike bertaraf edilmiş oluyor". Bu başmakale çok yıllar sonra "Devr-i demokrasi"de Lozan barışı aleyhine söylenen bir dizi sözün ilk adımı da kabul edilebilir. Makalenin yazıldığı günlerde Rauf Bey'e İsmet Paşa arasındaki, perde arkasında geliştiği ve büyüğü fısıltı halinde söyleyen, çekişmenin varlığı, ilerki günlerde Rauf Bey'in "Terakkiper" Fırkanın kurucuları arasında yer alması ve "Tevhid-i Efkâr"ın onu sürekli olarak desteklemesi hatırlanacak olursa muhalefet tohumlarının daha 1923 yılının Şubat ayında atıldığı söylemek yanlış olmaz.

18 Şubat 1923'de yayınlanan "Sulhu yapabilir mi idik" başlıklı yazda şu düşünceler yer almaktadır:

"Avrupa'nın malum olan zihniyetine nazaran Lozan'dan behemâl bir sulhu intizar doğru değildi. (Bundan ötürü) bugünkü inkîta-pek tabii görmek iktiza eder. Mamafin Avrupa devletleri bu konferans'ta bizimle hangi şeriatı dairesinde akl-i sulh kabil olabileceğini de nizami surette öğrenmiş olduklarıdan (yeni sorunlar çıkarmalarını) beklemek hakkımızdır..." Bu başyazı bir yerde kamuoyunu karamsarlığa sürüklémemek amacıyla da kaleme alınmış olabilir.

23 Şubat tarihli "Tevhid-i Efkâr"ın birinci sayfası ağır barış koşullarının reddedilmesini isteyen başlıklar, haber ve yorumlarla doludur. Sayfanın en üstünde çerçeve içersine alınmış, iki puntolu harflerle şu noktalar öne çıkarılmaktadır: "Vaziyet pek mühümleşt - Son ve nihai karar pazartesi günü verilecek - Mebusların ekseriyeti ve Ankara mehafili siyasiyesi serayıt sultuhuenin katien aleyhinde - Gazzeler harpten yana neşriyatta bulunuyorlar - Ankara'da maneviyat yüksek ve millet yekpare bir halde dir". Başyazıının başlığı ise "Yüzümüz garbe değil şarka çevireceğiz"

Görünen odur ki 'Tevhid-i Efkâr' Misak-ı Milli'nin en küçük bir taviz verilmenden uygulanmasından, yaşama geçirilmesinden yanadır.

larındaki bütün dedikodulara rağmen derhal yekpâre bir kitle halini iktisap eder ve müttehid cephelerini teşkil ederler". Böylece "Tevhid-i Efkâr" ulusal birliği korumaya özen gösterdiğini de kanıtlamaya çalışmaktadır.

Ankara'dan yükselen "irticai hortlatmayalım" doğrultusundaki uyarılar ve eleştirilere karşın gazete kendi muhafazakâr çizgisini belirtmek zorunluluğunu duyarak 21 Nisan tarihli sayısında "Teceddüt (yenilik)" başlıklı başyazısında yenilikten ne anladığını söyle ortaya koymaktadır:

"Garp medeniyetinin bize karşı asırlarca mağlup mevkiinde kaldık- tan sonra galip mevkiine geçtiği ma- lumdur. Bu medeniyeti mağlubiyetten galibiyete sevk eden esbabı tet- tik etmek pek mümkünündür. Garp medeniyetinin devr-i galibiyeti irfa- ni maddinin inkişafına müsadidir. Avrupa'da demiryolları temdit, ce- sim gemiler inşa edilerek galebe, maddeye karşı galibiyet ihrâz olunduğu, türlü terakkiyat ve keşfiyatı ilmiye ve fenniye yapıldığı zaman garbin hayatı değişmiştir ve tarihinde yeni bir safha açılmıştır. Bu ha- kikat pek aşıkarkeen teceddütü bir takım ifratlar içinde boğmak reva değildir. Bizim için teceddüt iştir, faaliyettir, ilimdir, fendir. Bunu vaktiyle idrak edemediğimizden dolayı gün yüzü göremedik. Bugün pek feci şeriat içinde bunu idrak ediyoruz. Bu idraki suistimal etmemek en büyük vazifemizdir.

TBMM'de kabul edilen Chester projesi konusunda da aynı titiz bir karşı koyma ve uyarma çizgisini izleyen "Tevhid-i Efkâr" 10 Nisan 1923'deki başyazısında bu projeyi ele alarak, söyle eleştiri getirmektedir:

"Zaten İzmir zaferinden sonra zavallı Türk milleti için yapılan işlerin herhangi birinden tamamıyla müteselli olmak imkânı kalmadı. Ne yapılsa mutlaka makul surette itiraz edilebilecek bir cihetin gözde çarpıyor. Mamafig, ne diyelim madem ki proje kabul edilmişdir inşallah ha- yırı olur duasını tekrardan başka bir efrâd millet için yapacak bir sey yoktur". Fakat Fransa'nın başta İstanbul'da işgal kumandanı General Pelle olmak üzere bu projeye karşı tavır alması "Tevhid-i Efkâr" in tutumunu değiştirir. 13 Nisan'daki başyazida projenin acele olarak Meclisten geçirilmesi yeniden eleştirildikten sonra şu yaklaşımın altı çizilmektedir:

22 Nisan tarihli başyazida ise demokrasiyi nasıl algılamamız gereği "Rüştü siyasi" kavramıyla gündeme getirilmek istenmektedir. Bu yazının önemli bölümünde aynen söyle denilmektedir:

"İhtilâf nerededir (partiler ya da gruplar arasındaki sürdürmeye de- gilmek isteniyor)? Yoksa İhtilâf ba- zi şahsiyetlerin etrafında temerküz ediyor da hakikâti halde bütün millet harp cephesinde olduğu gibi intihap sırasında da bir asker gibi yekvücd olarak mı hareket edecek- tür? Rüştü siyasiyemizin tekamülüne belki bu da kuvvetli bir delildir. Fakat o halde gazetelerde görülen bazı acı makaleler ile mülakatlardaki müteessir ve mütecaviz sözlerle neden lüzum görüyor, herhalde bizce muhakkak olan bir şey var ise o da böyle çapraz yollardan gitmekle

Esasen biz müslümanlar teceddüte mutekidiz... Dinimiz hakiki teceddüde katien mani değildir". Böylece muhafazakâr bir gazetenin de yenilikler yana olabileceğine, ne ki bu yenilikçiliğin de bir yerde doğru tanımlanması gerektiği suistimal edilmemesi zorunluluğuna işaret edilmek istenmektedir.

22 Nisan tarihli başyazida ise demokrasiyi nasıl algılamamız gereği "Rüştü siyasi" kavramıyla gündeme getirilmek istenmektedir. Bu yazının önemli bölümünde aynen söyle

denilmektedir:

"İhtilâf nerededir (partiler ya da gruplar arasındaki sürdürmeye de- gilmek isteniyor)? Yoksa İhtilâf ba- zi şahsiyetlerin etrafında temerküz ediyor da hakikâti halde bütün millet harp cephesinde olduğu gibi intihap sırasında da bir asker gibi yekvücd olarak mı hareket edecek- tür? Rüştü siyasiyemizin tekamülüne belki bu da kuvvetli bir delildir. Fakat o halde gazetelerde görülen bazı acı makaleler ile mülakatlardaki müteessir ve mütecaviz sözlerle neden lüzum görüyor, herhalde bizce muhakkak olan bir şey var ise o da böyle çapraz yollardan gitmekle

intihaba fena hazırladığımızı gös- termiş olmaklığımızdır". Egemen grupların muhaliflere karşı saldırularını bu şekilde ustaca defetmeye ya da karşılaşmaya çalışan "Tevhid-i Efkâr", bir yerde demokrasının karşılıklı hoşgörü düzeni olduğunu da söylemek istiyor.

3 Temmuz 1923'de yayımlanan "İntihabat ve vaziyeti hariciye" başlıklı yazda ise yeni meclisin bileşimi üzerindeki kuşkular dile getirilmektedir:

"Müstakbel meclisimizin hep ay- ni programa, aynı umdelerle sarılmış, hep aynı gayelere hadim azadan terekkübünde atı itibarıyla mücib-i memnuniyet bir vaziyet gör- menyelerin tenkitatını nazari ehem- miyetten iskat etmek doğru değildir. Her memlekette bir çok esbab ve evamilin tesiriyle bu şekilde veya buna yakın bir surette toplanan "muhalafetsiz meclisler" in akibetle- rini tarihlerde okumak kabildir". Bu yargının sonra yakın tarihkte İttihat ve Terakki üyelerinin ege- men olduğu Meclis-i Mebusan örnek olarak verilmektedir. Yazı şöyle devam etmektedir:

"O zaman zannedilmişti ki yal- nız bir firma azasından müteşekkili ve muhalafetten azade bir meclis dünyanın en mutazam, en iyi iş görecek olan meclisi ve bu meclise istinad eden hükümete hiç yıkılma- yacak olan en kuvvetli hükümetidir. Halbuki vukut bunun tama- men aksini ispat etti". Söz konusu yazının en ilginç bölümünde ise şu düşunce altı çizilerek öne çıkarılmışmaktadır:

"Namuskâr ve samimi muhale- fetten (yoksun) bir meclis her şey- den evvel intihabında görülen (yöntem) dolayısıyla (güven vermekten) uzaklaşır ve haricte, meclisten baş- ka türlü düşünüp de kendi fikir ve emellerine vekilleri arasında makes bulamayanlar sözlerini (duyurabil- meli) için başka vatandaşlara müracaat tarikini aramaya kalkarlar". Böylece "Tevhid-i Efkâr" 1923 seçimlerinin hem yöntemini hem de seçim sonucu oluşacak meclisin sakincalarını bütün boyutlarıyla gözler önüne koymak istemektedir.

ANTI-EMPERYALIST ÇIKIŞLAR

"Tevhid-i Efkâr" in Lozan görüş- melerini yansıtınca açık bir biçimde emperyalist ülkelerin ekonomik baskılardan ve sömürü kurumlarına karşı çıktıığını görmekteyiz. Dü- yunu-Umumiye, Reji ve Osmanlı Bankası gazetede günlerce tefrika edilen bir dizi biçiminde değişik yönleriyle ele alınıp eleştirilmişdir. Bunun da ötesinde yabancı şirketler ve onların kolları konusunda

çarpıcı başlıklarla haber yorumlar sık sık gazetedede yer almıştır. Örneğin 30 Mayıs 1923'de şu haberi görürüz: "Rejinin hırsızlıklarını yana kalmamalıdır. Reji direktörü ile müzakeratta bulunan Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey'in nazari dikkatine..." Haber maliye vekiline yazılan bir açık mektup niteligidde devam etmektedir. 16 Haziran 1923'de ise reji ile ilgili şu haber var: "Reji itilâfnamesi Heyeti vekilece tasdik ve imza edildi. Dün şehrimize gelen haberlere nazaran reji itilâfnamesi he- yeti vekilece tasdik edilmiştir. Bu haberin sıhhâtine inanmak istemiyorum..."

"Tevhid-i Efkâr" in Lozan'da Dü- yunu-Umumiye taksitlerinin altına ödenmesi önerisine karşı çıktıı kampanya deyim yerindeyse göz yaşırtıcıdır. Gazete tek başına altınla faiz ödemeye karşı bir kamuoyu oluşturmayı başarmıştır. 9 Haziran 1923 tarihli gazete büyük bir başlık atmıştır: "Altın Faiz Ver- meyeceğiz". Bu başlığın altında sert bir yorum vardır. Aynı sayfada bağlı açık yaralı bir mehmetçik resminin altında ise "Faizler mesele- sine kat'ı bir azim ve (diren) gös- termeye karar verdik" denilmektedir.

15 Haziran 1923'de birinci sayfanın üst yarısını kaplayan zayıf bir adam resmi (elle çizilmiş) altında gene sert bir yorum göre çarpıyor. Yorum söyle bitiyor: "Bu meselede aşıktan olmeye değil artık müref- feh ve mesud yaşainaya azmetmiş olan Türk milleti son ve kat'ı karar- ni vermiştir... Altın Faiz yok".

26 Haziran 1923'de ise bu kez milletvekillерinin kurduğu bir şirkete ilişkin haber birinci sayfaya süslü- metedir. Haber söyledir: "115 me- busumuzun itirâk ettiği bir şirket... Bir İngiliz şirketi ile tecrüki mesai eden ve bütün Türkiye ithalat ve ih- racat ihzarı haklarını haiz bulunan 'Milli ihracat ve ithalat Türk şirketi'nde Times'ın nazaran 110 mebus, müteaddit vekiller dahil bulunmak- tadır..." Habere göre şirketin 130 bin İngiliz liralık sermayesi vardır. Şirketin İngiliz ve Fransız uzman- ları kullanmaya kararlı olduğunu

söyleden "Tevhid-i Efkâr" haberin arkasına eklediği yorumda olay çok ağır bir biçimde eleştirmektedir.

1923 seçimlerinden sonra seçilen İstanbul Milletvekillерine dört soru yöneltlen gazetenin soruları arasında özellikle "İstanbul'un bu- günkü sefaleti"ne ilişkin olanı il- ginçtir.

İŞÇİ SORUNLARI VE EYLEMLERİ

Bu konuda iki önemli olay gaza- tede ilgiyle izlenmiştir. Olaylardan birincisi 1 Mayıs törenleridir. Bu tö- reni "Tevhid-i Efkâr" 2 Mayıs'ta bi- rinci sayfanın altına bir resim koya- rak üçüncü sayfasında ayrıntılı bir biçimde yansımıştır. Birinci sayfa- daki resim altında "Amele Birliği merkezi önünde kırmızı gömlekli amele grupları" yazılır. Üçüncü sayfadaki ayrıntılı haberde ise şu noktalar yer almıştır:

"İstanbul Amelesinin dünkü te- zahürati - Umum Amele Birliği'nde 1 Mayıs Münasebetiyle yapılan me- rasim - Amele İstanbul'un işgalini protesto ediyor - Sulhun Misak-ı Milli dahilinde akdini istiyor" Habe- rin içeriğinden çıkardığımız notlar ise şöyle sıralanabilir:

- Bu tören 1 Mayıs bayramının İstanbul'da üçüncü kez kutlanışı,

- İşçilerin hemen tamam ilk kez törene kırmızı gömlek giyerek gelmiş,

- Amele Birliği önünde toplanan amele sayısunun üç bin olduğu söyleyen,

- İçisleri Bakanlığı tezahürati yasaklılığı için katılımın az oluşu ileri sürülmüy...

Bunları belirten haber, Birlik önünde nutuklara ve çeşitli yerle- re çekilen telgraflara da değındık- ten sonra törenin gelişimini söyle anlatıyor:

"...Çağaloğlu'nu ve Sultan Mah- mut Türbesi'ni dolduran amele dört kol nizamda ve müzikaları istiklal ve amele marşlarını çala çala Tûr- Aksaray-Topkapı (yönünde) hare- kete başladı. Amele sokakları dol- durarak geçer ve kırkırmızı bir dal- ga halinde akıp giderken halk cad- delere gelmiş amele tezahüratını seyrediyordu.

Alay beyaz meydanına geldiği zaman İstanbul kumandanlığı önde- den bir tur yaptı ve Darülfünunu selamlayarak Aksaray caddesine çıktı. Darülfününün bütün pencere ve balkonları Türk ve müslüman amele- yi selamlayan ve alkışlayan genle- rimizle dolmuştu. Yürüyüş bu şekilde ta Çırçıçı'ya gitmeye kadar devam etti. Amele Çırçıçı'da akşam saat yediye kadar eğlendi ve tekrar sü-

İstanbul Amelesinin dünkü tezahürati - Umum Amele Birliğinde 1 Mayıs münasebetiyle yapılan merasim - Amele İstanbul işgalini protesto ediyor. Sulhun Misak-ı Milli dahilinde akdini istiyor.

künetle avdet eyledi".

Gazete aynı günlerde 1 Mayıs'tan yararlanarak bildiri dağıtmaya çalışan bazı komünistlerin tevkif edildiği haberlerini de vermiştir. Bu konuya ilgili olarak bir zabita memuru şunları söylemiş: "Biz alelumum komünistleri tevkif etmek ve onların teşkilatını büssütün ortadan kaldırırmak istemiyoruz. Yalnız hiyanet-i vatanı yasasına aykırı beyanname dağıtanların peşindeyiz". Anlaşılmıyor ki olayı büyütmemek, o günün koşulları içerisinde, kimsenin işine gelmemektedir.

"Tevhid-i Efkâr"da incelediğimiz dönemde dikkati çeken bir başka işçi haberi Bomonti Bira Fabrikası grevidir. Greve 300 amele katılmıştır. İşçilerin 14 maddelik bir istek listesi var. Grevci amelesinin içinde 92'si gayri müslüm. Grevci amelesler fabrika avlusunda durarak fabrikadan mal çıkarılmasını engellemeye çalışıyorlar. Nitekim Galata şubesine ait bir kamyon mal almak için geldiğinde iki işçi kamyonu engellemek isterken karlarının da kamyonun önüne yatmalarını istiyorlar. Bütün bunlara rağmen günde dikkati çeken bir çatışma olmuyor. Grev süresince fabrika çevresinde 60 jandarma ve 20 polis görevlendiriliyor. Tevhid-i Efkâr'ın deyişine "Amele reisi Vahid arkadaş" ameles istekleri konusunda şunları söylüyor:

"Arkadaş, ameles bazan rutubetli ve tahtelsifir (sifirin altında) 2 derecede, buzdan daha soğuk mahallerde çalışıyor. Bazen fevkelsifir (sifirin üstünde) 35 derecede ateş gibi yerlerde çalışarak hayatını kazanmak istiyor ve bütün bu sayın mükafti olarak 80 kuruştan 135 kadar yevmiye alıyor. Sonra direktör muavini Toma bize teşekkür edeceğim yerde 'ben burda iken Türk ameleye yemek verdirmem, çünkü Türk amelesi hayvan sürüsünden farklı değil' diye tahlir ediyor. Biz fazla bir şey istemiyoruz, yalnız (haklı) olan (koşullarımız) kabul edilsin. Hastalarımız bakılsın, vazife uğruna sakat olanlar fabrikaca (güvence) altına alınsin. Amele de şirkete borcu olan hizmeti ifa etsin".

Bu sözlere karşın şirket müdürü kesin kararın İsviçre'de bulunan merkez tarafından verileceğini yineleyen, bu arada işçilerin 14 talebinde dördünün kabul edildiğini diğer on talebin ise İstanbul'da hiçbir işyeri tarafından kabul edilemeyecek nitelikte olduğunu vurguluyor. Şu da eklemekten çekinmiyor: "Mamafih hükümet tarafından kabul edilen (koşullar) bizce de kabul edilmiş sayılır". Gene şirket müdürüne iddiasına göre İstanbul'daki yabancılardan sayıca azaldığı için Bira talebi gelecekte azalacaktır. Sonra gene müdür Toma durumun vilayete

"Tevhid-i Efkâr'in Lozan görüşmelerini yansıtırken açık bir biçimde Emperialist ülkelerin ekonomik baskularına ve sömürük kurumlarına karşı çıktıığını görmekteyiz."

olanağımız yok. Fakat içlerinden bazıları üzerinde durmak ve içeriklerini hiç olmazsa yansıtmak da yararlı olacak.

i- İzmir İktisat Kongresi ile ilgili haberler açılış töreni dışında ikinci sayfada sürekli bir biçimde yer almıştır. Bunlar içinde bize göre en ilginç olanı kongreye verilen bir önerge ile latin harflerinin kabulünün istenmesidir. Bu öneri bizzat başkan Kâzım Karabekir'in müdaħalesiyle reddedilmiştir.

ii- Kâzım Karabekir Paşa'nın hımayesindeki şark yetimlerinin İstanbul'u ziyareti de gazetede birinci sayfada zaman zaman resimli olarak yer almıştır.

iii- Yunanistan'da bulunan esirlerin geri verilmesi dolayısıyla bunların İstanbul'a gelişine önemli bir yer verilmiş, bu arada esirlerle yapılan çeşitli röportajlar yayımlanmıştır.

iv- Halifenin Cuma namazları, özellikle Sinan Paşa camiinde kılınan namazla, Üsküdar'a geçirilerek yapılan tören ayrıntılı bir biçimde gazetede yer almıştır. Halife Abdülmecid Efendi'nin Üsküdar'a yedi çifteli bir kayıkla (bu kayıktaki kürek sayısı saltanat kayıklarına eşittir) Üsküdar'a geçerken, boğazda demirli bulunan yabancı savaş gemilerindeki askerlerin kendisine özel bir merasim selamı düzenlemelerini ise "Tevhid-i Efkâr" mutlu bir olay biçiminde yorumlamıştır.

v- Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi üzerine günlerce süren bir yayın başlatılmış, ölüm olayın çeşitli yönleri ele alınarak işlenmiş, Topal Osman'ın çarpışma sonucu ölü olarak ele geçirilip, "İbret-i alem" için meclis önünde asılması ise bir anlamda demokrasının başarısı biçimde sunulmuştur. Bu arada Ali Şükrü Bey'in doğdurulmuş cesedinin yüz kısmı ise büyük bir fotoğraf halinde gazetenin ilk sayfasında yer almıştır.

vi- İstanbul'da ekonomik sıkıntılarından ortaya çıkan ve sayıları artan intihar olayları da gazetede yer almıştır. Bunlar ayrıntılı bir biçimde nedenleriyle sergilenmiştir.

vii- Sultanatın kaldırılmasından sonra görevleri kalmayan İstanbul Hükümeti'nin "Gayri Faal" memurlarının sorunları gazete tarafından sürekli bir biçimde gündeme getirilmiş, temelde suçsuz olan bu insanların yeniden işe alınması ya da kendilerine şöyle ya da böyle bir iş temin edilmesi meselesi üzerinde durulmuştur.

viii- "Tevhid-i Efkâr"ı incelerken bize ilginç gelen bir haber de İstanbul'daki ilk "Telsiz Telgraf" (Radyo) konseridir. Radyo verici Çapa'daki yüksek öğretmen okuluna kurulmuş, alıcı ise Beyazıt Meydanı'ndaki üniversite konferans salonuna

(bugünkü fen-edebiyat fakültelerinin bulunduğu yerdeki Zeynep Hanım Konağı'nın yanındaydı) konulmuştur. Okuduklarımıza göre deneme çok başarılıdır. Böylece Türkiye'deki ilk radyo yayımı da gerçekleşmiş oluyordu (5 Nisan 1923)

ix- "Men-i Müskirat" yasasının İstanbul'da uygulanması, Abdülkadir Kemal (Orhan Kemal'in babası) Bey'in önerisi olan "Masuniyeti Şahsiye" yasası çevresindeki tartışmalar, nihayet yabancı şirketlerin işlemlerinin Türkçe yapılması konusundaki kararın uygulanması bu dönemin israrla izlenen olayları olarak dikkati çekmektedir.

BİRAZ DA GAZETEDE YER ALAN İLANLARA GÖZATALIM

Yayın organlarındaki ilanlar, bir yerde günlük yaşam konusunda bazı ipuçları verecek niteliktir. "Tevhid-i Efkâr"da çıkan ilanların bir bölümü satış reklamları, diğer bölüm ise sinema, tiyatro vb. gibi faaliyetlere ilişkin ilanlardır. Bu arada savaştan yakınları yitiren ve haber alamayanların verdikleri ilanlar da görülmektedir. İlanelerin bazıları, o günlerin günlük yaşam hakkında bir fikir vermesi açısından buraya alınır.

2 Ocak 1923: "10 liraya hazır kostüm, 475 kuruşa palto..."

1 Şubat 1923: "Yarından itibaren Kemal Bey (Sırkeci) Sinemasında Delbir Parol Vayıt, Casuslar Peşinde. Aynı zamanda Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin İzmit Cephe teftisi".

"Ford Sedan Markalı otomobiller, derhal teslim, hemen sevk ve ihraç edilmek üzere. Taksim, Pangaltı

cad. Grand Garaj. Telefon: Beyoğlu 2277".

2 Şubat 1923: "Fransız bandırı Loreley, 5 Şubat Pazartesi saat dörtte doğru İzmir'e hareket ediyor"

5 Şubat 1923: "Türkiyenin en maruf kolonisi Ali Nizami kolonya ve losyonlarıdır. Bahçekapı, Şanlı Han, Numara 5". "Paris Çiçekleri, 29. ve 30. formaları çıktı. Tercüme roman okumak isteyenler mutlaka Paris Çiçeklerini okusun. Umum gazetecilerle kitapçılarda bulunur".

6 Şubat 1923: "Şehzadebaşı'nda Şark tiyatrosunda. Naşit Fahri Beyler ve kumpanyaları. Gündüz ve Gece umuma, Edibi azam Namık Kemal Bey merhumun asarından Akif Bey. Milli dram 2 perde. Danslar, Duetolar. Birinci mevki 20, ikinci mevki 15, paradi 15 kuruş tur".

15 Şubat 1923: "1400 kuruş maaşla Kars'a gidecek muallimler aranıyor".

28 Şubat 1923: "Paraya ihtiyacınız var mı? Gümüş, altın ve mücevherat ile kehrivar alınır ve satılır. İstanbul'da, Mahmutpaşa başında Abid Efendi han karşısındaki sokakın başında 46 numaralı kehrivar imalathanesine hergün alafranga saat onbire kadar müraqaat ediniz".

10 Mart 1923: "Gazla yanar son icad lambalar. Masa lambası 17.50 lira, Asma lamba 15 lira, Duvar lambası 12.50 lira".

22 Nisan 1923: Bu akşam saat onda, Vainberg sinemasında birinci defa olarak Halide Edip Hanımfendi'nin Ateşten Gömlek ünvanlı büyük romanı sinemada. Müsamere-i fevkade fiyatları: Localar 400, Koltuklar 75 kuruş".

VARGI

"Tevhid-i Efkâr" muhafazakâr bir yayın organı olmasına karşın Lozan Barış görüşmeleri sırasında israrla bir biçimde istisadi bağımsızlık olsusuna parmak basmış, bu doğrultuda yazılar yayınlamış, hatta kampanyalar açmıştır. Görülen odur ki bunların bazılarında başarılı olmuş (faizlerin altına ödemesi buna bir örnektir), bir bölümünde ise Ankara hükümetinin eleştirilerini üzerine çekmiştir. 1923 seçimleri nedeniyle daha demokratik bir ortam yaratma isteğini her fırsatta vurgulamış, bu arada ikinci gruptan yana olan tavını saklamaya gerek duymadan sergilemiştir. İsmet Paşa ile Rauf Bey arasındaki anlaşmazlıklar sürekli bir biçimde Rauf Bey'den yana olmuştur. Seçimlerde İstanbul'dan kazanan milletvekillerine israrla İstanbul'un başkent olarak kalıp kalmayacağını sorarak bu konuda israrlı olduğunu göstermiştir. Halifelik konusundaki tutumu ise aksıktır. Bu kurumun İslamlar arasındaki dayanışmayı sağlayan bir kurum olarak korunmasından yanağız ve başta da belirttiğimiz gibi gazete hakkında ilk kovuşturma bu konuda açılmıştır.

Yazımıza son veriken, şimdije kadar bizlere yansıtan resmi görüşler belli bir terslikle sahip olduğu için ilginç olan bir habere aynek değinmek istiyoruz. Haber 5 Ekim 1923'de ikinci sayfada yayınlanmıştır. "Ankara (Hususi Muhabirimizden) Halk Fırkası büyük divanı Teşkilatı Esasiye kanununda yapılacak tadiyat bugün (dün) müzakereye başlamıştır. Fırka divanı devletimizin "Türk Cumhuriyeti" tesmiyesine ve merkezi hükümetin Ankara'da kalmasına karar vermiştir".

GÖREN BULUT'UN SİYAH-BEYAZLARI

Gazi GÜNEŞ

Raslantı sonucu basılmaktan sergilenen kartları gördüm bir basiminde. Eğlile okudu. Bir yüzünde sunlar yazılıdu: Goren Bulut / 27 KASIM - 18 ARALIK / ve İngilizcesi.

Arka yüzünde ise şunlar vardı: Sergi çağrı ve kusa özgeçmiş. Bilkent'in Goren'in Ankara'daki ikinci kişisel sergisi. Yurdısında da sergileri var. Ankara'daki sergilerden çok, yurdısındaki sergiler düşündürdü, yazmaya itti beni. İngiltere'deki sergiler ile ilişkili ilk haber de B.B.C.'nin bir sanat haber programında dinlemiştim. B.B.C.'nin spiker mikrofonu Goren Bulut'a uzattığında aklında kaldığını günler söylemişti Bulut:

"Yaşamın kendisinin anlatılmaya çağlıyorum. Resimlerinde (Baskılarmda) genel olarak figüratif bir ifade kullanıyorum. Yaşamadan üremem, bu yüzden de zaman zaman kira süreli olur. Günlük, bir başka deyişle birikim döneminde vardır."

Burada Goren Bulut'un söyleşikleri kadar, Türk Basının söylemedikleri önemli bence. Evet bundan sonra B.B.C.'nın haber-sanat programından

sonra Türk basında Goren'le ilgili haber aradım. Sanat haberini veren gazetelerin köşelerini taradım. Sanat olaylarını içeren dergiler aldım. Yayımlanmamış birazlığı etmemiş, birincil korku içinde yitirmemiş, dıptır olsa.

Londra'da Bulut,
Sen bu haberini unut.

birimde dizer mi yazıyorlardı ne? Bizi sanat dergilerimiz, yeşil zeytinler kalanca yurdumdan anımsayan, pasturması bitince ölem yükü mektuplar yazan, yurdumu, halkın unutmuş Paris yaşamıların mektuplarını yayıyordu. Sanat mektuplarını yazıyordu. Sanat mektuplarını soyanlarında da özel girişimcilerin sert sivamaları ile hazırların balgam dolu mendillerini çağdaş Türk resmine örnek diye sergilenmelerine önyakar olsuyorlardı.

Londra döngüsünde aradım, buldum Goren'i. Küçük atölyesinde ağaç, taş, ipek baskaları arasında, iki belki de üç sergili resim duruyordu atölyesinde. Çerçevelenmiş, camlanmış, Goren Bulut:

— Once ağaç baskuları sergileyelim, dedi. Sonra litolar ve serigraflara sıra gelecek.

"Zithkların birliği" gerçekini hiç unutmadım. Bu yüzden de siyaha beş yıldızlıdan yola çıkarık. Toplumcu-Gerçekçi bir anlatım yolu bulmuş kendine. Bir noktada "Çeliksinin sanatçı" olsun Goren. Özün verilmesinde birincil kaygı hiç gözardı edilmedi. Özün sergileneceği, birincil korku içinde yitirmemiş, dıptır olsa.

— İçerik yönünden, diyorum, ya da seçilen konular açısından yoreselleş ve ulusalıktan ayrılmadığını hemen hemen her resminde görünüyor. Ancak evrensellik duvarına yaklaştıktan sonra bu konu, yerel motif, sizin estetik değerlerin yerlilikte olduğunu göstermektedir.

Goren Bulut:
— Neden olsun ki... dedi. Söz gelimi Picasso İspanya konulu kompozisyonlarında genel estetik değerleri veremedi mi? Ulusallık, yerelik estetik değerlerin yerlilikte olduğunu göstermek gereklidir. Evrensel boyutlara varmak için ulusal, yerel yükseler yapma gereğine inanıyorum.

Halktan biri Goren Bulut. Halktan birilerini konu edinmiş. Biçimi özün buyruğunda tutan bir sanatçı. Özün baskalarını görün. Halktan korkmadığına halkı sevdigini de görecesiniz.

Eline, beynine sağlam Goren Usta..

DİĞER HABER VE YORUMLAR

Bunlar hakkında yerimizin darlığı nedeniyle ayrıntılı bilgi aktarma

Dünya Satranç Şampiyonluğu maçı iki Sovyet oyuncu Karpov ve Kasparov arasında sürüyor. Moskova'da yapılmakta olan mücadelede ilk 6 maçı kazanan taraf Dünya Şampiyonluğu ünvanını alacak. Şu anki dünya şampiyonu Karpov, maçlarda büyük bir avantaj sağlamış durumda. İlk yirmi iki maçın on sekizi beraberlikle sonaçıldı, dördünü ise Karpov kazandı. Karpov'un ünvanı yeniden kazanması için iki maç daha olması gerekiyor.

Aşağıda Karpov'un kazandığı ilk maçı yayınlıyoruz:

Karpov-Kasparov
3. Oyun, Moskova

1) e4, c5	9) Fe2, 0-0	17) f3, Ff5	25) Ff2, Fe7
2) Af3, e6	10) 0-0, b6	18) cxd5, exd5	26) Ac2, Fd5
3) d4, cxd4	11) Fe3, Fb7	19) Kxd5, Fe6	27) Kd1, Fb3
4) Axd4, Ac6	12) Vb3, Aa5	20) Kd6, Fxa2	28) Kd7, Kd8
5) Ab5, d6	13) Vxb6, Axe4	21) Kxa6, Kb8	29) Kxe6, Kxd7
6) c4, Af6	14) Axe4, Fxe4	22) Fc5, Ke8	30) Ke1, Kc7
7) Ab1c3, a6	15) Vxd8, Fxd8	23) Fb5, Ke6	31) Fb6
8) Aa3, Fe7	16) Kad1, d5	24) b4, Ab7	1-0

Piyonlarla Merkezin Kontrolu:

Satrançta oyuna ilk olarak en rahatça sürülebilen taşlar piyonlardır. Oyunda en etkili kareler merkez kareleri olduğu için ilk açılısta piyonların bu merkez karelerini tutması en mantıklı yoldur. Merkezde bulunan ve birbirlerini koruyan piyonlar, etki alanlarına giren karelere, karşı tarafın taşlarının yanaşmasını engeller. Merkez kontroluna örnek olarak aşağıdaki maçı yayınıyoruz:

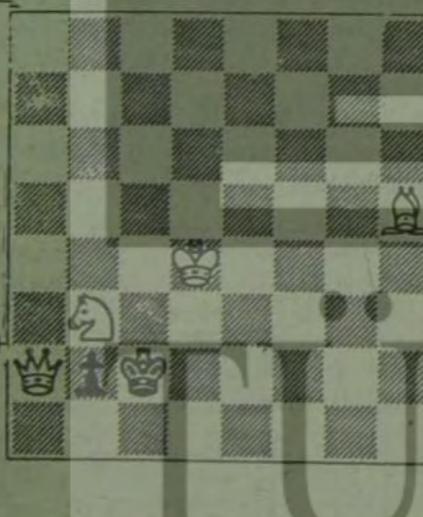
Beyaz: Petrosyan
Siyah : Schweber
Stockholm, 1962

- 1) d4, Af6
- 2) c4, g6
- 3) Ac3, Fg7
- 4) e4, d6
Beyazlar merkeze üç piyon birden sotku.
- 5) Fe2, 0-0
- 6) Fg5, h6?
- 7) Fe3, e5?
Beyazların merkezde blok oluşturmasına yaranan bir hamle. Siyah
- 7) ..., c5 oynamalıydı.
- 8) d5, c6
- 9) h4!
Siyahın zayıflayan şah tarafına atak başlıyor.
- 9) ..., cxd5
- 10) cxd5, Ad7
- 11) h5; g5
Siyahın zorunlu hamlesi. Aksi takdirde şah kalesi sütunu açılacak.
- 12) f3, a6
- 13) g4!

İKİ HAMLEDE MAT
(E.Neuhaus, 1940)

- 1) Va5
A.1) ..., Sxb3; 2) Fd1+
B.1) ..., Sb1; 2) Fg6+
C.1) ..., b1(At); 2) Va2+
D.1) ..., b1(başa); 2) Vc3+

13. hamle ile oyun stratejik olarak tamamen Petrosyan'ın eline geçmiş bulunuyor. Beyazın kurduğu piyon zinciri siyahı tamamen etkisiz kılmıyor. Beyazın oyunu kazanması artık çok kolay.

- 13) ..., b5
 - 14) a4, b4
 - 15) Ab1, a5
 - 16) Ad2, Ac5
 - 17) Fxc5, dxc5
 - 18) Fb5, Fb7
 - 19) Ae2, Ae8
 - 20) Fxe8, Kxe8
 - 21) Ac4, Fa6
 - 22) Vb3, Vf6
 - 23) Kc1, Ff8
 - 24) Ag3, Fc8
 - 25) 0-0, Kd8
 - 26) Sg2, Ka7
 - 27) Kf2, Sh7
 - 28) Kc2, Va6
 - 29) Axe5
- ve siyah 43. hamlede terk eder.

Petrosyan bu oyunu merkezdeki piyon üstünlüğüyle kazandı. Unutulmamak gerekiyor ki merkeze rastgele yiğilan piyonlar faydalanan çok zarar getirir. Piyonlar birbirlerini korumalı ve diğer taşların yollarına engel olmamalıdır.

ANALİZ
Torre—Lasker, 1925

- 1) Ff6!
Tehdit: 2) Kxg7+ hem mat tehdidi hem de açığa çıkan vezir tehdidi.
1) ..., Vxh5
2) Kxg7+, Sh8
3) Kxf7+
Beyazlar veziri almadan önce ekstra taş almayı planlıyor.
3) ... Sg8
4) Kg7+, Sh8
5) Kxb7+, Sg8
6) Kg7+, Sh8
7) Kg5+, Sh7
8) Kxh5, Sg6
9) Kh3, Sxf6
10) Kxh6+
ve beyaz kazanır.

Cumhuriyet

Daha ucuz kitap için...

İstediğiniz kitabın ayağınıza gelmesi için...

Bedava armağan kitapları da binlerce seçenek arasından seçmek için...

Hiçbir yükümlülük altına girmemek, tam tersine sürekli genişleyen olanaklardan yararlanmak için...

Beklenmedik armağanlar almak için...

Kitap sevenler, kitap okuyanlar, kitap izleyenler,
aşağıdaki formu doldurun, kesin ve gönderin
Broşürümüz hemen adresinize postalanacaktır.

Hiçbir yükümlülük altına girmeden Cumhuriyet Kitap Kulübü broşürünün adresine gönderilmesini rica ederim

Ad, soyad:

Adres :

İmza

Türkocağı Cad. 39-41
Cağaloğlu - İstanbul
Kitap Kulübü

(zarfin üstüne)

(zarfin içine)

BİLİM ve SANAT YAYINLARI

Abonelere %25 indirimli

EDEBİYAT BARIŞ ve ÖZGÜRLÜK

Lotus Edebiyat Ödülleri Seçkisi

Düzenleyen: Aziz Çalışlar

Asya - Afrika halklarının ulusal kurtuluş mücadeleleri dünya edebiyat içinde yepyeni bir çığır açtı. Bu kitapta Asya - Afrika edebiyat hareketi tüm boyutlarıyla okuyucuya sunuluyor. Seçki bölümünde 45 edebiyatçıdan seçilmiş 54 parça.

650 TL

KİM KORKAR MATEMATİK'TEN

Nazif Tepedelenlioğlu

İkinci baskısı çıktı. 300 TL

ASIMOV AÇIKLIYOR

100 Soru - 100 Yanıt

Isaac Asimov

Çeviren: Aykut Göker

600 TL

NÜKLEER TEHLİKE

Nükleer Silahlar ve

Nükleer Savaş

Haluk Gerger

İkinci baskı çıktı. 400 TL

IRK VE IRKÇILIK DÜŞÜNCESİ

Alâeddin Şenel

Bu kitap ırkçılık öğretmelerinin gelişmesini ve çağımızdaki durumunu bütün boyutlarıyla sergilemek amacını taşıyor. İrkçı düşünceyi anlamada ve ırkçılığa karşı savaşında temel başvuru yapımı

450 TL

BEN BİR FİZİKÇİYİM

Aleksandr Kitaygorodski

Çeviren: Osman Gürel

450 TL

HEPARANIZDA OLACAĞIM

Frederic Joliot-Curie'nin Yaşamöyküsü

Güney Gönenç

500 TL

EDEBİYAT BİLİMI I

Gennadiy N. Pospelov

Çeviren: Yılmaz Onay

450 TL

TU
STAV
kitaplığınızda

**BİLİM ve
SANAT**

aydınlığını